

Наша
Батьківщина-
Україна

НАША БАТЬКІВЩИНА— —УКРАЇНА.

Короткий курс українознавства для козаків.

Видання Культурно-Освітнього відділу 6 дивізії.

Друкарня 6-ої Стрілецької дивізії.

Передмова.

Тяжка завзята боротьба за відбудування держави Української вимагає, щоб маси козацькі, які з'являються одним з найперших чинників цієї боротьби, були національно свідомі, щоб твердо й доскопально знали „хто вони, чіх батьків“, за що кров свою проливають, за що, відірвані від тихого, мирного життя, різні муки і небезпеку переносять...

Мусять знати наше козацтво всі багатства, всі вартости нашої Батьківщини, щоб в боротьбі за її волю щастя і добробут не було у них жадного вагання, щоб не було жадного сумніву в правоті святої боротьби цієї.

І Культурно-Освітній Відділ 6-ої стрілецької дивізії першою своєю ціллю ставив усе задоволенням всіх цих вимог.

Для цього К. О. В-м, уже з самого початку існування дивізії, улаштувалося багато лекцій по українознавству, але ж брак лекторів, розкиданість частин дивізії, та, що найголовніше, відсутність жадних підручників все ставили величезні перешкоди в праці відділу; до того ж всі виголошені лекції скоро стрільцями забувалися, і тому наслідки такої маси затраченої енергії і трудів були дуже незначні.

Щоб раз на все і остаточно побороти це сумне явище, щоб дати змогу кожному старшині та підстаршині освіти провадити далше систематичні курси українознавства, щоб дати, нарешті, змогу й самому козакові переслухати лекції повторювати й виучувати, наважився К. О. В. видати цю книжку.

Вона з'являється систематизованою збіркою конспектів тих лекцій, які були перечитані в дивізії козацтву.

В цій книжці, визначений мінімум тих знань, які мусять бути прищеплені до нашого козака, щоб він не соромився носити імя українського громадянина.

В цій книжці, оздобленій різними діаграмами, мапами та иньшими додатками, К. О. В. намагався дати по можливості найбільше і найголовніших відомостей про нашу Батьківщину, щоб в уявленню козака яскраво представились би всі цінности і особливости нашої землі і народу.

Майже цілковита відсутність джерел, підручників, та тисячі иньших перешкод, стояли перед К. О. В. в його праці, а тому і книжка ця вийшла, можливо, не такою, якою бажав би бачити її К. О. В.

Та тишить себе К. О. В. розумінням того, що праця його, яка б мала вона не була, з'являється життєвою вимогою і для нашого рідного козацтва стане небезкористною. „Тишить себе К. О. В. й надією, що праця його буде не останньою спробою видання книжки, подібної до козацької національної енциклопедії; вірить він, що, зрештою, візьмуться за це люди-фахівці, які своїм справдешнім досвідом, знанням і науковою працею стануть в прислузі нашому козацтву.

Культурно-Освітній відділ 6-ої стріл. дивізії.

Наша Батьківщина—Україна.

В С Т У П.

Життя—боротьба, а знання—сила.

Україною зветься велика країна, на якій розселився нерозривною масою український нарід і яку він посідає споконвіку.

Багата і славна ця країна.

Багата великими просторами землі з родючим ґрунтом з численними надземними і підземними багатствами. З давних давен приваблювали ці багатства до України великі і страшні орди чужинців, що намагалися опанувати її. На безмежних просторах цих протягом століть український нарід у невпинній боротьбі з навалюю чужинців витворив свою національну окремішність, питому культуру, своєрідні форми державного та суспільного життя...

Славна Україна гучними ділами своїх великих синів, наших прадідів, що з безмежної любови до рідного краю, до народу та до витворених ним здобутків грудьми своїми завзято боронили їх від чужинців і проливали кров свою за славу і волю. Гинули часто рідні наші лицарі-предки в цій боротьбі знесилені під тяжкими ударами ворогів, але гинули з честью.

Страшне прокляття ворогам було останнє слово їх і священний заповіт для нас: *„любити Рідний Край, невпинно продовжувати боротьбу за визволення його від ворогів, звідкіля-б вони не були, міцно стояти за добробут нашого народу, за віру, за мову, рідну культуру, за рідні звичаї, за наші лани, що так ясно вкриті високими могилами, в яких покояться славні останки наших героїв-предків“.*

І кожний з нас, українців, мусить твердо виконувати цей заповіт, пам'ятаючи, що тільки в боротьбі здобуде наш нарід право на вільне незалежне життя, бо боротьба єсть підвалина всякого життя, і, що, як висловлювався один німецький державний муж,—*„доля народів розв'язується лише залізом та кров'ю“*...

Кожний українець мусить знати свій край, всі його особливости, якими він відрізняється від інших країн, щоби найбільш доцільно можна було прикласти всі свої сили до праці на його користь.

Земля українська.

*Та не має лучче, та не має краще,
Як у нас на Вкраїні.*

Народня пісня.

Простір України.

Україна займає великий та просторий обшар землі,— сливе не всю половину Східної Європи. Простяглась вона над Чорним та Озівським морями, від Карпат до Кавказу.

Площа її виносить 850.000 кв. кілометр. По кількості землі Україні належить по Московщині перше місце між державами Європи. Десять держав, взятих разом займають такий великий простір, як одна Україна (діограма, ч. 1).

В склад її входять слідуєчі околиці: Київщина, Гетьманщина, Слобожанщина, Донеччина, Кубанщина, Крим, Чорноморський Низ, Поділля, Волинь, Бесарабія, Холмщина, Підляшша, Полісся, Карпатська верховина, Підкарпаття, Галицьке Росточча.

Межі України.

Україна сусідує з слідуєчими народами:

- на заході з мад'ярами, словаками, поляками,
- на півночі—з білорусинами і москвинами;
- на сході—з москвинами та народами татарського походження;
- на півдні—з гірськими народами Кавказу, турками та молдаванами (волохами).

Починаючи на півдні, а гірла Дунаю попри міста Ізмаїл, Акерман, вздовж річки Дністра в Бесарабії, побіля міста Оргіїв, Білиці до річки Прута межує український нарід з молдаванами. Далі межа з молдаванами переходить на Буквину попри м.м. Чернівці, Серет і Кімполонг. Від Кімполонга заходить межа в Угор-

щину попри міста Сигіт, Мункачево та Ужгород. Тут українці сусідують з уграми або мад'ярами. Від Ужгорода по Угорщині коло Бердієва і обног Татарських гір до річки Попрад іде межа зі словаками. Поза р. Попрадом переходять межі України в Галичину, де починають сусідами українців бути поляки. Кордони між Польщею і Україною в Галичині ідуть попри м.м. Грибів, Гориличі, Радиміно, Ярослав і Сіява і по р. Сяву до м. Тарногороду. Звідси кордон виходить з Галичини і прямує на північ попри міста Білограй, Краснестав, Більськ до джерел Нарви. Тут кінець Польсько-Українському кордону, і починається межа з Білоруською землею. Вона звертає на схід і робиться північним кордоном України. Кордон України і Білої Русі йде попри місто Дружанн, озера: Вигонівське та Квязь повз м.м. Річснлі, Гомель, Новозибково до м. Мглина. Від Мглина вже починається кордон з Московщиною, самий найдовший і незахищений природними перепонами. Він прямує повз Путівля, Рильська, Суджі, Обоянь, Корчу, Новий Оскол, Старий Оскол, Острожськ, Бобрів і Новохоперськ. Звідси кордон загинає на південь вдовж річки Хопра, Дону, Калитви й Донця до самого гирла Дону біля м. Ростова. Тут межа знову повертає на схід продовж річки Салу та горбів Єргені і доходить, беручи напрямок на південний схід, до Каспійського (моря) озера. Від Каспійського озера починається південний кордон України вдовж головної пасми Кавказських гір аж до Сочі на березі Чорного моря з гірськими народами Кавказу. На Чорному морю сусідує Україна з Туреччиною.

Поверхня України.

Весь широкий простір Української землі переважно рівний. Він складається з великих низин та розлогих височин, де-не-де померезаних горбовинами. Лише одна десята української поверхні вкрита верховинами, які, наче велетні, стоять на її межах. Таких верховин на Україні три: Карпати, Кримські гори і Кавказ.

Верховини.

Карпати є одинокою верховиною, яку український нарід посідає споконвіку.

Вона обіймає цілу Угорську Україну, південну смугу Галичини та Буковини. До України належить тільки середня третина усієї Карпатської верховини—Лісні Карпати.

Українські Карпати складаються з чотирьох частин. Від заходу на схід тягнуться вони пасмами. На заході Низький Бескід, потім Високий Бескід, Горгани і Чорногора. Висота Карпат зростає з заходу на схід. Найбільша гора Карпат Горвеля 2000 метрів. Більшість Карпат

вкрита лісом. На півночі до Карпат прилучається горбо-
вина Підгірря або Підкарпаття.

Кримські Гори це невелика пасмова верховина (до 1500 метр. висоти) з плоскими верхами, які зветься Ялта. Найвища гора Романкош.

Кавказ це найвища верховина України. Величні пасмові гори за 5000 метрів вгору. Верхні їх вкриті кригою—ледняками, що ніколи не тале. Найвища гора Кавказу Ельбрус 5600 метр. По північному боці Кавказу простяглась Передкавказька горбовина. Кавказ надзви-
чайно багатий на підземні скарби, особливо на нафту.

Височини.

До височин на Україні належать Росточча Підляшша, Покутсько-Бесарабська височина, Поділля, Волинська, Правобережна й Лівобережна височини, Донецький кряж.

Росточча розляглось на самому заході України, на північ від Прикарпатського підгірря. Має вигляд трохи погорбленої рівнини.

Поділля лежить на схід від Росточча між Дністром та Бугом. Має вигляд піднятого рівного пляцу, порізаного дуже глибокими ярами зі стрімкими боками, на вузьким дні котрих плинуть ріки. Через те боки ярів з долини здаються високими скелями. Поділля помережано на своїх межах рядами горбів. Головний з них Недобори або Товтра. За Дністром Поділля переходить в Покутсько-Бесарабську височину.

Покутсько-Бесарабська височина ріжниться від Подільської лише висотою.

Волинська Височина простяглася на північ від підгірря між верхів річок Стиру, Горині, та Случу до р. Тетерів. Це невелика плоска легко-хвилястого виду височина, трохи підноситься коло Кремінця та Дубна. Вкрита вона доволі лісами та поділена широкими багнитими долинами-руслами рік.

Правобережна височина йде понад правим берегом Середнього Дніпра між Бугом та Татаревом. Підложжа її твердий граніт. Крутими берегами спускається вона до Дніпра, де творить чудові краєвиди, особливо мальовничі біля Київів і Каців.

Лівобережна височина уявляє продовження Середне-Московської височини. Це невисока хвиляста рівнина покраєна широкими пологими яругами та балками.

Вона переходить у Слобожанську височину, яка від неї нічим не рійниться.

Донецчина. Правобережна височина переходить Дніпровськими порогами на лівий бік і творить Донецький Кряж, або Донецчину, що лежить у луці Дону. Донецький кряж має великі запаси підземних багатств, головно заліза та вугілля і в цьому відношенню займає перше місце не тільки на Україні, але на всьому сході Європи. Для економічного розвитку України його значіння надзвичайно велике.

Низини.

Височини межують з низинами, загальна площа котрих більше за площу височин. На північ від Росточча лежить низина Підляшша, простягається над Бугом і верхів'ям Нарви. Це сливе рівна низина з піскуватим ґрунтом, має доволі озер і саг. Західний кут її—Біловзьська Пуща уявляє праліс, де збереглись такі види звірят, які уже вигинули в Європі, прикладом зубри.

Полісся простяглося на північ від Волині. Має вигляд велетенської низини з підмоклим піскуватим ґрунтом. Перерізана ця низина безліччю річок, засіяна озерцями й калюжами.

Між Правобічною і Лівобічною височиною, попри Дніпро розляглась Подніпровська низина. Вона рівна тільки над самим Дніпром, то піскувата то підмокла. Чим далі від Дніпра чим раз вищає Північна частина Подніпровського низу вкрита лісами, південна степова.

Між Слобожанською та Донецькою височиною лежить низина Донецька, а на схід від Донецької височини Донська низина. Обидві низини степові з родючим ґрунтом.

Над Чорним морем, від гирла Дунаю до р. Дону простягся довжезною смугою Чорноморський Степовий Низ. Це безкрая, сливе хвиляста степова рівнина, прорізана великими ріками України: Дністром, Богом, Дніпром, Дном, численими допливами їх, та безліччю балок і яругів.

Запоріжжя. Частина Чорноморського Низу, обабіч Дніпра, між Богом та Озівським морем, де були давні Запоріжські землі, звється Запоріжжем.

Чорноморський Низ має славне історичне минуле. Він уявляє з себе широку відкриту дорогу з Азії до Європи; по цій дорозі перейшло багато дикунських, мандрівних народів; з їх ордами українці мусіли невпинно і завзято боротися. Згадкою про таку боротьбу є могили, що різно вкрили Чорноморський степ.

Продовженням Чорноморського Низу в Криму буде Кримська низина, а на схід під р. Кубанью—Кубанська.

На самім же сході України знаходиться Каспійська низина—суто степова рівнина з неродючим ґрунтом.

Ріки України.

Майже всі ріки України несуть свої води з півночі на південь до Чорного та Озівського морів. Вододіли їх невисокі. Першою рікою, що вливається в Чорне море, на півдні України є Дунай. До України належить Дунай тільки своїм гірлом.

Дністер є дальшою значною рікою України. Глибоким яром зі стрімкими боками розділює його корито Подільську та Бессарабську височину; вливається в море широким лиманом. Найважнішим із допливів Дністра є річка Збруч. Характер долини, по яким течуть допливи подібний до Дністрианської. Дністер мало придатний до плавання. Має у Ямполья пороги.

Бог є слідуючою значною рікою. Він маловодний, з скалистим коритом. Гірло його з Дніпровським гірлом творить один широкий лиман.

Дніпро (стар. назва Славута) є самою великою рікою України і третьою по величині після Волги та Дунаю в Європі. Починається Дніпро на Білій Русі і входить на Україну, як судохідна ріка. Напрямок його течії південно-східний, а потім південний. На повороті на південь починаються Дніпровські пороги. За ними Дніпро зверта на захід, і розливаючись широким коритом, утворює кілька островів, на яких була колись слава Запоріжська Січ. Найважніші правобічні допливи Дніпра на Україні: Горинь, Уборть, Прип'ять, Тетерів, Рось; ліво-

бічні: Десна, Сула. Псьол. Ворскла, Орел і Самара. З невеликих річок, що впадають до Озівського моря, найбільш важний є Кальміус, де перший раз українці стрінулися в бітці з татарами.

Дон є дальшою значною рікою України. Початок його на Московщині; тільки частиною течії припадає він на Україну. Дон менше за Дніпро і для плавби не такий придатний. З правих допливів Дону найбільший Донець, а з лівого—важні: Сал і Манич.

Ріка Кубань впливає з Кавказу і є останньою рікою Чорноморско-Озівської околиці.

З річок, що несуть свої води до других морів, на сході будуть Кума й Терек; початок беруть на Кавказі; впадають в Каспійське море, а також праві притоки Висли: Дуваець з Попрадом, Сян з Вислоком, Венр та Буг.

Майже всі значні ріки на Україні беруть початок в суміжних з нею країнах, або на її межах. Тому значіння їх, як торговельних і пересувних шляхів, для України дуже велике. Всі вони, за виключенням гірських річок, мають чисту прозору воду, глибокі й широкі корита; праві береги майже завжди стрімкі, ліві розлогі.

Підсоння.

Підсоння (климат) України є умірене. Ні великого холоду, ні великої спеки на Україні не буває. Майже всі часи року однакові. Зіма холодна, але м'ягчиться відлігами, а на півдні вона коротча і м'ягчиться морем. Весна тепла й погідна. Літо довге й гаряче. Осінь тепла й погідна.

По кількості повітряних опадів підсоння України радше сухе чим вохке, але їх випадає доволі. Найбільш випадає їх в літі. Кількість повітряних опадів зменьшується зі заходу на схід. На північній частині України панують переважно вітри з заходу. Вони приносять з Антлантичного океану дощові, снігові хмари. На південній Україні переважають сухі східні вітри. В літі вони приносять гарну погоду і спеку, в зімі мороз. Північні вітри приносять з Московщини холод і погану погоду, південні, з Чорного моря— тепло, дощі, иноді з бурями та громовинами. На Чорному морю в пізню осінь бувають

часом грізні хуртовини. Взагалі, українське підсоння рахується одним із найкращих на землі. Воно вплинуло сильно на вироблення в українцеві погідної вдачі.

Тепле й погідне, помірковане підсоння України з достарчаючими повітряними опадами та родючим ґрунтом, робить Україну багатою на рослинисть. Більшість просторів України роз'ораний степ. Тільки на півночі та заході і на верховинах зустрічаємо густий, а часом і первісний ліс. Острівками заходить ліс і в середню смугу України. Південна ж частина її цілком степова, а сама східня—навіть цільний й нероз'ораний степ.

Населення України.

Кількість. Всього населення на Україні 40 мільйонів. На українців припадає з цього числа 30 мільйонів, на інші народи—10 мільйонів. Цю домішку складають, Жиди, Москвини, Поляки, Татари, Болгари, Молдавани, Цигани, Німці, в Кавказкій околиці гірські народи, в Каспійській низині калмуки та інші народи.

Найбільше на Україні після українців жидів, які мешкають головню по містечках і містах, по них ідуть: москвини, поляки, німці, татари, калмуки, цигани і т. и. Кількостне відношення між народів України визначається в таких відсотках: українців—72 відс., жидів—11 відс., москвинів—9 відс., поляків—1,7 відс., татар—1,4 відс., болгар—1,3 відс., молдаван—1,3 відс., циганів—1,2 відс., німців—1,1 відс.

Така значна кількість різноманітної домішки населення на Україні пояснюється головню природними багатствами її, що приваблювали чужинців та з'являється наслідком московської урядової політики, що намагалася заселити південну Україну чужинцями.

Але до пяти мільйонів українців живе ще по-за Україною. Найбільше їх на Сибіру, особливо на Далекому Сході її, на Зеленому Кліні (Шід'амуря), в Америці, Середній Азії, на Поволжжю (Саратівська, Самарська та Уфимська губернія).

По численности український нарід займає третє місце поруч з англійцями між європейських народів. (Діограма ч. 2).

Густота. Густота населення на Україні збільчується зі сходу на захід. Найбільш густе населення на Поділлію. Це пояснюється такими причинами: близькістю західних околиць України, до багатих культурних держав Європи, кращим їх положенням в торговельнім відношенні, багатством самої природи Західної України, розселенням українського народу, яке йшло зі заходу на схід, сусідством східних околиць з малозаселеними і некультурними окраїнами та степами.

Тип українця. Хоч українці походять від спільного з своїми сусідами, поляками і москвинами племені слов'янського, але значно і виразно різняться від них по будові тіла і по вдачі. Типовий українець вище на зріст, ніж москвин і поляк, обсяг грудей у нього більший, довжина рук менша, а довжина ніг більша. Кольор волосся більш русавий та чорнявий, а в поляків та москвинів більш білявий; на вроду українець денурніщий від них. По вдачі своїй українець лагідніщий і спокійніщий, ніж згадані сусіди. Упертий в осягненню поставленої мети, має велику працездатність, але повільний в роботі і рухах.

Ці типові риси та національна вдача дозволяють розпізнати українця, де-б він не опинився. Скрізь на чужині цупко тримається він своєї мови, звичаїв, пісні, яка найкраща в світі, а в очах його все зорить лагідний ліричний смуток, в якому відбиваються мрії про далеку Батьківщину, про її „тихі води,—ясні зорі“.

Господарство України.

Україна уявляє з себе в економічному відношенні велику сільсько-господарчу країну. Годовне заняття на Україні споконвіку було хліборобство.

Хліборобство. Хліборобством на Україні займається до 80 відс. населення. Це пояснюється тим, що великі простори України мають дуже родючий ґрунт—три чверти України займає чернозем; і тим, що на Україні гарне підсоння, дуже пригідне для всякої збіжової рослинн.

Головними збіжовими рослинами, які управляють на Україні є: пшениця, жито, ячмінь овес, просо, гречка, а

на Поділля ще й кукурудза. Крім того скрізь по Україні в значному числі садять картоплю. Управа ріллі досить розвинена і стоїть значно вище, ніж на Московщині.

Огородництво і садівництво. Українські хлібороби плекають багато городнини, під яку иноді відводять значні площі землі—бакші. Такий-же характер має садівництво. Найбільше садів в Бесарабії в Криму, та на Поділля, Підкарпаттю і Полтавщині.

Винарство. На півдні України плекають виноградну лозу. На Херсонщині, Бесарабії, Криму і Кубані маютья цілі плантації її. В 1915 р. виноградом було занято 29.710 десятин, що дало 2.744.700 пудів винограду.

Бджільництво. Бджільництво має досить багато меду і воску, які вивозять за кордон. Але спосіб ведення його дуже низький; шовківництво щойно почало розвиватися.

Управа промислових рослин. Дуже широко розвинена на Україні управа промислових рослин. Багато розводять цукрового буряку, тютюну, льону, конопель, рупаку на олію, хмілью (на Волині), соняшників.

Скотарство. Крім хліборобства славиться Україна також скотарством, яке тісно злучене з хліборобством. Україна має більше як 30.000.000 голів худоби. Як окреме спеціальне заняття, воно розвинене в східних околицях України, де дозволяють це робити рідкість населення і простори широких степів. Із коней на Україні розрізняють три родових породи: чорноморську, киргизьку і гуцульську. Рогата худоба поділяється на дві породи: сиву українську і чорну степову. Недивлячись на сприятливі умовини для скотарства, звязане з ним молочарство в нас щойно почало розвиватися. З повільним зменшенням кількості нерозораної землі потроху скорочується скотарство; особливо це відбилося на вівчарстві, яке проти старих часів дуже значно зменшилось; із пород овець на Україні відомі: решетіловські—Полтавські. Заводять також у нас і чужоземні породи тонкорунних овець.

Свинарство і птахівництво особливого значіння на Україні не мають. Розвинуто свинарство на півдні України; домашня птиця стрічається повсемісно.

Промисловість України.

Промисловість України розпадається: на хатні промисли і на фабрично-заводську промисловість.

Хатній промисел.

Хатні промисли визначаються гарними якостями своїх виробів та мистецькою прикрасою їх в суто-національному стилі.

Ткацтво. Особливо високо в цьому відношенні стоїть хатне ткацтво. Виробляються у нас не тільки грубі сукна на простих хатніх верстатах, але й тонкі полотна, обрусі, рушники, хустки, килими з різкими зорами та визерунками, що дивують чужинців своєю красою.

Гончарство. Гончарство на Україні розповсюджено всюди, де є пригодна глина. Найкращі вироби, інколи мистецької роботи, дає гончарство на Полтавщині, (Зінківський та Миргородський повіти) на Поділлі та Гуцульщині. Головним центром гончарного ремесла є містечко Опішня на Полтавщині.

Інші промисли. Теслярство, столярство, бондарство, ковальство теж розповсюджені всюди на Україні. Багато на Україні водяних, парових млинів та вітряків. Гарбарство, кушнірство, шевство теж займають значне число українського населення. Ці ремесла з технічного боку поставлені краще на Лівобічній Україні ніж на Правобічній. Розвиток хатнього промислу тепер значно припинений завдяки фабричній промисловості, з виробами якої ремесні вироби не можуть конкурувати.

Фабрично-заводська промисловість.

З фабричної заводської промисловості, як оброблюючої так і здобуваючої, у нас особливо розвинуті гірська, цукрова і тютюнова, нафтяна, і соляна. Бавовняної промисловості, окрім кількох незначних фабрик, зовсім не має. Рибна промисловість існує тільки на півдні України та при великих річках. Найбагатша промисловість гірська.

Гірська промисловість. Гірській промисловості належить одно з найперших місць на Україні. Залізом та вугіллям постачала Україна всю бувшу Російську імперію. На ньому спиралася вся її промисловість та річковий транспорт. Найбагатший підземними / богатими Донецький кряж дає залізо і першої якості вугілля, (антрацит і чорний) з яким порівнюється хіба Англійський. Окрім того копають на Півкавказю, Галичині та Київщині ще бурій вугілля гарний на паливо (діограми 3 і 4).

Крім здобування заліза існують ще оброблюючі металеві заводи, як залізні гуті, гамарні, фабрики машин. Найбільше їх на Донеччині та Запоріжжю, коло Катеринослава.

Продукція нафти. Нафтою Україна богата остільки, що її вистарчає не тільки для власних потреб, але й для вивоза на міжнародній ринок. (Діограма 5).

За гірською промисловістю майже рівне з нею місце займає оброблювача продукція промислових рослин.

Продукція тютюну. Продукція тютюну до 1910 р. була така (діограма 6).

Всього на Україні було плантацій тютюнових 282.635-десятин, які давали за рік 2,819.370 пудів тютюну. Найбільше тютюну розводиться на Чернігівщині. В 1910 році тютюном було зайнято з її площі 13.036 десятин, що дали 1,508,932 пуди. На Полтавщині під тютюном було 9.090 десятин, з яких зібрано 1,092,054 пуди.

Продукція цукру. Продукція цукру в 1913 році була така: (діограма 7)

В 1915 році Українські цукрові заводи виробили 10,000.000 пудів цукру, себ-то 84 відс. загальної імперської цукрової продукції бувшої Росії. Найбільше цукроварень було на Київщині—75, на Поділля 52, Харківщині—29, Херсонщина має два цукрових заводи. В 1915 році цукровим буряком було засаджено 680.000 десятин і зібрано буряків 758.690.000 пудів. Цукрового акцизу в тому році Російська держава з Українських цукроварень дістала 186,031,018 рублів.

З горілки, що вироблялася на Україні, Росія мала прибутку в рік 675.150.000 рублів. В 1913 році на Україні було 557 гурален, які виробили 30.408.000 відер горілки.

Продукція збіжка України дорівнюється майже цілій Росії, як це видно з того, що в 1913 році збіжка дала: (діограма 8).

Щорічний вивіз збіжка з України виносить 60 відс. всього вивозу колишньої імперії. На Росію припало лише 40 відс. Така велика і богата країна з великою промисловістю, особливо добуваючою і промисловістю оброблюючих рослин складала в державному бюджету Росії майже третину державних прибутків, при чому витрати на Україну не покривали прибутків від неї тому, що значна частина їх йшла на потреби центральних московських губерній, цеб-то робилося урядове обібрання українського народу Московською державою. (Діограма 9).

Торговля на Україні.

Як бачимо з вищеподанного, Україна найбільш богата на сировиці та на продукцію промислових рослин (цукор, тютюн, горілка). Тому торгівля на Україні ведеться головню цими предметами. Перше місце між ними займає збіжка. Україна постачала ним всю Європу і через це получила назву „Хлібниці Європи“.

Зовнішня торгівля провадиться головним чином в портових городах: Одесі, Миколаїві, Севастополю та через сусідні держави. Внутрішня торгівля провадиться по ярмарках. Не має на Україні навіть маленького сельця, щоби воно не мало принаймні щорічного ярмарку. Найбільш великі ярмарки бувають в Харькові, Полтаві, Київі і Ромнах. Всі міста з великим населенням, як Київ, Львів, Харків, Катеринослав, Одеса з'являються або торговельними, або промисловими центрами.

Шляхи на Україні.

На розвиток торгівлі в значній мірі впливають положення країни і шляхи. Що до положення, то Україна лежить на великому шляху з західних культурних держав Європи в багаті краї Азії. Тим шляхом вже звиш тисячу літ ведеться велика торгівля заходу зі сходом. На ньому повстали такі місця як: Перемишль, Львів, Київ; провадилася торгівля в більшості по ріках. Великі Українські ріки здебільшого беруть початок в чужих

державою або на їх межах. Це в великій мірі сприяло торговельним стосункам України з іншими країнами. Велику роллю в торговельному відношенні відіграють тепер залізниці. Але залізниць на Україні не вистарчаюча кількість. До того-ж вони були побудовані московським урядом так, щоби лучити торговельні та промислові центри на Україні не безпосередньо по-між собою, а з московськими центрами, що в значній мірі й досі ще шкодить перевозу краму.

Головні городи України.

Київ. Столиця України Київ займає перше місце на Україні, як по овоїй старовинності, так і по тій великій ролі, яку відігравав він в життю українського народу. З Києва почала будуватися українська держава. Київ завжди був столицею України „матіррю українських городів“, центром культурно-державного її життя. В Києві багато залишилось пам'яток, які сягають до перших часів української держави: Печерська Лавра, Софіївський собор, Десятинна церква, Золоті ворота і т. и.

Зараз в Києві єсть кілька вищих шкіл: Українська Академія наук, Університет, Політехникум, Комерційний інститут, Духовна академія, багато ріжних шкіл та курсів. Київ як в давно-минулому, так і тепер є великим торговельним містом. А в останні часи витворився в Києві також великий і ріжноманітний фабричний промисел. Розсївся Київ на горбах правобічної височини, там де в Дніпро вливається Десна, і належить до найбільш мальовничих міст Європи.

Одеса є друге велике місто після Києва. По кількості населення вона дорівнюється Києву. Це головне портове місто України, осередок української морської торгівлі. Одеса, крім торгівлі, має ще великі промисли. Росположена Одеса над Чорним морем недалеко від Дністровського лиману.

Харьків.—Головне і найбільше місто Слобожанщини. Славиться великою торговлею, має на рік чотири великих ярмарки на хліб худобу і вовну. Росположений Харьків при вузлі великих залізничних шляхів. В Харькові, мається велике число фабрик та майстерень. Харь-

ків з також і культурним центром Слобожанщини: має Університет і Вищу технічну школу.

Львів.—Стародавній український город, столиця Галичини, осередок культурно-державного життя Наддністрянської України. В ньому цвіте великий промисел і торгівля.

Катеринослав.—Головне місто Запорозького Низу, розположений над Дніпром при початку його порогів. Катеринослав має величезний залізний промисел і дуже значну торгівлю.

Миколаїв.—Друга велика морська пристань на Україні після Одеси. Через неї вивозиться багато хліба. Має великі фабрики.

Севастопіль, в Криму—велика військова пристань.

Кременчук,—велике торговельне місто; пристань на Дніпрі.

Черновиці.—Осередок культурного і промислового життя Буковинської України.

Тепер дуже ясно, чому москвини та інші гнобителі нашого народу так цупко тримаються за нашу землю і не ходять дати нашому народові самостійно і вільно розвиватись. Вони добре знають, що вільна й самостійна Україна, населення котрої з природи демократичне, швидко стане на тверді ноги, скоро налагодить економічне життя своє, а налагодивши його в своїй багатій сирівцями країні, звільниться й зпід гніту економічного...

І тоді чужинці не матимуть змоги визискувати економічно Україну; і тоді вона займе одно з перших місць поручиньших великих держав світу.

ДУМКИ ПРО ЗЕМЛЮ РІДНУ.

*Та вже краще у своїй землі кістками лягти,
Як у чужій славним бути.*

Старовинна дума.

*Наш рідний край такий веселий,
Наш рідний край такий сумний.*

Б. Грінченко.

Нарід український.

КОРОТКИЙ НАРИС ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

.... що ми,
Чий сини? яких батьків?
Ким, за що заступі?..

Шевченко.

Історія є оповідання про минувшину.

Історія українського народу оповідає, як жив, працював, боровся з ворогами, змагався за волю та будував свою державу наш рідний український нарід.

Кожний український громадянин мусить знати свою рідну історію, щоб черпати в ній і для себе сили в боротьбі, мусить знати своїх великих національних героїв та мучеників за Батьківщину, щоб і самому по прикладу їх все бути готовим на жертви для неї—мусить знати про славу прадідівську, щоб гордо носити ім'я Українця.

Найдавніші часи.

Походження. Українці походять зі словянського пня також, як і москвини, білоруси, поляки, чехи, серби, словаки та всі інші народи, що говорять мовою, подібною до української. Всі ці народи в дуже давніх часах жили вкупі, мали однакові звичаї, вірування, громадянський устрій і розмовляли однією мовою. Поволі розселилися вони по світу, зайняли дальші простори на землі, відділилися; і, збудувавши кожний з'окрема життя своє, змінилися так, що тепер рахуються цілком окремими націями. І лише подібність мови, яка найменше піддається змінам, свідчить про те, що жили ці народи давно колись спільним життям.

Земля Українська. На тих землях, які заселює тепер український народ, з незапам'ятних часів перебувало багато народів, вони по більшості були мандрівними, кочовими; переходили величезні степи українські зі своїми отарами, худобою і табунами коней, воювали між собою, тіснили оден одного та нищили.

Де-які з цих народів, приклад: германці і угри, посунулися з України на захід і заснували там держави, які існують і досі; де-які, як обри, хозари, загинули в боротьбі і зникли без сліда.

Більш 1500 років назад український народ розселився по Україні та витиснув з неї всі дикунські народи.

Племена українські. В давніх часах українці поділялись на племена. Кожне плем'я було самостійне, мало свій город, князя, або старшину, які керували ним та захищали від ворогів.

Племена жили між собою недружно, сварились, воювали і знесилювали себе. Лучалося через це, що сильніші їх сусіди нападали на них, підбивали під свою руку та заставляли платити собі данину. Бувало часто й так, що перед загальною небезпекою племена українські з'єднувались і відбивали ворогів.

Україна під правлінням князів.

Перші князі.

Київ. Найбільший і найславніший город на Україні вже з найдавніших часів був Київ. Він стояв найблище до культурних, освічених народів і здавна Дніпром вів торгівлю з греками. Це настільки зміцнило багатство та міць Київського українського племені, що воно легко підбило під свою руку сусідні українські племена та заснувало державу—Київське князівство, або Русь.

Князь. На чолі Київського князівства стояв князь. Він керував народом, видав судом та иньшими внутрішніми справами, але головним його завданням було головувати над військом і боронити державу від ворогів.

Віче. В справах найважливіших, як війна, мир, князь скликав народню раду, що звалася Вічем, і вкупі з на-

родом розв'язував питання. Бувало не раз, що віче самого князя скидало, а наставляло собі другого.

Діяльність князів. Перші київські князі найбільше друдилися над тим, щоб об'єднати всі українські племена біля Києва, та зміцнити тим державу. Через те вони вели часті війни з сусідніми українськими племенами і помалу підбивали їх під свою руку. Для того, щоб збагатити свої землі, князі ходили війною на багату Грецію; щоб оборонити нарід свій від нападів хияків, які кочували по побережжю Чорного моря та раз-ураз насакавали на Україну—князі вели постійну війну з ними. Збирали військо та вглублювались в ворожі степи, розганяючи їхні орди. Найбільш в той час дошкулювали Україні печеніги, дикусський народ, що займав східні степи.

Найславніші з перших українських князів—Олег, який значно поширив межі України і уславився походом на греків та князь Святослав Хоробрий—переможець хозарів, булгар і греків. Святослав майже все своє життя провів в походах, воював ворогів України та добував їй славу.

Розцвіт Київської держави.

Князь Володимир Святий і Ярослав Мудрий. При князях Володимирові і Ярославові Київська держава досягла свого найбільшого розвитку та могутности. Володимир—напочатку свого князювання найбільше дбав про поширення межів своєї держави, повоював всі сусідні українські племена і об'єднав їх під своєю владою. Ходив з великим військом в нинішню Галичину та Холмищину, зайняв городи Перемишль, Червень і прилучив ці землі до Київської держави.

Українська держава за Володимира була дуже велика і обіймала всі землі, заселені українцями.

Дальші князі по Володимирові продовжували його діло розширення і зміцнення держави. Одночасно князі дбали і про те, щоб остаточно знищити печенігів. Для того вони не раз збирали велике військо, ходили в степи, розбивали хияків і ставили на межах держави і степів сильно укріплені городи.

Князі старалися також весь час увійти в тісні зв'язки з культурними державами. Володимир заключив вигідний торговельний договір з греками, а Ярослав навіть породився з Польщею, Фрлянцією та другими західними володарями, щоб зблизити Україну з заходом.

Закинад Київської держави.

Поділ України на Князі вєтва. Умираючи князь Ярослав поділив велику Українську державу між своїх численних синів. З цього часу Україна розпадається на багато князівств.

Найбільшим князівством було Київське, а київський князь рахувався найстарішим; всі другі князі мусіли підлягати йому.

Але з цього поділу для України виникло велике горе; не хотіли ніякі князі слухатися київського; кожний бажав бути самостійним в землі своїй; до того ще князі один в одного старалися шматок володінь перехопити через те сварилися, воювали між собою та рідну землю пљондрували.

Страшенно страждав від княжих чварів український народ. Князі весь час потребували для війни між собою багато війська, відривали людей від мирної праці, мордували народ при здобуттю городів, грабували, руйнували. Знесналася від того Україна.

Половці. А тут ще і нові князакі половці появилися в степах; вони побили печенігів вигнали їх з України та самі запанували над степами. Що року нападали на Україну, забирали худобу, нищили оселі та уводили багато бранців. Приходили часом князі до пам'яті, мирились, об'єднувалися, йшли війною по половців і прогнали їх далеко в степи.

В ті часи найбільш визначився удачною боротьбою з половцями князь Володимир Мономах. Цей князь також і найбільше намагався примирити князів між собою.

Коли Мономах став Київським князем, під його мудрим правлінням Українська держава трохи спочила.

По смерті ж Мономаха князі знов почали сваритись та воювати між собою, знов руйнувати Україну. Зрештою це привело до того, що держава Українська зовсім знесилася і завапа.

Московщина. Крім південних ворогів, ріжних хижаків, мала Україна й великого ворога з півночі— Московщину.

Москвини походили також з слов'янського пня, вони при розселенню зайняли лісові та багністі простори над Волгою й Окою. Ці слов'янські племена змішалися там з диким племенем фінським, яке спокон віку перебувало на тих землях, і разом з ними витворили новий нарід московський.

Нарід московський говорив мовою стар'янською, змішаною з фінською; звичаїв і вдачі був дуже суворой; займався в більшості ловами, рибальством, бо земля була їм малородюча.

Панували над московцями князі з дому Володимира Святого, але перебуваючи далеко від дому, серед суворого народу, й самі вони скоро змосковшились.

Ставились московські князі вороже до України. Бажали її знесилити і скрізь на перше місце висували Московщину.

В той час, як українські князі сварились поміж собою, Московщина об'єдналася під владою московського князя Андрія Боголюбського та пішла війною на Україну. Боголюбський з військом вдерся до Києва. Українці боронилися завзято, та не могли подолати великої ворожої сили. Московці не милували ні старого ні малого. Багато було народу побито. Київ до щенту пограбовано; позабирали північні дикунки всі багатства України; навіть церкви українські москвини обдирали і все добро вивозили до Московщини.

Так чужим добром Москва прикрашувала свою убогу землю.

Не раз Київ був у ворожих руках, але не один ворог не нищив його так, як москвини.

Татари. По половцях прийшов на українські степи новий страшний ворог—татари.

Татари також були дикий й кочовий народ і прийшли з далеких степів Азії. Був це до того нарід дуже войовничий. Татари добре їздили кінно й гарно стріляли з лука. Для своїх противників не знали м'якосердя й тому були страшні для них.

В великій силі, під владою свого хана Батия татари напали на Україну.

З-за того, що князі весь юас були між собою в незгоді, татари легко опанували українську землю. Тяжке було татарське лихоліття. Більше 150 років тягарем лежало воно на Україні. Багато народу українського було перебито; ще більш було забрано до неволі. Міста руйнувалися та нищилися; татари осіли на берегах Чорного та Каспійського моря і звідти що року робили наскоки на Україну.

Князі хоч і залишилися при владі та були безсилі боронити нарід від татар, рахувалися підручниками хана і мусіли платити йому данищу.

По татарським погромі Українській Київській державі скоро прийшов кінець.

Галицько-Волинська держава

Галицькі князі. По смерті Ярослава Мудрого Галичина стає окремим князівством.

В той час, як київські князі сперечалися між собою з-за влади й старшинства, галицькі князі дбали про зміцнення і упорядкування свого князівства.

Галичина мала багато ворогів, поляків, угрів, чехів та інших що весь час нападали на неї, тому князі галицькі мусіли найбільше старатися, щоби збільшити військову міць своєї держави і всі свої сили покладали на добробут її.

Найсильнішим князем в старих часах в Галичині був Ярослав Осмомисл. Він переміг поляків, угрів та других сусідів і поширив кордони своєї держави аж по Дунай. Осмомисл воював також і половців. Це був час великого значіння Галича.

Київські князі були в той час настільки слабкі, що галицькі князі вийшли з їх підлеглости, та, зміцнивши значіння свого князівства, зробили його новим осередком державности на Україні.

По Ярославові став княжити в Галичині волинський князь Роман, який зілляв Волинь з Галичиною та заснував нову державу українську—Галицько-Волинську.

Роман був дуже войовничий. Успішно воював зо всіма ворогами України. Побив Польщу, Литву, а на половців наганяв такий страх, що вони навіть їмени його боялись. Роман бажав зміцнити княжу владу і.

розуміючи, що сила держави в селянстві й міщанстві, воював галицьких бояр (великі пани землевласники), що бажали правити народом та привів їх до покірливости. По смерті Романа владу в Галичині захопили бояре, бо сини князя були ще малими. Тяжке було правління бояр. Вони весь час гризлися між собою, а нарід мордували та нищили. З цього безладдя скористалися мад'яри (угри), завойовали Галичину, та посадили на князівство свого князя. Чужі запанували на Україні через ці незгоди.

Галицькі королі. Син Романа Данило прогнав угрів і звільнив державу з під чужого панування. Підборкав знов бояр та почав по прикладу батьків дбати про добробут та могутність держави. Але на його горе татари, які в той час опанували Київ, рушили на захід і стали загрожувати Галичині. Хан татарський забажав від Данила покірливости. Данило поїхав на поклін ханові.

В той час татари були страшні для всієї Європи і Данило для боротьби з ними шукав собі союзників на заході.

Європейські князі вважали Данила захистником Європи перед дикунською навалою і відносилися до нього з повагою, а папа Римський на знак пошани прислав навіть йому королівську корону. Нею і коронувався Данило в Дорогичині і з цього часу звався королем Галичини і Володимирії (Волині).

Для захисту від татар Данило збудував кріпкі городи Львів та Холм. По Данилові ще два князя галицьких коронувалися на королів. Галицькі князі і королі продовжували зміцнення своєї держави й поширили своє панування аж за Карпати, де жили українці під мад'ярами і де були городи: Ужгород і Мукачів.

По смерті останнього галицького князя Болеслава-Андрія знов почалися великі смути в державі, які привели її до загибелі.

Поділ України.

По занепаді Української держави вороги поділили її по шматках:

Московщина загарбала собі теперішню Слобожанщину та частину Чернігівщини. Московські князі пре-

тендували на всі українські землі та іменували себе „Гасударями всея Русі“.

Татари опанували Крим та Черноморські степи.

Турки по здобуттю Царгороду зайняли Черноморське побережжя й землі між гірлами Дністра й Дніпра.

Молдаване захопили Бесарабію і Буковину.

Мад'яри задержали за собою закарпатські українські землі.

Найбільше-ж земель Київської та Галицької держави забрали Литва та Польща.

Україна під Литвою та Польщею.

По занепаді Української Київської держави запанувала над нею Литва.

Литва. Литвини був дикий поганський нарід, що жив біля Балтійського моря. Говорили литвини своєю окремою, відмінною від слов'янської мовою і мали своїх князів. Столицею литовців було місто Вільно.

Литовські князі були войовничі й старалися зміцнити свою державу.

Литовське панування. Коли Київська держава знесилася від князівських чварів та від нападів татар, литовці легко підгорнули під свою владу українські землі, які межувалися з Литвою.

Український нарід не боронився перед литовськими князями й охоче йшов під їх руку, бо литовці у внутрішні справи українців не втручалися, шанували їх звичаї, мову, самі хрестилися на православну віру; до того ще пеклувалися про Україну й боронили її від татар.

Де-які з князів литовських на Україні зовсім зукраїнізувалися (як наприклад князь Олелько) і навіть захищали від впливів Польщі (приклад. князь Свидригайло). Та не довго тягнулося щасливе життя України під владою литовських князів.

Скоро Литва зі всіма своїми землями зіллалася з Польською державою та повела з собою й український нарід під польське панування.

Люблинська унія. Через політичні обставини Литва зіллалася з Польщею в одну державу. Злука Литви й України з Польщею зветься Люблинською унією бо в м. Люблині було її остаточно переведено. По Люблинській унії стало дуже тяжко жити українцям. •

Польща. На захід від України жив великий нарід польський.

Поляки також походили з слов'янського пня та їм раніш ніж українцям і другим слов'янським народам пощастило об'єднати свої племена, утворити державу і зміцнити її.

Знаходячися ближче до західних освічених народів, поляки також раніш українців хрестилися та перейняли західну культуру.

Віри поляки буні католицької.

Спочатку поляками володіли князі, потім на чолі держави стали королі.

Польські пани. Велику силу в Польщі мали пани. Вони володіли великими маєтками і розпоряджались в них, як хотіли. З часом королівська влада в Польщі зовсім ослабла, а польські пани керували навіть усією державою.

Низчі верстви населення сили не мали; селянство було в кріпачстві у панів.

Коли Україна підпала під Польщу, пани зараз кинулися загарбувати великі простори земель її, та підгортати народ під своє панування.

Не було захистників у нещастного народу; темний неспівомий, безсилий був він, а українська шляхта, нащадки колишніх бояр, за-ради власних вигід не тільки не заступалась за своїх братів, а, навпаки, сама польщилась, сама зраджувала свою віру й народність та рідний нарід тиснула.

Багато потім таких зпольщених українців, катами для свого народу стали, як прикладом Вишневецькі.

Польське панування. Під пануванням шляхти зазнав український нарід гіркої долі.

Пан був вільний в житті й смерті свого підданого. за найменшу провину судив суворо, бив канчуками, а то й на смерть карав. Праця у пана була дуже тяжка. Народ робив, як худоба, під нагаєм панського доглядача і позбавлений був всіх прав.

Не раз селяне жалувалися королеві на панські утиски та король був безсилий оборонити їх; не раз підіймали селяне бунти проти своїх гнобителів, та скоро ті бунти гасилися оружною силою, а з винуватцями суворо розправлялися.

Разом з цим і татари, що осіли в Криму, і турки, що панували тоді на Чорнім морі, знов збільшили свої напади на Україну та нищили населення її. Палили, руйнували, етарих вбивали; а молодець десятками тисяч брали і продавали в неволю.

Сама Україна була безсила, війська свого не мала й боронитись перед татарами не могла, а Польща теж не мала змоги проти сили бусурменської українців захистити.

Правда, заходилися організувати поляки українське військо для оборони межів з боку бусурман—закладали полки реєстрові та їх було небагато. Жили такі військові українці в пограничних містах і звалися городовими козаками. Пани також формували з українців відділи для захисту своїх замків, але відперти наскоки татар та турок ні уряд польський ні пани, ні народ український не могли.

Берестейська унія. В цей час розпочалися також переслідування православної віри.

Намагалися поляки українську людність навернути у католицтво, та народ кріпко держався православія.

Вдалося польським єзуїтам привернути до католицтва де-кого з українських священників і підвести їх в підлеглість до римського папи. Таким чином вийшло начеб-то з'єднання православної й католицької церкви. Така злука зветься Берестейською унією, бо в місті Бересті було її остаточно переведено. Після цього католики й уніяти переслідували православних.

Козаччина. Не видержував народ український такого пекельного життя і втікав на широкі степові простори, шукав там собі волі та долі.

Гуртувалися такі збігці зпочатку в невеличкі відділи, займалися рибальством, ловами, та стала потім зростати сила їх, почали нападати вони на татар, відбивати здобич і тим жити. Небезпечне було це життя в степах, та привабливе: з кожним роком таких збігців більшало. Звалися вони козаками—„молодцями“.

Містом осідку вибрали собі козаки величезні дуги в нижній течії Дніпра за порогами і звалися тому запоріжцями, або Низовим товариством.

Запоріжжа. Кожен запоріжці зросли в силу то стали грізними й страшними для ворогів.

Весь час воюючи татар і турок, вони ослабляли їх наскоки на Україну.

Запоріжці були першими ворогами бусурманів. Безліч суходільних та морських походів зробили вони в Крим, на турецьку землю й покрили своє ім'я невмиручою славою.

Чужоземні князі шукали їх помочі проти бусурманів; навіть польські королі не раз користувалися послугами козаків в боротьбі з турками та иншими ворогами; шанували обдаровували їх. Але запоріжці не вважали себе підданими Польщі і не слухалися польського уряду й королів.

Коли почалися переслідування православної віри, запоріжці стали захистниками віри й українського народу перед поляками. організували повстання проти них, брали під свою опіку монастирі, церкви та братства.

Січ. Для захисту себе від нападів ворогів збудували собі козаки на Запоріжжю міцну фортецію, звалася вона Січ.

Січ заснована була князем Вишневецьким на Дніпровій виспі; потім де-кілька разів переносилася й на другі місця. Там знаходилася козацька військова управа, церква, військові запаси і т. н. Там виховувалося Товариство Січове в суворій військовій школі для своїх славетних походів і боїв. Звідтіля греміла гучно козацька лицарська слава по світу.

Повстання. Запоріжці ненавидили польську шляхту. Між козаками було багато селян, вони хотіли помститися за свої кривди та допомогти своїм нещасним братам кріпакам в боротьбі з панами, тому козаки дуже охоче піддержували всяке повстання українського народу проти панів; навіть і самі його не раз розпочинали.

Коли гніт польських панів на Україні став нестерпним, почалися величезні народні повстання проти гнобителів. На чолі повстань майже все стояли або самі гетьмани запоріжські, або ватажки, що вийшли з Запоріжжа.

Перше повстання проти шляхти підняв гетьман Косинський, за ним Наливайко, Павлюк, Острианин.

Багато народу брало участь в тих повстаннях; бої були завзяті крікаві, та велика сила польського війська пододала малоорганізовану силу народню. На де-який час після цього повстання затихли.

Гетьман Сагайдачний почав переорганізовувати козацьке військо; знав він, що лише в трудах і небезпеках можна виховати військо і зробити його здатним для довгої й витривалої боротьби. Тому, припинивши виступи проти поляків, беззастанно воював бусурманів і загартовував козаків.

В часах Сагайдачного козацтво було найбільш сильним, а самого Сагайдачного поляки поважали; тому Сагайдачному розумною політикою вдалося добутися від польського уряду багатьох привілеїв для козаків та позекшення долі суспільства українського.

Що Сагайдачним знов почалися утиски народу. Знов повстав він на гнобителів своїх, але й на цей раз ще були малі сили козацькі.

Тяжко було повстанцям боротися з Польшею; і війська в неї було більше і зброя краща, тому майже всі повстання кінчалися невдачею, а повстанців все було гостро карано. Одначе не лякало це українського народу, не спиняло його вільної боротьби, не гасило його духа, готов він був вже скоріше вмерти, ніж вічним рабом залишитися.

І така впертість і завзятість привели зрештою до того, що під проводом розумного та завзятого вождя Хмельницького вирвався таки більша частина народу нашого з під ворожої кормиги.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Україна під правлінням гетьманів.

Козацька держава.

Повстання Хмельницького. Велике повстання підняв український народ під проводом Гетьмана Хмельницького.

Ця війна привела до того, що більшість українських земель і народу вирвано було з під Польщі й утворено з них нову українську державу—Козацьку.

Зпочатку Хмельницькому дуже щастило і він відвоював майже всю Україну. Війну цю він провадив не з одними козаками—весь нарід український, татари й турки, з якими він заключив союз, допомагали йому.

Під саму Варшаву підступив гетьман та не хватило в нього рішучості довести до кінця перемогу. Став вагаться Хмельницький і почав миритися з поляками.

Зборовський мир. Польща змушена була заключити під Зборовом мир і віддати під владу гетьмана більшу частину українських земель. Від того часу стала Україна окремою державою зі столицею Чигирином.

Новий лад. Українські уряди завели новий лад в Козацькій державі.

Великих панів було вигнано з України: заборонено без потреби нищити панські двори, ліси, худобу—все це оголошено було державним майном. Все зброю наказано було забрати до війська.

Державу було поділено на полки і повсюди було заведено військовий устрій, кожному дозволено було записуватись в козак, аби лише виконувати й слухатися всіх наказів.

Кількість війська значно зросла. Бо люде охоче записувалися в козак. Козакам надані були де-які права і привілеї.

В короткім часі наступив спокій на Україні, селяне господарили на своїх місцях, міщане вели ремесла й торгівлю, козаки вправлялися в військовім ділі.

Православна церква зроблена була державною, але гетьман дбав, щоб митрополіта в державні справи не втручався.

Гетьман нав'язав зносини з Туреччиною, що була тоді великою державою. Молдавою, Волощиною та з Семигородом. Держав союз з кримським ханом: з Московією відносини були не ворожі, але й не зовсім приязні, бо Хмельницький не любив москалів за їх самолюбство.

Війна з Польщею. Та не хтіла легко Польща відступитися від України. Жаль їй було гарної й багатой країни та свого безжурного панування на ній. Поламала

Польща. Зборовський мир, пішла війною на Україну. На цей раз козаки нещасливо воювали—побито їх через зраду татар під Берестечком і примушено гетьмана до нового миру, не вигідного для українців.

Білоцерківський мир. Мир було заключено в Білій Церкві. Цим миром залишено козакам одну Київщину, а решту земель забрали поляки, але й цей мир трівав дуже недовго. Вибухла нова війна; козаки під Батогом знов страшенно погромили поляків й Україна здобула знову давню границю.

Переяславський трактат. Не заспокоїлися й на цьому поляки. Лагодилися ще до війни. А Україна безнастанними війнами вкінць була знесилена. Бачив Хмельницький, що Україні одній без союзників не відбитися від Польщі. Другі держави, з якими союз мав Хмельницький, допомогти не могли, а татари були союзники дуже не певні: не раз зраджували вони козаків. Очі українців тому й звернулися до Москви. Знали українці, що й москвини союзники не добрі, що й вони люблять панувати над другими, та з другого боку брали й те на увагу, що москвини теж православні, через те Москву вважали меньчим ворогом і пішли на згоду з нею.

Була уложена у Переяславі умова між Україною і Московю, по якій Україна і Москва мусять допомагати одна одній у війні: Москва обіцялася полишити Україні її окремішність, не вмішуватися до її внутрішньої управи, не брати ніяких податків, шанувати українські звичаї і т. и.

Війна з Московю. По Переяславській умові зраз прийшли на Україну московські війська та росташувалися по кватирах. Почалися утиски населення з боку москвинів, грабіж, крадіж, насильство.

У старій столиці України—Київі почали будувати москалі фортецію всупереч заборони гетьмана.

Зробились нестерпними утиски кацалів для українців і розпочалась війна з Московю під проводом гетьмана. Виговського. Та слаба була Україна для боротьби з москвинами.

Знов почав шукати Виговський союзників, але одна Польща на цей раз згодилась уже допомагати йому. Не вірив Виговський польським обітницям, та не було нішого способу спасіння. Мусів він пристати на цей союз.

Гадяцька умова. В Гадячі заключено умову між Україною та Польщею, по якій вирішено, що, Україна буде окремою державою, буде мати свого гетьмана, військо, уряд, але признаватиме владу короля.

По Гадяцькій умові українці розпочали війну з москалями і страшенно погромили їх військо під Конотопом, але її не мали такі сили Москву до кінця подолати та її проти Польщі ставилися вороже і за союзницю її не вважали... І від Москви Україна не могла відбитись і знов на лихо своє з Польщею зв'язалась.

Тепер вже обидві ці держави стали свої права на Україну заявляти.

Розірвана Україна.

Після війни з Москвою поділилася Україна на дві частини.

По лівому боці Дніпра вибірано одного гетьмана— по правому—другого.

Між обома частинами велася безупинна війна, що нищило цілу Україну; ці часи народ називав руїною.

Були в ті часи на Україні й такі гетьмани, що бажали зійняти обидві частини України в одну державу та повернути їй минулу славу й самостійність. Для цього вони шукали союзників, де тільки можна було, входили в союз з турками, з шведами і др. державами, вели боротьбу проти Москви і Польщі та кінчалися всі їх заходи невдачами.

Найславнійшим з таких гетьманів був Дорошенко.

Андрусівська умова. В скорім часі Москва зробила умову з Польщею в м. Андрусові, що відступас полякам правобережну Україну з Києвом, а собі решту забірає.

Страшенно поруйнована, знесилена Україна, роздерта внутрішніми незгодами, не мала сили боронитися проти двох могутніх ворогів Москви і Польщі і скоро вони остаточно розшматували її на дві частини і підгородили під своє панування.

Лівобічна Україна.

Московське панування. Стало дуже важко жити українцям під кацацькою рукою.

Чим раз то більше забирала Москва Україну в свої руки; майже що року укорочувала права її.

Гетьманів українських, які намагалися відстоювати давні права українські, скидано, ув'язнювано й карано.

Київську митрополію віддано під владу московського патріарха, а на церковні уряди попризначувано священників-кацапів.

Козацькі полки виводилися з України і мучилися на чужині.

Найгіршим, найлютішим катом україножером був московський царь Петро 1-й. Він задро дививсь на багату Україну й думав зруйнувати її до краю. Петро воював в ріжних сторонах і скрізь тягав українське військо. Козаків також було вживано для тяжких каторжних работ при будівлі фортецій, городів і каналів. Там від голоду, холоду, під нагаєм кацапа мерли козаки тисячами, а тим часом московське військо не виводилося з України, жило як у раю, та нищило селян; забрало худобу, хліб, крало, все розбивало; знущалось над бідним народом гірше бусурманів. Хто боронив своє добро, виступав проти Москви, того в'язнили, і вивозили в Московщину на тяжке заслання.

Не раз вертався бідний козак, знеможений, хорий з чужини до рідної хати, до свого села—а тут не було вже ні хати ні рідні, ні майна; хату зруйнували солдати, майно розікрали, людей до неволі забрали. Українці горіли гнівом і ненавістю до Москви і чекали нагоди помститися за тяжкі кривди свої.

Гетьман Мазепа. Найвидатнішим супротивником Москви на лівім березі був Гетьман Мазепа.

Зпочатку вів ніби-то вірно служив цареві Петрові, та потім несподівано повстав на нього і домагався визволення України з московського ярма.

В ті часи Москва воювала з шведами; Мазепа увійшов в союз з ними і коли шведський король Карло XII-й з'явився на Україну, гетьман пристав до нього з військом; але не пощастило Мазепі.

Війська козацького в ті часи на Україні було небагато. Роскидано воно було по ріжних місцях, а голов-но, народ не був підготовлений до виступу Мазепи, і

тому сили у нього були дуже малі. Петро перекинув велике військо на Україну і під Полтавою погромив шведів і Мазену.

Помстилися також кацапи і над тодішньою столицею України Батурином. Місто було зруйновано, а людність без ріжниць полу й віку вирізано. Під Полтавою полягла самостійність України.

Після Мазепи гетьманів вибирали лише з наказу царів і то лише того, кого вони бажали. Землі українські царі заселяли московцями, а український нарід і надалі нищено і мордовано.

По смерті Петра на короткий час знов було збільшилося значіння гетьмана, та потім при цариці Катерині здушено Україну ще гірше.

Катерина була лхим ворогом України й нищила все, що напоминало лише про її самостійність і окремішність. Вона нарешті зовсім скасувала гетьманство і завела на Україні цілком московські порядки.

Добралася Катерина й до Запоріжжя, яке весь час продовжувало захищувати свої порядки та устрій. Велике військо московське під проводом генерала Текелія обложило Січ, зруйнувало її, а січовиків порозганяло.

Частина козаків утікла на гірло Дунаю в Туреччину і засновала там нову Січ. Нашадки тих козаків єсть там і досі.

Частина козаків повернулася на Україну і з дозволу цариці утворила військо Чорноморське на Кубані. Кубанці то є нащадки запорожців. Так покінчилася Українська держава.

Правобічна Україна.

На Правобережжю по Дорошенкові було ще де-кілька гетьманів, але вони не мали ніякої сили.

Польща знов здушила Україну і нищила козаччину.

Знов нарід був закутий в страшне кріпацтво, та ходив у панськїм ярмі, але не могла забути Україна ще недавніх козацьких порядків і вільного життя і час від часу знов підіймалася на своїх гнобителів.

Гайдамаччина. Велике повстання підняв народ на Правобережжю проти польських панів. Повстанці селяне і козаки лучились у ватаги, вибирали собі сотників і ва-

тажків та воювали з шляхтою; їх називали гайдамаками. Найславнішим ватажком гайдамаків були Залізняк і Гонта. Але-ж Польща запросила проти гайдамаків допомоги у Москві. Цариця Катерина послала на гайдамаків донські полки і вони вкупі з поляками розбили повстанців. Гонту покарано смертю.

Так сумно покінчилося останнє народне повстання проти панів польських на Правобережжю. Де-який час Україна так і залишалася поділеною між двох своїх найгірших ворогів—Польщею та Московщиною.

Коли-ж упала Польща, більша частина українських земель відійшла під жорстоку руку Московщини, а менша під Австрію.

Московська неволя.

Гірко терпіли українці по втраті самостійности.

Зо всіх боків приходили в наші землі чужинці і брали панування в свої руки, вони ламали давні наші права, змінjali звичаї, висміювали все українське, з нехиттю і погордою відносилися до української мови, губили живу душу народню.

З тугою згадували українці недавні часи, коли правив свій гетьман, були свій уряд, своє військо.

З жалем згадували минуле, каялися, що не вміли шанувати своєї власти, своєї держави, що дозволили чужинцям занувати над собою.

У такій неволі жила Україна багато літ. Не всі українці перетривали мужньо ці важкі часи, багато легкодухих братів наших зневірилося в українську справу, перейшло на службу до ворогів та змосковщилося, багато було таких, що соромілися признаватися, що вони з українського роду. Але-ж багато було й таких, що все вірили в будучину України і всі свої сили віддавали на користь рідного народу.

Відроджена Україна.

Револуція 1917 року. І прийшов час визволення. По великій світовій війні вибухла в Росії революція і всі поневолені народи Московської держави кинулися добувати собі волю.

Заворушилася, піднялася і Україна. Пішов великий національний рух, ожили великі творчі сили.

В Києві утворилася Центральна Рада з представників з усіх частин України на чолі з професором Грушевським.

Самостійна Україна. 11-го січня 1918 року Українська Центральна рада видала святочний універсал до народу з проголошенням України Самостійною Державою.

Це був один з найважливіших днів Української історії.

По довгих роках неволі, Україна знов стала окремою державою, — український народ, як повноправний господар, обняв панування у своїй землі.

Московщина всіма силами намагалася перешкодити творенню Української самостійної держави. Вислала вона на Україну велику силу війська, яке почало руйнувати Україну. Молода держава, яка тільки що стала на ноги, не мала били відперти новий наскок московців, до того ще й темні несвідомі, маси українського народу своєю байдужістю, а то часто й ворожістю, утруднювали боротьбу за державність України. Прийшлося знов кликати чужинців за допомогу. На заклик Центральної Ради прийшли на Україну німці. Вкупі з українським військом швидко вигнали вони з України москвинів.

Гетьман Скоропадський. Та не подобався німцям демократичний лад в Українській державі, зламали вони його, розігнали Центр. Раду та нав'язали народові яшому свого прихильника гетьмана Скоропадського. Під захистом німецьких багнетів почав гетьман нову панську владу заводити і зміцнювати. Не стерпів народ, повстав під проводом Директорії і скинув гетьмана. Одночасово і німців було вигнано з України.

Війна з Москвою. А тим часом Москва знову зібралася з силами, і, користуючися заколотом на Україні, знову направила масу свого війська на неї. Кривава завзята боротьба ця тягнеться ще й досі. Багато українського лицарства загинуло в цій запеклій боротьбі, величезних мук дізнав український народ через ворогів своїх. Терпимо багато й ми вже четвертий рік... Багато трудів енергії та сил виточується і з нас і на рідних лапах і на далекій чужині за щастя нашої Неньки-України; не одному з нас прийдеться ще й головою наложити

за неї... Та не мусимо ніколи падати духом ми. Мусимо надіятися, мусимо вірити, мусимо певними бути, що не пропадуть жертви ці марно. Мусимо довести боротьбу нашу до кінця. В завзятости і витривалости успіх.

Не забуваймо ніколи цим мудрих слів:

Горе переможеним!—(Бренк вождь галів).

„Борітеся—поборете“!—(Шевченко).

„Побідить той, у кого нерви будуть міцніші“.

(фельдм. Гіндсбург).

НАЙВАЖЛИВІШІ ПОДІЇ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

Князівські часи.

- 800 р.—Початок Київської держави.
- 981 „ — Прилучення Галичини до Київя.
- 988 „ — Хрещення України.
- 1054 „ — Поділ України на князівства.
- 1169 „ — Руїнування Київя Москвинами.
- 1240 „ — Зруйнування Київя татарами. Кінець Київської Держави.
- 1340 „ — Кінець Галицької держави і правління князів.

Україна під Литвою і Польщею.

- 1340 р.—Перший напад Поляків на Львів.
- 1550 „ — Заснування Запорізької Січі.
- 1569 „ — Люблинська унія.
- 1595 „ — Берестейська—церковна унія.

Україна під правлінням гетьманів.

- 1648 р.—Повстання Хмельницького.
- 1649 „ —Зборовський мир.
- 1654 „ — Союз з Москвою.
- 1659 „ — Перша війна з Москвою.
- 1663 „ — Поділ України на Правобережну і Лівобережну.

- 1667 р.—Андрусовський мир. Поділ України між Москвою і Польшею.
1709 „ —Полтавський бій. Кінець самостійности України.

Чужинецьке панування.

- 1764 р.—Скасування гетьманства.
1772 „ —Коліївщина.
1775 „ —Зруйнування Запоріжської Січі.
1784 „ —Заведення московського ладу на Україні.
1798 „ —Прилучення Правобережжя до Москви.
1848 „ —Революція і знесення кріпацтва в Австрії і Галичині.
1861 „ —Скасування кріпацтва в Росії і на Україні.
1876 „ —Заборона Українського письменства.

Відроджена Україна.

- 1917 р.—Революція в Росії і на Україні.
1918 „ 11-го січня — Проголошення самостійности України.
1918 „ 29-го квітня—Павло Скоропадський гетьманом.

НАЙВИДАТНІЩІ ПОЛІТИЧНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ.

Князі Українські.

Київської держави:

1. АСКОЛЬД і ДІР.
2. ОЛЕГ.
3. ІГОРЬ.
4. ОЛЬГА.
5. СВЯТОСЛАВ ХОРОБРИЙ.
6. ВОЛОДИМИР СВЯТИЙ.
7. СВЯТОПОЛК І Окаянный.
8. ЯРОСЛАВ МУДРИЙ.
9. ІЗЯСЛАВ.
10. СВЯТОСЛАВ ІІ.
11. ВСЕВОЛОД І.
12. ВОЛОДИМИР МОНОМАХ.
13. МСТИСЛАВ Удатний.

Галицької держави:

1. РОСТИСЛАВ.
2. ВОЛОДИМИРКО.
3. ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ.
4. РОМАН.
5. ДАНИЛО (Король).
6. ЛЕВ І-й.
7. ЮРІЙ І-й (Король).
8. ЛЕВ ІІ-й.
9. ЮРІЙ ІІ-й.
10. АНДРІЙ-БОЛЕСЛАВ.

Літовсько-Українські князі.

1. ОЛЬГЕРД.
2. ВІТОВТ.
3. ОЛЕЛЬКО.
4. СВИДРИГАЙЛО.

Гетьмани Запорозькі:

1. Богдан РУЖИНСЬКИЙ.	10. Дмитро ГУНЯ.
2. Кривоноз Косинський.	11. Ясько ОСТРЯНИН.

Гетьмани, що правили українським народом.

На обабічній Україні.

1. Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ.
2. Іван ВИГОВСЬКИЙ.
3. Юрій ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ.
4. —
5. —
6. —
7. —
8. —
9. —
10. —
11. —
12. Павло СКОРОПАДСЬКИЙ.

На Лівобережжю.

1. —
2. —
3. —
4. Іван БРЮХОВЕЦЬКИЙ.
5. Дем'ян МНОГОГРІШНИЙ.
6. Іван САМОЙЛОВИЧ.
7. Іван МАЗЕПА.
8. Іван СКОРОПАДСЬКИЙ.
9. Павло ПОЛУБОТОК.
10. Данило АПОСТОЛ.
11. Кирило РОЗУМОСЬКИЙ
12. —

На Правобережжю.

1. —
2. —
3. —
4. Павло ТЕТЕРЯ.
5. Петро ДОРОШЕНКО.
6. Михайло ХАНЕНКО.
7. САМУСЬ.
8. Пилип ОРЛИК.
9. —
10. —
11. —
12. —

СИНОДИК УКРАЇНИ.

Мученики за волю України.

Де-кілька тисяч киян, загиблих від меча москвинів в обороні своєї волі перед московським князем Боголюбським.

Де-кілька тисяч киян, загиблих при обороні Києва від татар.

Де-кілька тисяч мешканців міста Буші, загиблих в бійці з поляками в обороні своєї волі і волі України. Щоб не віддатися ворогам, Бушани підпалили льох з порохом і висадили його в повітря.

Де-кілька тисяч мешканців міста Батурина, вирваних москвинами до ноги, за те, що стояли міцно перед царськими військамч за свою волю і волю України.

Де-кілька тисяч мешканців міста Києва, Переяслава, Ніжина і інших городів українських, замучених польським гетьманом Потоцьким за повстання.

Гетьман Северин НАЛИВАЙКО. Катований страшними муками і забитий поляками за те, що повстав на захист рідного народу.

Гетьман Павло ПАВЛЮК. За повстання поляки здерли з нього живого шкуру.

Гетьман СУЛИМА Іван. Стято його за повстання проти Цоляків.

Гетьман Петро ДОРОШЕНКО. Вмер на заслання в Сибіру, за те, що боровся з Москвою за волю України.

Гетьман Павло ПОДУБОТОК. Вмер у в'язниці московській за те, що вступався за права українського народу.

Козовий Петро КАЛЬНИЦЬВСЬКИЙ. Умер на заслання у в'язниці по зруйнуванню Січі.

Єпископ Арсен МАЩЕВИЧ. Замурований живцем москалями за те, що захищав права української церкви і духовенства.

Сотник Іван ГОНТА. Катований страшними муками (з тіла різали йому паси), за те, що повстав на гонителів народу свого — панів польських.

Ватажок Максим ЗАЛІЗНЯК. Вмер на заслання за повстання.

Поета Тарас ШЕВЧЕНКО. Томався довгі роки в тяжкому заслання за те, що в своїх творах виступав на захист волі України і народу.

Поета Павло ГРАБОВСЬКИЙ. Вмер на заслання за різкі виступи проти ворогів народу.

Професор Михайло ДРАГОМАНІВ. За любов до України був вигнаний царським правительством з Батьківщини і вмер на чужій землі.

ЧОРНА ДОНКА УКРАЇНИ.

Зрадники і вороги свого народу.

Князь Святополк ОКАЯНИЙ. Перший з князів підняв велику сварку за владу поміж укр. князями. Перший з князів навів на Україну чужинців-поляків.

Князь Ярема ВИШНЕВЕЦЬКИЙ.—Ренегат, відступник і кат свого народу. За-ради власних вигід відвернувся від своєї народности, зробився поляком і нелюдськими муками катував своїх братів-повстанців.

Гетьман Іван БРЮХОВЕЦЬКИЙ. Великий прехильник Москви. Навів на Україну москвинів і багато понижив ними на заслугу перед Москвою українського лицарства та народу.

Генеральний суддя Василь КОЧУБЕЙ. За власних вигід та за власну образу знехтував державними інтересами України і доніс царю Петрові, що гетьман Мазепа лагодиться відступити від Москви.

Полковник Іван ІСКРА. Співробітник Кочубая.

Іван НІС. Зрадник. Тавмним ходом перевів московські війська в місто Батурин, де москвини вирізали все населення.

Полковник Гнат ГАЛАГАН. Зрадник. Підвів московське військо до Січі і тим дав змогу москвинам поруйнувати її.

Гетьман Іван САМОЙЛОВИЧ. Великий прихильник Москви. Допоміг Москві взяти в свої лабети Українську церкву.

Сава ЧАЛИЙ. Зрадник. Перейшов від гайдамаків на бік ворогів їх, польської шляхти та виступав проти рідного народу.

Київський митрополита Гаврило КРЕМЕНЕЦЬКИЙ. Русифікатор. З великою впертістю провадив русифікацію рідної церкви і народу.

Київський митрополита Самуїл МИСЛАВСЬКИЙ. Русифікатор, Продовжував ганебне діло Кременецького. Перевернув Українську Київську академію на Російську.

Думки великих людей про Україну і їх заповіти.

З під руїни встане Україна.

Шевченко.

Заступаючися за Україну, я не боюся ні кайданів, ні тюрми. Лучче мені найгіршою смертю умерти, як дивитися на загальну загибель земляків моїх. Нащо мені життя, коли не можу допомогти Україні.

Гетьман Полуботок.

Українське військо.

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

Слава не вмире, не поляже!

Козацька дума.

Кожна держава для захисту свого народу, земель, законів та ладу перед ворогами має силу, яка зветься військом.

Найпервіщий і найсвятіший обов'язок війська—боронити свою державу і повсякчас бути готовим до боротьби та до жертви для неї.

З давних давен на Україні кожний військовий розумів своє призначення, старався все бути гідним високого аванна захистника гордо носив почесне ім'я козака та йшов безблюдно на найбільші жертви для Батьківщини.

Населення українське також розуміло, що людина, яка за добробут других накладає своїм життям і перша несе себе на жертву Отчизні мусить стояти вище других, і через те, серед суспільства українського військові все користувалися великою пошаною та почесстю.

Князівські дружини і полки.

Організація. За старих князівських часів Україна була поділена на волості та землі, де народом від імени князя керував відпоручник його або воевода.

Воеводи в собі з'єднували владу адміністративну та військову, а тому на їх обов'язку було цільнувати і про військо.

Військо набірали вони з тих земель, якими керували; складалося воно: з добротників, які служили постійно при князеві чи воеводі і ополчення, яке закликалося на час війни зо всієї волости.

Відділи добротників при князеві називалися княжою дружиною; на чолі її стояв сам князь; в більшості відділи такі збиралися з багатой верстви населення.

Князівські та воеводські дружини були постійним військом на Україні.

Народне ополчення поділялося на дружини і полки поділялися на сотні, сотні на десятки.

На чолі цих відділів стояли підручники князя чи воеводи; на чолі всього ополчення стояв воевода, а на чолі всього війська стояв князь.

Зброя. Зброю військо князівських часів мало досить гарну. Для бтріляння на ворога здалека вояки мали лук з твердого гнучкого дерева з жоловою тетивою та дерев'яні стріли з залізним вістрями; стріли носились в шкіряних сагайдаках. Кидали також на ворога списом і коп'єм. Для ализького бою мали довгі мечі, гостренні на обидва боки; пішіще вживали кривих шабель половецького або татарського і турецького взірця. Крім цього билися ще сокирами з широким лезом і довгим рукія'ям (бердичі) та булавами. Для захисту від ворожих ударів носили на голові залізі щеломи, на тіло одягали дротяну, або залізну сорочку (кольчуга, панцир). Мали також щити — продовговату дошку, обтягнуту шкірою або бляхою. Для розбивання стін ворожих городів уживали дерев'яних мащин, окованих залізом.

Одяг. Одяг війська князівських часів був різноманітний, але простий і зручний до руху. Полотняна сорочка або кафтан і штани зверху широка кирея. Княжа дружина носила одяг кращий від полків ополчення; начальники носили одяг кращий від звичайних вояків.

Тактика. За князівських часів нападали на ворога густою масою. Старалися все розбити нентр ворожого війська. Кінні й піші відділи часто працювали куншо. При здобуванні ворожих городів і замків, розбивали спочатку стіни машинами, потім густими лавани кидалися в пролом і на стіни. Веромалися перед ворогом в полю тісною стіною шитів; при обороні своїх городів за стін кидали на ворога, крім стріл і опсів, каміння, колоди, попіл, лляни горячий дьоготь та воду.

При бійках з ворогом дуже часто вживали засідок і несподіваних наскоків.

Військо реєстрове.

За часів литовсько-польської доби, українські військові відділи входили в склад війська польського, були здебільшого організовані на чужині ваїрець і різко визначених ознак національності не мали.

Для охорони себе від нападу татар та турків поляки на Україні держали, крім свого війська, ще особі полки, набрані з українців.

Таке військо було записано в реєстри, звалося реєстровим і користувалося королевською платнею та різними привілеями.

Реєстрового війська було не багато, всього шість полків по тисячі чоловік в полку. Полк поділявся на десять сотень.

Нинці старшина була українська, а вища—полковники, осадан, суддя та військовий писарь—призначалися королем. Полки мали грамоти на привілеї і клейноти, прислані від короля.

Реєстрове військо на Україні мало своє постійне місце росташування (на межах з татарами), жило здебільшого по городах і звалося ще городовим.

Городові козаки носили одяг подібний до польського, але голову підголювали навколо голови, в спосіб так зван. „під макітру“.

Військо запорізьке.

Організація. Одночасно з військом реєстровим існувало на Україні чисто українське, не від кого незалежне військо запорізьке. Воно постійно перебувало на степових просторах над Дніпром за порогами і мало свій осередок—фортецію Січ.

Набіралося запорізьке військо з добротників. Кожен міг вступити до війська, аби лише обідявся служити вірі християнській та товариству. Навколо Січі гуртувалися паланки меньчих відділів та хутори окремих козаків. Все запорізьке військо поділялося на полки, полки на сотні, сотні на куріні. Військо, яке перебувало виключно на Січі, звалося кошом, кіш поділявся на куріні. Куріні і сотні мали своїх курінних і сотенних отаманів; на чолі полків стояли полковники з осадлами;

на чолі коша стояв кошовий отаман, а всім запоріжським військом керував гетьман.

Крім цієї старшини були в запоріжців ще військо-вий суддя, що видав козацьким судом, обозний, що мав догляд за козацьким табором та гарматами і військової писарь, що завідував канцелярією і хоронив печатку.

Зброя. Зброєю в козаків була шабля та рушниця. Вживалися також часто і луки та довгі списи. Шаблі були різних вірців—польського, татарського, найбільше турецького; ці шаблі більшістю козаки здобували в бійках. Мали також козаке шаблі, вироблені на Січі і оздоблені українськими визерунками. За поясом носилися довгі пістолі; і рушниці і пістолі були кремневі. Крім зброї козак носив ще з собою лопату, сокиру, шнур та иньше потрібне приладдя.

Одяг. Зпочатку запорожці не мали окремого вбрання і одягалися, як мішане або селяне, але потім появився в них і краший одяг. Під сподом був жупан, підперезаний поясом, поверх кунтуш з відкидними рукавами, широкі штани (на взірць східних шароварів) шапка з кольоровим шиком. На поясі кожний козак носив люльку та калшук з тютюном. Старшина носила одяг краший і багатіший.

Клейноти. Запоріжці мали свої окремі клейноти (відзнаки) корогви, або прапори, бунчуки, литаври, сурми, пернані, булави та палиці.

Кожний відділ чи полк мав свою корогву з окремим своїм знаком з одного і хрестом з другого боку. Корогви були різних кольорів, найчастіше малинового. Ті, що носили корогви, називалися хорунжими. При вищій старшині і при полках були старшини для доручень. Місця їх були при військових значках, звалися вони тому значковими. При гетьманові носили бунчук; (довга палиця з кінськими хвостами на кінці—перейнято від турків), ті, що носили бунчуки, звалися бунчужними. Литаври або тарабани (казани обтягнуті шкірою; перейнято від турків) і сурми служили для відзначення сигналів і збору військ. Ті, що били в литаври, звалися довбшами, граючі на сурмі, звалися сурмачами.

Старшина мала слідуючі відзнаки: гетьман і кошовий—булаву; (срібна палиця з кулею при кінці), полковники перначі. Нища старшина носила палиці.

Звичаї. Запоріжці звали себе товариством і лицарством.

Військо запоріжське було скуте, сильною дисципліною; за порушення її накладали великі кари, а за невиконання наказів в поході каралося на смерть.

Військові звичаї на Січі були дуже суворі.

За порушення товариства або гідності лицарської каралося дуже суворо. За вбивство товариша закопували винуватця живцем в землю разом з забитим. За крадіж речі у товариша злодія прив'язували до слупа на майдані, і кожний, хто йшов мимо, мусів княми бити покараного. За шпигство і недбайливість до служби, на поході та за дезерцію каралося на смерть.

На поході, взагалі, кожний старшина вільний був в життю і смерті свого підлеглого. За менші провини заарештовували і приковували до гармати. Старшину на Запоріжжю вибирали вільними голосами; і не дивлячись на це і на те, що всі козаки рахувалися між собою рівними, по-за службою, старшин усе поважали. Важні військові справи вирішались радою січовиків; на поході ж всі слухалися одного отамана. Козаки жили на Січі по курінях і щоденно провадили, військові вправи—їздили на конях, стріляли з рушниць та гармат; через це рахувалися добрими завзятими вояками. Козаки, що вступали (новобранці) до запоріжського війська, називалися джурами. Вони жили разом з старими козаками по курінях і три роки вибували в їх підлеглих. Чистили вони зброю, доглядали коней, вправлялися в військовій штуці. Джури запоріжці держали дуже гостро, карали за найменшу провинність, але ж за то вони виходили вже добрими лицарями козаками. По смерті запоріжці покривали обличчя козака червоною китайкою на знак почесної жалоби; поховавши, насипали над ним високу могилу. Про видатних козаків і отаманів запоріжськими бандуристами склалися пісні та думи. По звичаю козаки голили бороду та голову, залишаючи лише довгого оселедця; вища військова старшина підголювала голову в кружок, залишаючи на маківці голови чуба.

Вступ до Січі жінкам був гостро заборонений. Козаки ж по-за Січею з жіноцтвом поводитися по лицарські, ввічливо. Соромом рахувалося козакові образити

когось слабого за себе. Запоріжці були побожні, шанували церкву і частину своєї здобичі віддавали на монастирі.

Військовий лад і тактика. Запоріжське військо було кінне і піше. Кожний козак старався мати для походу коня, але до бою запоріжці йшли в більшості пішо, бо пішо козаки блися краще ніж кінно:

По заклик до походу все військо збиралося до Січі і вишкілювалося там в походному порядку. Кожна сотня кожний полк зі своєю старшиною окремо. Окремо також стояли піхота, кіннота, гармати і табор: ніч військо переставало під голим небом при вогнищах, а зранку під гук тарабанів і сурм рушали в поход. Попереду йшла козацька музика з трубами, сурмами, бандурами. За музикою виступала кіннота; перед кожним відділом йшла старшина. Потім йшла піхота—рівними рядами, і відділ за відділом; в піхоті тільки старші сиділи на конях.

Кожний відділ мав свій прапоредь; серед вибраного полку йшов гетьман з вищою старшиною. За піхотою тягнуто на конях гармати, а на кінці йшли вози з поживою і запасом. Похід кінчав відділ кінноти, що пильнував лад у таборі та забезпечував військо від нападів ззаду. Перед військом у всі боки по степу розсіяно кінні стежки, щоб дізнатися де ворог. Поперше стежки шукали і кидалися на ворежжя коней, бо це була найцінніша здобич. При сутичці з ворогами перед боєм виїздили найсміливіші січовики на герць (бій поодинцем). Потім пускилася з шаблями на ворога кіннота. Але коли ворог був занадто сильний, кіннота поверталася до війська і тут робилося приготування до головного бою. Запоріжці мали свій окремий спосіб боротьби в степу. На приказ гетьмана вози з припасом, що йшли ззаду, виїзжали наперед і уставлялися по боках і на чолі війська, утворюючи нібито рухом фортецію. Таким чином робився, як би мур, з возів навколо війська. Такий бойовий лад у запоріжців звався табором. Такий табор разом з військом посувався проти ворога. З-за возів козаки стріляли з гармат і рушниць і час од часу випускали на ворога кінноту. Лучалося що при нападі великих сил ворога табор ставав на місці і видержував не раз довгу облогу. Чужі люди, навіть вороги запоріжців, свідчать, що за возами козаки були непереможні, але самі чужих фортецій

брати не вміли. Козаки також дуже гарно будували шанці і земляні укріплення та уміло відбивалися з-за них.

Крім суходільних, робили часто запоріжці походи морські. До кожного такого походу лагодилися пильно і уважно. Будували великі човни—чайки, підготовляли запас. Чайки вміщували, крім харчових запасів, до 70 чоловік козаків, але на ходу були дуже легкі і ходили по мілких місцях. Кожною чайкою керував отаман. На чайках козаки Дніпром перекрадалися у ночі біля турецьких замків та галер (великих кораблів), що несли сторожу і виходили в море.

Вийшовши на ворожий берег, залишали при чайках тільки невеличку сторожу, кидалися несподівано на селища, підпалювали будівлі і серед метушні забірали здобич; більшії городи брали приступом. На галери нападали вночі, тихо підпливаючи і кидаючись несподівано. В день перед галерами анімали вітрила та ставали так, щоби сонце було позаду чайок; за виблиском води проти сонця турки не могли углядіти малих козацьких човнів. Опанувавши галеру, забірали козаки здобич, визволяли невольників, а саму з ворогом пускали на дно, бо керувати галерою не вміли.

ОПОВІДАННЯ про ВДАЧУ, ЖИТТЯ та ПОБУТ КОЗАКІВ.

(Написано французьким інженером Бопляном, що в 1630 і 1640 р. подорожував по Україні).

Козаки є грецької віри, але звать її на своїй мові руською. Дуже шанують свята і пости, що займають вісім або дев'ять місяців у році, і підчас їх не їдять м'яса. Вони дотепні і проникливі, вибагливі і щедрі, не жадні великого багатства, а страшенно цінять свою свободу; без неї не можуть жити і за ддя неї підіймають вони повстання. Вони дуже міцні тілом, легко зносять жар і холод, голод і згагу. На війні витривалі, відважні, хоробрі, а навіть легкошувні, бо не цінять свого життя. У чім проявляють вони найбільше зручності і вмілості—це битися табором, заслонившись возами; вони дуже добре стріляють з рушниць, свої звичайної зброї, і боронять становище. Не злі, вони також на морі, але на коні не найліпші і, як би на коні вони були такі ж сильні, як пішо, то, думаю, їх не можна було-б побороти. На зріст гарні, проворні, сильні; люблять гарно вбиратися, се видно по них, як вони обловляться здобиччу у сусідних сторонах, бо без того вбираються досить скромно. З природи мають добре здоровля, від

хороби вмирають дуже рідко, хіба в дуже великій старості. Здебільшого кінчають життя на лоні слави, вбиті на війні.

Гетьмана свого вибирають так: збираються старі полковники і старі козаки, що мають між ними повагу і дають голос за того, кого вважають найбільше здатним до того. Хто дістав більшість голосів, той вибраний. Так вибирають вони свого начальника. Буває це часом у пустім степу. Називають його на своїй мові гетьманом, слухають його, бо власть його необмежена. Він поступає суворо, але не рішає нічого без військової ради.

Військо гетьманське.

Організація. З гетьмана Богдана Хмельницького Україна, яко козацька держава, поділялася на полки. Поль—була певна територія, над якою мав військовою і адміністративну владу полковник. Зпочатку полків було 16, потім їх збільшилося до 21, полки поділялися на сотні з сотниками на чолі. Сотні на курні; до сотень належали городи, містечка та села на чолі з отаманами. Головну управу війська при гетьманові мали генеральна старшина, (себ-то загальна для всієї України) до котрої належали: генеральний писарь, генеральний обозний, два генеральних судді, два генеральних осаули. Генеральна старшина та полковники в більшості належали до української шляхти; селяне та міщане укомплектовували полки. Зпочатку старшина і гетьман були виборні; потім порядок змінився—лише гетьмана вибирали полковники з старшиною і козаками від полків на раді, а вся менша старшина призначалася гетьманом. Важніші справи полковник вирішав по нараді з полковими старшинами, а гетьман з генеральною старшиною і полковниками. В справах найважливіших гетьман скликав військовою раду, куди входили і прості козаки від полків. Пізніше гетьмани завели при собі для власної охорони спеціальні полки на взірць гвардії, які звалися серцюцькими. Були також організовані при гетьманах, полки, що несли поліційну службу; звалися вони компанійськими.

Січ в тих часах заховувала свою стару організацію, але підлягала гетьманові.

Зброя. Зброя у гетьманського війська була така ж як і у запоріжців, але кращої якості. Луки зовсім вивелися з ужитку; малися часто німецькі рушніці та гармати.

Клейноти заховалися по традиції запоріжські.

Одяг у гетьманського війська мало чим відрізнявся від одягу війська запорізьського. Сердюки носили вбрання багатіше і краще від убрання звичайних козаків.

Тактика змінилася в той спосіб, що військо стало переймати від сусідів більш удосконалений і відповідний засіб ведення війни. Навчилися козаки вести правильну облогу міст та копати шанці, згідно вимог тодішньої техніки.

Шізніці часи.

По зруйнуванню Січі частина запоріжців порозбігалася, частина укомплектувала російські пікінерські полки, частина була переведена на Кубань, де утворила Черноморське військо. Пікінери з самого початку були організовані на російський взірець і загубили всі свої національні відзнаки. Черноморське військо довгий час зохувало свою організацію; навіть після заведення у нього російського військового ладу, воно задержало де-які свої старі традиції та порядки, які можна бачити між кубанцями і досі. Черноморське військо змінило свою назву на військо Кубанське. Гетьманське військо існувало до остаточного скасування гетьманщини. Після цього заведено російськими царями на Російській Україні рекрутчину і військову службу українці відбували в російських полках по загальному закону.

На Україні, що була під владою Польщі, під час великого і останнього повстання утворилися були народні військові відділи; звалися вони гайдамацькими. Спеціальної плянної організації гайдамацькі відділи не мали. Кожен з них керувався вибраним ватажком і був менше-більше самостійним. Відділи лучилися в загони; загони оперували на певній території, обсаджували своїми ватагами околиці і держали звязок між собою. Військо гайдамацьке було часове і по здушенню повстання розсипалося.

Шізніще в Галичині, яка була вже під владою Австрії, під час польських безпорядків для боротьби з польською національною гвардією утворені були також австрійськими українські стрілецькі баталіони. Але вони існували дуже короткий час. В самих недавніх часах, на початку великої війни в Австрії утворилося національне

українське військо, що зналося Українськими Січовими Стрільцями. Українське Січове стрілецтво мало цілком Європейський—характер, але разом з тим відновлено було в нього і багато чисто українських традицій.

Новітні часи

По революції 1917 року в час відродження Української держави знов утворилося національне українське військо. Знов ожили давні традиції, нагадалися козацькі часи, блискуча минула слава рідного війська і численні полки і куріні українське гордо знов піднесли над собою національні прапори.

При своїйому відродженню в недавніх часах військо українське було дуже різноманітне. Організовувалося по різних принципах і зразках. Були відділи, які в підва-лину своєї організації брали найбільш історичні традиції; так утворилися гайдамацькі полки, Січ, та інші.

Другі відділи взяли собі за зразок організацію найновішу, європейську: прикладом Січові стрільці та інші полки, що держалися австрійської військової системи. Багато також українських полків захувало в собі систему російську.

Та помалу всі ці відміни згладилися і в теперішній час майже все уже українське військо зформовано на європейський зразок, хоча де-які історичні назви частин та військових осіб в ньому залишилися ще й досі: прикладом: сотня, курінь, козак, старшина, бунчужний, хорунжий та інші.

Ці історичні назви мусять нагадувати на праддів-ське військо, його блискучу славу, його великі труди на користь Батьківщини і виховувати в нас гордість та свідомість великого звання нашого.

Золотий листок слави.

Найвитатніці воївиники та лицарі Україні.

Князь СВЯТОСЛАВ ХОРОБРИЙ. Майже все життя своє провів у бійках і походах. Видатний воївиник свого часу. Побідних хозарів, печенігів, булгарів та греків.

Князь ВОЛОДИМІР МОНОМАХ. За весь час свого князювання багато і вдало воював з половцями.

Князь ІГОРЬ, славний лицарь України. Під його проводом відбувався великий похід в половецькі степи. Герой старовинної—поеми „Слово о полку Ігоря“.

Князь РОМАН ГАЛИЦЬКИЙ. Славний воїтник. Грізба половців. Половці так боялися його, що навіть своїх дітей назвали його іменем.

Князь ДМИТРО ВИШНЕВЕЦЬКИЙ (Байда). Заснователь Запоріжської Січі і організатор козацтва. Перший кошовий.

Кн. БОГДАН РУЖИНСЬКИЙ. Славний лицарь Запоріжжя; багато воював з турками й татарами.

Козак ІВАН ПІДКОВА. Славний ватажок козацький. Вславився морськими походами на татар і турок.

Гетьман КРИСТОФ КОСИНСЬКИЙ. Перший підняв повстання проти гнобителів українського народу—панів польських.

Гетьман СЕВЕРИЙ НАЛИВАЙКО. Славний лицарь України. Вславився походами на Молдаву і Туреччину. Славний повстанець.

Гетьман ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ. Герой морських походів на турок; звільнив чимало невільників. Організував і змінив силу козацтва.

Гетьман ТАРАС ТРЯСИЛО. Славний лицарь. Побідник поляків під Переяславом. Герой так званої „Тарасової ночі“.

Гетьман ІВАН СУЛИМА славний ватажок козацький; зруйнував фортецію Кодак.

Гетьман ДМИТРО ГУНЯ. Вславився обороною козацького табору на Старці-Дніпрові. Побудував неприступні окопи і тим спас козацтво від погрому.

НАВЛЮ БУТА. (Навлук) славний повстанець.

Гетьман БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ. Великий воїтник свого часу і славний лицарь України. Побідник поляків в багатьох боях (було боїв у нього з поляками поверх тридцятьох).

ТИМІШ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ. Славний лицарь і видатний воїтник; Вславився походами на Волощину.

Полковник ІВАН БОГУН. Видатний воїтник козацький. Славний лицарь України.

Полков. НЕЧАЙІ. славний лицарь і ватажок козацький. Жінка козацького сотника ЗАВІСНОГО. Керувала обороною Буші. Щоб не віддатися полякам в бійці при обороні міста, підпалила льох з порохом і висадилася зо всіма оборонцями в повітря.

Гетьман ПЕТРО ДОРОШЕНКО. („Останній козак“). Славний лицарь і видатний войовник. Великий ворог Москви.

Кошовий ІВАН СІРКО. Славний лицарь України і великий войовник. Грізба бусурменів. Вславився вдалими походами на татар і турок; мав з ними 96 боїв, програв з них лише один.

Гетьман ІВАН МАЗЕПА. Ворог Москви; прагнув відновити українську самостійність і волю.

Кошовий КОСТЬ ГОРДІЄНКО. Славний і останній лицарь Запоріжжя. Помагав Мазепі в війні проти Москви.

Сотник ІВАН ГОНТА, славний гайдамацький ватажок. Бувши засудженим на страшні пелюдські муки, втерпів їх з великою геройською твердістю, не простогнавши ні разу.

ОЛЕКСА ДОВБУШ. Ватажок галицьких опришків. Местник за кривди народу.

НАЙВИДАТНІЩІ БОЇ НА УКРАЇНІ.

Князівські часи.

Бій під Київом з Москвинами (невдалий).	1169 р.
Бій з татарами під Київом (невдалий).	1240 „
Бій з поляками під Львовом (невдалий).	1340 „

Козацькі часи.

Бій під Переяславом з поляками. „Тарасова ніч“	1630 р.
Бій Хмельницького з поляками на Жовтих водах (вдалий).	1648 „
Бій Хмельницького з поляками під Корсунем (вдалий).	1649 „
Бій Хмельницького з поляками під Пилявцями (вдалий).	1649 „
Зборовська битва (вдала)	1649 „
Бій Хмельницького з поляками під Берестечком (невдал.).	1651 „
Бій Хмельницького з поляками під Батогом (вдалий).	1652 „
Бій Виговського з Москвинами під Конотопом (вдалий).	1659 „
Бій Мазепи з Москвинами під Полтавою (невдалий).	1709 „
Батуринська різня.	1709 „
Уманська різня.	1768 „

ЗАПОВІТИ ВЕЛИКИХ ВОЙОВНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ.

Святослав ХОРОБРИЙ, князь український: „Не посоромимо своєї землі. Поляжемо за неї кістками, бо мертвим нема сорому“.

Роман ГАЛИЦЬКИЙ, князь галицький: „Поки я маю свій меч, не добуватиму володіння иньшим способом, як тільки кров'ю — так як батьки й діди наші добували“.

Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, гетьман український: „Маю шаблю в ріці — ще не вмерла Козацька Мати“. (Україна).

МАЗЕПА. Гетьман український:

„Самопалів набивайте
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч уміро
І вольностей бороніте!
Нехай вічна буде слава,
Що през шаблю маєм право.

„Ви воєводи і носите шаблі, хто нам забороняє стати за себе...“ (відповідь короля польського Володислава ІV козацькій делегації).

КОЗАЦЬКІ ПРИСЛІВ'Я.

На козакові і рожежа пригожа; хоч спина гола, то своя воля.
Береженого Бог береже, а козака шабля стереже.

Терши козаче, — отаманом будеш.

Культура українська.

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

Не хлібом одним чоловік жити буде.

Євангелія від Луки ІУ-ІУ.

Коли якийсь нарід починає виходити з свого дикунського стану, у нього, крім чисто фізичних матеріальних життьових вимог, з'являються ще особні духовні вимоги, які також потребують свого задоволення. Пробуджуються у нього необхідність з'ясувати явища природи і життя, висловлювати свої думки—так починається у людей релігія, література, філософія, наука—пробуджується велике чуття краси, бажання свої думки і почування втілювати в гарні форми, предмети для вжитку оздоблювати і прикрашувати—так з'являється мистецтво, музика, театральна штука і т. ин.

І всі ці духовні здобутки, які витеорює народ на протязі всього свого існування, звуться культурою.

Задоволення матеріальних вимог тягне за собою розвиток потреб духовних і навпаки, розвинена культура поліпшує все добробут матеріальний; таким чином, як бачимо, культура тісно зв'язана зо всім життям і з'являється продуктом його.

На розвиток культури кожного народу, крім багатьох інших чинників, найбільш впливає географічне положення країни цього народу. Нарід, земля якого лежить в гарному підсонні поблизу інших культурних народів, держить з ними добрий зв'язок, і переповнена багатствами, має змогу довести культуру свою до найвищого розвитку. Але ж і частіше всього такій щасливий нарід своїми багатствами приваблює заздрих чужинців до своєї землі і в постійних бійках, змаганнях, в запеклій боротьбі за свої добробут витрачає чимало енергії, чим і утруднює розвиток своєї культури. В такому стані наш Український нарід опинився.

Богата земля українська, яка в старих часах сусідувала з освіченими народами заходу й півдня та через ріки і море добрий звязок з ними мала, земля, яка через щасливу вдачу здібного до всього народу свого могла чудесними пам'ятками культури пишатись, мусіла через навалу чужинців—страшним бойовищем бути—ріками крові залитись, та густо високими могилами вкриватись... І недивлячесь на те, що масу своїх духовних сил витратив український нарід на боротьбу з ворогами за свою волю і землю, стало в нього енергії ще й свою, досить високу, питому культуру витворити,—в скарбницю людскости зразки національного і своєрідного мистецтва висести...

Найдавніші часи.

Всі народи в перших часах свого історичного життя мають культуру дуже мало розвинену. Так і нарід український в князівську добу був малокультурний; майже напівдикий. Не було тоді на Русі грамотних і вчених людей, народ перебував в поганській, дикунській вірі, почитав сили природи та ідолів, зроблених з дерева і каміння. Найбільшим і найсильнішим богом вважався у наших предків Перун, бог війни, грому і блискавиці. Вірили також українців в ріжних духів лісовіків, водяних, маївок та иньше. Молилися деревам, водам, гаям; приносили богам жертви (траплялося—чоловічі). Але в той же час вірили в безсмерття душі; над померлим насипали могили, в честь богів та великих героїв складали пісні; це все вже багато відрізняло наших предків від цілком диких народів. Українці вже в давніх часах були хліборобами, але землю ще обробляли дикунським способом і первісним знаряддям. Разом з цим займались також ловами, рибальством і пасічництвом. Цими предметами вели торгівлю з греками та хозарами, вимінюючи свої товари на дорогі тканини, металеві вироби і зброю.

Князівські часи.

В тих часах, коли український нарід став під владою князів своє державне життя будувати, почала і культура його швидко розвиватись. Першим пайвидатнішим

князем, що особливо пекдувався про розвій культури на Україні, був Володимир. Він зрозумів, що для піднесення культурного стану України потрібно зближення її з культурними сусідами і залишення дикунського життя. Найбільш культурною могутньою державою тоді була Греція (Візантія). Володимир по війні з греками перейняв від них християнську православну віру; з цього часу і дикунські звичаї на Україні починають змінюватись. Нарід під впливом християнства робиться м'ягче, лагідніше. Починають будуватись на Україні церкви та монастирі, які стають осередками культурного життя в державі. При церквах і монастирях ченці ведуть записи історичних подій; такі записи називаються літописями. З монастирів письменство заноситься також в князівські палати та до богатих бояр, а пізніше просмокується і в ширші маси народу. Поруч з церковним на Україні з'являється письменство і світського характеру. При кн. Ярославі видаються перші писані судові закони українські, (так звані „Руська Правда“). Ці судові закони при дальших князях поширювались змінювались доповнювались і нарешті, склали досить широку судову літературу. Взагалі ж, за князів культура знаходилася під опікою і, впливом церкви і мала церковний характер, але в найкращих літературних творах тогочасних пробивається вже характер і державно-патріотичний. Найкращий світський твір того часу—„Слово о полку Ігоря“.

Чужинецьке панування.

Татарський наскок надовго спинив нормальний розвиток Київської держави. Культурне життя в тих часах страшенно підупало. Хоч татари і не вмшувалися у внутрішні справи Українські, хоч і не душили нашої культури, але сама знесилена, зруйнована земля українська не могла розвинути своїх сил духовних, як слід. Лише в монастирях, при церквах та при дворах княжих жевріло ще і розвивалося письменство та мистецтво. Народ-же, ховаючись в лісах, почав дичавіти або татаршитися, переймаючи від татар багато звичаїв і слів з їхньої мови. І вся Київська держава в ті часи була окута сумом та нудьгою. В одній Галицькій державі в той час культура стояла ще високо, бо Галичина давала

добрий відпір татарам і вони не росповсюджували свого панування на неї. Завдяки близьості до заходу Галичина підпала під його вплив і тому культура її багато відрізнялася від східньої, візантійсько-київської. В Галичині весь час багато перебувало чужинців і вони впливали на розвій мистецтва. Будувалися нові города, ставилися будівлі по західньому взірцеві; у державному життю приймалися західні форми та латинська мова. Князі весь час дбали про культурні та торговельні зв'язки з заходом.

Коли Київська держава підпала під владу литовських князів, її, затоптана татарами культура, почала знов відживати, а в часі спільного життя України з Литвою навіть значно розвинулася і набрала сили. Литовці, як народ менш культурний, во всьому підпали під вплив українців: переймали від українців християнську віру, при дворах княжих та шляхетських вживали української мови, в судах і в урядових інституціях теж говорили і писали українською мовою. В ці часи були написані українською мовою Литовсько-Судові статuti. Польське панування на початку знов прибило українську культуру. Не могла вона нормально розвиватися в тяжких тодішніх умовах. Знесилений нарід український згубив свою енергію в неперестанній боротьбі і не мав змоги віддавати свої сили на розвій культури. Про те, коли побачили українці, що безсилля їх має причину в великій темноті та несвідомості населення, почали закладати школи, організувати брацтва, які-б пекдувалися про піднесення культурного рівня народу. Найбільшу роль в цьому відіграло церковне православне братство—Львівське та Київське. Брацтва боролися з католицізмом, гуртували біля себе вчених людей, заводили друкарні, випускали на них багато наукових творів, писали проповіді; в той-же час були заложені і багато принесли користи дві академії (Вищі школи) Острожська і Київська—Могилянська, які дали українському народові багато видатних освічених діячів.

Таким чином під кінець польського панування, не дивлячись на великі перешкоди, культура українська знов ожила в боротьбі загартувалася і набрала великої ваги. Мистецтво і письменство цього часу було під впливом католицького заходу і відбило на собі його риси.

Гетьманські часи.

В гетьманщині українська культура знов стала на високий ступень. Гетьмани шильнували про розвій освіти, науки і національного мистецтва на Україні. Церква мала свою самоуправу. Освіта ще здебільшого знаходилася під опікуванням церкви, але і держава дбала про добрий стан шкіл та ин'ше. Головним огнищем вищої освіти була Київська академія, яка зросла наново за часів Мазепи. Малося на увазі навіть в Батурині заснувати університет. Нищі-я школи були поширені по всій Україні. Грамотність стояла дуже високо. Гетьмани будували гарні кам'яні церкви і прикрашували гарними будинками міста, щоб вони дорівняли красою чужоземним. За гетьманів Україна своєю культурою перевищувала Москву, та з того часу, як кинулися царі Московські думити все українське, почала падати і культура українська. Московці були менш освічений нарід, свого культурного добробуту мали мало і зразу-же кинулися експлоатувати Україну: вивозили українських людей до себе, забірали друкарні, книжки різні і ин'ше. Під кінець гетьманських часів українська культура знов угала.

Московська неволя.

По скасуванню гетьманщини Москва остаточно забрала Україну в свої лабеті. Борючись проти змагань українців до політичної незалежності, Москва разом нищила і всю культуру українську, і все, що хоча здегка наминало їй про українство. Протягом цілого свого панування на Україні Москва пильно стежила, аби стерти всі відзнаки окремішности між українцями і москвинами, аби всіх українців обмосковити, обрусити. Цю політику Москва провадила дуже вперто. Вже Петро I-ий заборонив друкувати книжки українською мовою, Катерина II, скасувала українські школи і завела свої Московські, чужі народу; вона також скасувала де-які окремішности української церкви та завела службу Божу московською мовою. Царь Павло I-ий заборонив будувати церкви на Україні в рідному українському стилі. Пізніше переслідування української культури ще збільшилося. на Україну з Москви послалися спеціальні русофікатори; вони

займали скрізь посади, нищили українську культуру, і за це від Москви одержували великі гроші. З рештою 1876 року був виданий знаменитий наказ, який остаточно і надовго прибав українську культуру. Ось цей наказ.

„Государь Імператор 18 минувшого мая Всемілоствейше повелеть соізволил.

1. Не допускать ввоза в предѣли Імперіи без особаго разрешенія главногo управленія по делам печати каких-би то ні било книг і брошур, издаваемых на малороссійском наречіи.

2. Печатаніе і изданіе в Імперіи орігинальных произведеній і переводов на том же наречіи воспретить, за ісключеніем лишь:

а) історических документов і памятников,

б) произведеній іаящной словесности. Но с тем, чтобы при печатаніи історических памятников, безусловно, удерживалось правописаніе подлинников, в произведеніях же іаящной словесности не било допускаемо никакіс отступленій от общепринятаго русскаго правописанія і чтобы разрешенія на печатаніе произведеній русскаго словесности давалось не іначе, как—по разсмотренію главногo управленія по делам печати, і

3. воспретить различные сценіческіе представленія на малорусском языке, а равно печатаніе на таком же текстов к музикальным нотам“.

Таким чином, не маючи змоги через суворі заборони розвивати своєї мови, свого мистецтва, та, взагалі, всіх своїх духовних сил, український нарід або почав знову впадати в некультурний стан, або служити чужій московській культурі. І багато винна Москва в тому, що ми тепер в культурному віднощенню стоїмо нище других народів,—багато винна Москва і в тому, що чимало з нас, українців, тепер не те, що культури рідної, навіть мови своєї не знають...

В Галичині, яка була під владою Австрії, культура українська більш вільно розвивалась. Конституція Австрійська давала змогу кожній національності в держави збільшувати свої культурні скарби. Українці в Галичині мали свої школи, добре розвинули своє письменство, та мистецтво. Галичина для всієї України стала осередком культурного життя—там було найбільш видавництв, українських друкарень та инш. туди сходилися збігці зі всієї України, які на могли вільно працювати вдома, там збільшували вони кандри української інтелігенції.

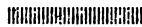
Повітні часи.

По революції 1917 року, поруч з національним, вибухнув і великий культурний рух на Україні. Українська інтелігенція, яка нелегально в підпіллію досі працювала, сміливо тепер підняла свою голову і почала дбати про розвій і поширення рідної культури. Знов відновили своє існування рідні школи, пробудилися, навіть в гущах народніх, любовь і замилювання в рідній мові; стали цікавитись минулим України, відживляти її мистецтво; письменство окріпло і дорівнялося до високохудожніх зразків європейської літератури; драматична штука скинула свої напівлегальні застарілі форми і стала такою європейською; музика українська, а особливо пісня, піднялася на величезну височінь. І вся українська культура, що за царських утисків ховалась десь по закутках і ледве животіла, зразу вьєому світові показала прекрасне обличча своє, свою міць, свою силу, свою жите здатність... За цей, навіть короткий час, не дивлячись на несприятчі умовини, українська культура значно зросла і збогатилася дуже цінними науковими працями, творами літератури та ріжними мистецькими, виробами і мусимо вірити ми, що великий своїми здібностями нарід український всяке лихо поборе та остаточно, на волі розвинувши всі свої духовні сили, скоро вже ввійде гордо, як рівноправний член, в семью иньших культурних народів.

„Просвіти“ на Україні.

В останніх часах на широких просторах України стали розсіюватись рясно і всмоктуватися в гущі народні нові огнища культурно-освітні—„Просвіти“. На Україні засновані „Просвіти“ на зразок чешських і сербських „Матиць“ та культурних установ иньших західніх народів. Поверх п'ятьдесять років перша „Просвіта“ була заснована в Галичині і звідтіль вплив її і філії швидкою хвилею стали розливатися по всій Україні, бо народ наш зразу ж зрозумів вагу і користь „Просвіти“ і радо пішов їй на зустріч. Особо густо насадилися „Просвіти“ в Галичині; рідке соло не мало там цієї установи. З Галичини почали росповсюджуватись „Просвіти“ і по Надніпрянщині, зпочатку по містах, а потім почали з'являтись і на селах. Світова війна і революція на де-який час здер-

жала розповсюдження „Просвіт“, але є надія, що надаліше „Просвіти“ розпросторяться і удосконалються ще більше. „Діяльність „Просвіт“ дуже широка і охоплює всі галузі культурного життя народу. Маючи головною метою підняття культурно-освітнього рівня свого народу, його національне освідомлення і пробудження в ньому самосвідомості, „Просвіта“ і вживає всіх відповідних засобів для досягнення цієї мети. Для цього вона улаштовує дешеві книгозбірні, читальні, національні хори, драматичні і спортивні гуртки, видає журнали і книжки, улаштовує лекції, курси і школи по різних галузях науки, піддержує школи виданням підручників, засновує мандривні книгозбірні, улаштовує дитячі садки і т. п. Тому що „Просвіта“ єсть чисто народня громадсько-культурна установа, яка зможе швидко підняти культурний рівень нашого народу, обов'язок кожного громадянина українського дбати, щоби в його селі була заснована і процвітала „Просвіта“.

Українське мистецтво.

Зорове (плястичне) мистецтво в найдавніших часах на Україні було розвинено дуже мало; воно після прийняття Україною християнства було занесено до неї з Візантії і довгий час знаходилося під чужиницькими впливами, зпочатку під візантійським (грецьким), потім під впливом заходу. Це мистецтво було наче-б то перенесено з чужої землі на українські степу, де вібрало в себе чимало рисів і нових елементів нової своєї батьківщини. Але разом з тим, занесеним з чужини мистецтвом, животів на Україні і поволі розвивався другий від мистецтва, що народився по закутках, в селах, в гущах самого народу, який мав чисто народній, самобутній, щиро національний характер. Вчені дослідувачи щойно нрдавно звернули увагу на цей рід мистецтва і не можуть надивуватися його красою, силою, розкішну—мистецтвом, в якому відбивається душа нашого ніжного, чулого до краси й гармонії народу, мистецтвом, з яким не сором показатися і нам в люде. Про таке чисто національне мистецтво ми тут і будемо говорити.

Будівництво.

Церковне будівництво. Зо всіх мистецтв на Україні церковне будівництво найбільше й найдовше знаходилося під чужинецькими впливами. Майже всі старі кам'яні церкви на Україні збудовано, або в чисто грецькому, або в грецько-українському стилі. В західних же околицях України побудовано багато кам'яних церков на взірць західних. Всі ці церкви по більшості будувалися по містах, в глухих же місточках і селах українських існувало чисто народне будівництво, правда, просте, нескладне і бідне, але самобутнє і оригінальне, з видбитком чисто народніх рисів. В часи великого національного підйому за гетьм. Хмельницького, коли і місто і село зіслалася в одному визвольному рухові, чисто народнє мистецтво, сильно вплинувши на мистецтво українсько-чужинське, починає відбиватись і на будівництві. Прекрасне народнє будівництво, перейшовши з сільського дерева в городськйй камінь, перенесло з собою і всі національні прикмети. З'явився на Україні таким чином новий стиль українськйй, або як він зветься українськйй барок. В цім стилі збудовано церкву св. Миколи, перероблено головну церкву Лаври в Києві та багато церков мазепинськййх. Головні прикмети суто-українського церковного стилю слідуєчи:

1) Церква трьохбанна на подовгастому заложенню (такий тип церков був заборонений царським наказом); бані зв'язуються з заходу на схід, середня баня все вище других, бані, а то і стіни церкви мають багато дашків і піддашна (рис. 1-й), кожна баня кінчається обов'язково нілемовидною головкою, а головка гарно різаним хрестом; у верхів на церкві кулистих ніколи лінія випнутости кулі не виходить за лінію основи бані (рис. 2).

2) Дзвіниця здебільшого будується окремо.

3) Вікна і двері мають своєрідну форму: верхнє склепіння не заокруглене, або шпильясте, а складене накосом з трьох гранок, або легко вигнуте (рис. 3).

4) Ганків при вході не має, одвірки гарно орнаментовані, над входом зроблене овальне вікно.

5) З середини стіни церкви розмальовані образами, іконостас роскішно розблений, підлога вівтаря не вище від підлоги всієї церкви.

Трохбанний тип церкви найбільше розповсюджений по західних околицях України. Типовий взірець таких церков—галицькі й гуцульські сільські церкви. Крім трохбанних церков, будуються на Україні ще й многобанні на хрещатому або зірчатому заложенню, з захованням всіх інших прикмет. Найкращий зразок таких церков Запоріжський собор в Новомосковському (Самарі).

Світське будівництво. На Україні існує три головних типи хат: 1) хата на сохах—2) хата на підвалинах і 3) хата на зруб. Тепер також в місцевостях безлісних будуються хати з одної глини без слупів. Хата покривається епінками, або гонтою, верх хати гарно оздоблений: хата українська, крім гірської, все помашена вапном, або глиною; навколо вікон і дверей часто мальовано ріжнокольорові квіти своерідної стилізації. В середині українська хата розділена на кімнати, сіни і комору; сволоки і одвірки гарно різблені, а піч розмальована. Взагалі, вся українська хата має веселий, чепурний вигляд і дуже відрізняється від брудної хати московської.

Різьба.

Різьбарство на Україні існувало вже в давніх часах, ще за поганства у Києві були статуї богів Перуна, Волоса; в Збручі недавно знайдено ідола Святовіта, різбленого видно в дуже давніх час. Християнство припинило на дуже довгий час різблення статуй та перенесло різьбу на дрібні предмети. Щойно під впливом заходу в західних околицях України розвинулося різьбарство в повній широті від оздоблення найдрібніших хатніх предметів до різблення великих статуй і хрестів при дорогах, що звуться бабами і фігурами. В Галичині на Поділлі і Волині ще й досі при криницях на дорогах можна бачити ці фігури з каменя або дерева гарно різблені. Що до різьби менчих предметів, то цей вид мистецтва зо всіх інших найбільше поширений на Україні. Майже всі речі хатнього вжитку, яра санки, вози, одвірки, вікна, всі деревляні господарські приладдя—все це оздоблено гарною художньою різьбою і свідчить про високу артистичну вдачу нашого народу. Але де найбільше виявилось художнє чуття—жраси і здібність до

різьби в українця, це в оздоблення іконостасів. Справді на Україні, в малих навіть селі, можна стрінути розкішний іконостас, оздоблений великими гарними сохами, прикрашений виноградними лозами, листям, цвітками і т. ин. Взагалі, в різбленню українських іконостасів основою служить виноградна лоза. На іконостасах часто вирізуються статуї святих, а вгорі Голгофа.

Малярство.

Малярство, занесене на Україну з християнством, довго знаходилося в услужі церкви і було під її впливом. Головні характерні відміни в українським церковнім малярстві, що відріжняє його від московського, це замилування українців у великих образах і мальовицях, тоді, як московці люблять образи малі (мініатюри).

Суворий стиль візантійських образів змягчився на Україні елементами національними. Ще й тепер на стінах, в старих образах можна бачити разом з виснаженими, надземними обличчями святих угодників намальованими і наших козаків, людей, краєвиди нашої землі. (Ікона св. Покрови в Запоріжській церкві).

Народне малярство на Україні теж дуже широко розпросторено, але, маючи первісні прості засоби малювання (фарби хатнього виробу) і нескладну техніку, обмежується воно розмальовуванням дрібних речей господарського вжитку, малюванням писанок, гончарських виробів і инше. Це все також свідчить про розвинений художній смак нашого народу.

Український орнамент.

Орнамент це є прикраса, малюноква оздоба. Малюнок українського орнаменту дуже пишній і характерний, і скрізь, по всьому великому простору України, росновсюджений—стіна хати, ярмо, рушник, кожух, сорочка, горщик все стає тлом, на котрім у виразних рисах виявляється особність духу і разом з тим особність творчости нашого народу. Орнамент український поділяється: на геометричний, рослинний і звірячий. Геометричний, майже виключно, здибається в оздобах різблених та металевих, річей рослинний— в оздобах гончарних виробів, почасти в

писанках: малюнки ж вишивок і килимів бувають всіх трьох родів. Геометричний орнамент панує переважно в північних українських околицях, зв'язаний тільки на межах з російським населенням, а рослинний—на просторі всієї України. Головні характерні прикмети українського орнаменту слідуючі: 1) малюнок українського орнаменту по більшості представляє форму (часто стилізовану) різних рослин. 2) між українськими зображеннями нема цілих дерев, фігур птахів, звірят, людей та будинків. 3) значна перевага кольорів: червоного і чорного (на півночі) і синього та жовтого (на півдні).

Пісня.

Не один народ в світі не має такої гарної народньої пісні, як український. Пісня—це наша національна гордість, наша слава. В пісні відбилися найкращі, найбільші здібності нашого народу, найбільша сила його творчості, його художньої душі. Все життя українця, від колиць до могил, супроводиться піснею. Безліч пісень лунає по широких просторах України; найвидатніші події в життю українця—хрестини, весілля, похорон, різні святкування, гри, все відзначається піснею. З піснею ходить хлібороб за своїм плугом, піснею вилискує він косою в косовицю, піснею розважає себе жінка за ткацьким станком, чи за иньшою працею, співають діти при грі—скрізь і скрізь пісня.. Та ще яка пісня! Найтонші найніжніші відчуження душі яскраво і зрозуміло відбиваються у ній. Краса степів безмежних; мир осель тихих, сум розлуки, радощі кохання—все відбивається, все гарно, захоплююче, змальовано в українській пісні. Крім звичайних побутових пісень, багато співається на Україні і історичних, в яких малюється тяжка історична доля українського народу, та козацьких, лицарських, повних молодечтва і відваги. В старі часи при кожному козацькому відділові були співаки бандуристи, що в піснях прославляли видатних лицарів. Подібні бандуристи і досі ще ходять по Україні та козацькі пісні і думи співають. Гарна українська народня пісня вплинула також і на церковні співи і вони взяли для себе її основу; так прикладом: у лаврських церковних співах так і чуються мотиви цародніх пісень та козацьких дум. Багато з нашої

пісні позичили у нас і чужинці. Великі московські музика (Глінка, Чайковський) в основі своїх найкращих творів мали українські мотиви. В останніх часах і українські композитори взяли за використання того народнього скарбу, того матеріялу, який дає народня пісня. Можемо сміливо надіятись, що українській пісні і воїй, взагалі, музиці суджена велика будучність, бо український нарід дуже музикальний (навіть звичайні селянки, що ніде не обучалися, і ті пісні співають по слуху на два голоси). Зовнішні характерні особливости української пісні слідуєчі: ніжність і м'якість звукових переходів через часте вживання секунди, часте оминання великих скоків-інтервалів, як кварта, квінти, і більше. Національний музичний струмент—кобза-бандура і ліра.*

Театральна штука.

Театральна штука на Україні виродилася і розвинулася з духовних драм. вистави яких, під впливом заходу, відбувалися в академії при участі учнів академії. В цих драмах представлялися події з священої історії, і життя святих. В перервах між діями драми, щоб глядачі не нудьгувалися, артисти представляли маленькі сценки з чисто народнього життя; ці сценки звалися інтермедіями; вони то й були початком дійсної широко-народньої театральної штуки. На кін виводилися такі дієві особи: як козак, жид, селянин, циган, баба; змістом інтермедії по більшості були народні анекдоти, представлені в дієвих особах, та картинки з побутового життя. Вони глядачів більше захоплювали ніж самі драми, бо були більш зрозумілі народнім масам, більше відповідали їх настрій і ідеалам. Духовні драми і інтермедії з академії перейшли в другі українські школи, а звідтіль розпросторилися по всій Україні. Учні тих шкіл, бурсаки, що розходилися на літні вакації, по Україні, розповсюджували інтермедії між народом. Одночасно з духовними драмами і інтермедіями існував на Україні ще один від театральної штуки, так званий вертеп—відповідно уладжена скриня, де дію виконували ляльки; лальками; як керував і балакав за них схований чоловік. З протягом часу в духовних виставах і вертепах—народній елемент набірає чим раз більшої сили; інтермедії, з рештою, зовсім відділя-

ються від духовних драм і даються глядачам, як окремі самостійні вистави. Так починається чисто народній театр, що малює справжнє життя. З „Наталки Полтавки“ Котляревського розпочинається нова доба українського театру. Появляються на кону перед широкими верствами публіки п'єси, писані гарною народньою мовою і збудовані відповідно до вимог європейського театру. Зміст п'єс теж робиться багатіше і ширше. Крім побутових, пишуться ще п'єси історичні і на громадські теми, та царський уряд, знаючи, який вплив має театр на розвой національного чуття в народі, заборонив ставити українські п'єси і обмежив репертуар театру невеличкою кількістю таких п'єс, де представляється лише звичайний побут селян, і де артисти більш співають і танцюють, ніж висловлюються. Все це спричинилося до занепаду театру, і довгі роки московської неволі він так ледве і жеврів. Але-ж, навіть бідні по змісту, українські п'єси своєю широтою і красою захоплювали, приваблювали в ті часи глядачів і виконувались не раз на російській сцені. З революцією прийшло визволення і для театру українського; тепер швидким кроком йде він вперед по шляху удосконалення. Тепер український театр має багато таких п'єс, з якими не сором показатися і на європейську сцену. Останніми часами драматичні твори Винниченка і Черкасенка зробили українському театрові славу і за кордоном.

Рідна мова.

*Мова сповідь єсть народу:
В ній чути єсть його природу
І душу і побут рідний.*

В'яземський.

Колісь, в далекі давні часи, не було такої різноманітності мов людських, яку ми спостерігаємо тепер. Наука дослідила і показала, що пранарід майже всіх націй, які сьогодні заселяють простори Європи, був одним племенем, одним народом, балакав однією мовою і заселявав одну місцевість. З протягом часу, це племя,

збільшившись в числі, розселилось по-за межами своєї батьківщини. Тут, в нових оселях життя, воно знайшло нові річі, яких не було на попередній батьківщині, нову природу, яка заставила його пристосувати своє життя до неї, новий тубольчий (місцевий) народ з незнайомою мовою, з яким воно змiнувалося і від якого переймало почасті його мову. А завжди коли з'являється нова річ, разом з тим з'являється і потреба назвати її якимось словом.

Пранарід європейців, поділившись на пові племена, заселив ріжні місцевости з ріжним оточенням і другою природою. Одні, скажемо, заселили ліс. Мусіли вони назвати кожне дерево, мусіли його обробляти і назвати кожне приладдя, мусіли пристосовувати своє життя до лісової місцевости і назвати кожну форму його. Також сталося й з тими, що заселяли степ; вони новими словами степового народу називали стенові річі і все те, що тичиться до степового життя і степової праці. Коли до цього додати вплив тубольчого населення, то нам ясно буде, що ці, рідні колісь племена, зустрівшись тепер, не зовсім будуть розуміти одне одного, бо мають одмінні слова і вислови.

Крім того, природа і оточення мають такий непере-можний вплив на людську істоту, що кореним способом мiняють його характер і душу. Ця переміна духовної природи людини своїм чередом впливає на його мову, бо ж вона мусить зазначити і самі скриті таємниці його душі, його почування, бажання і прагнення. З цього боку мова найкраще розкриває душу народу, його інтeреси, його світогляд, його ідеал. І тільки рідною мовою людина може висловити цілковито свої почування й свої бажання, бо на другій мові вона не найде відповідних слів. Друга мова складена для другого характеру і не відповідає кожному. Через те великі таланти і генії, особливо в галузях слова, себ-то поети, письменники, можуть бути тільки тоді, коли вони пишуть рідною мовою. Бо ж і геній і талант є сини свого народу зо всіма його здібностями і хибамі і свою душу, свої почування вони можуть виляти лише в звуках рідної мови. Коли-б вони захотіли писати чужою мовою, то для висловлення настрою своєї душі, у них не було-б відповідних слів і їх твір не був-би таким яскравим і дотепним, себ-то не

був би ані талановитим, ані ґеніяльним. По цій семій причині не можна ориґінального твору перекласти на мову иньшого народу цілком докладно. Переклад буде завжди гірший від ориґіналу. Твори Т. Шевченка в російському перекладі не дають того великого вражіння, яке ми маємо від ориґіналу.

Приходим до висновку, що всі мови рівні, але своя рідна мова для нас, українців, є найкраща, як найкраща для другого народу його мова. Вона є образ нашої природи, зеркало нашої душі, вона відбиває нам наш світогляд, свідчить про нашу культуру; вона є відблиск нашого розуму і нашого дотепу; вона є засіб виявлення наших здібностей, нашого таланту, нашого ґенію.

Тільки той нарід, що розвивається рідною мовою в рідній школі, має можливість виявити свої ваціональні здібности, свій національний ґеній. Инакше він завжди буде темний, затурканий, прибитий і засуджений на національну смерть. Мова є джерелом культурного поступу народу. Плекаймо-ж рідну мову, бо тільки при цій мові ми не будемо гноєм для сусідів і їх кріпаками, а станемо в ряди культурних націй нашого світу.

Про крау і богатство української мови професор Огієнко от що пише:

„А наша мова вкраїнська, чарівна наша мова, всім світом вже признана за одну з найзвучніших наймел'одійних мов. Серед словянських мов наша мова найбогатша на лексику найвиразніща на синтактику. Синоніміка нашої мови найбогатша, і ми маємо де-коли на один визаз десятки слів...

Наша мова донесла чистими силу старовини, і тому без знання нашої мови нема знання мов словянських. Зародившись десь на світанні слов'янського життя, мова шаша витерпіла страшне лихоліття татарщини, пережила утиски Польщі, перенесла наскоки Москви, і проте перегорівши, як криця, дійшла до нас чистою, свіжою, музичною, незаплямованою, справді широслов'янською мовою“...

Мова єсть одною з найголовніщих ознак кожної національності. По мові найлекше і зразу-ж можна визначити, до якого народу належить той чи иньший чоловік. Мова-ж належить ще й до тих прикмет національності, які найменьш всього піддаються змінам. Цілі тисячеліття переживає мова і свідчить про тих, хто цю говорить, до кого вони належать.

Тому-то і вороги народу, які хотят вбити його національність, поперше і найлютіше накидаються на його

мову, а народ цей найбільше завзято боронить її, бо і ті і другі добре розуміють, що поки живе мова, живе і нарід...

Шануймо ж рідну мову!

Мова рідна, слово рідне!

Хто вас забуває,

Той у грудях не серденько,

А лиш камінь має.

Воробкевич.

Українська література.

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

*Я на сторожі коло нилъ
Поставлю слово...*

Псалом ХІ.

Під літературою розуміємо збір творів, якими нарід від найдавніших часів передав в устнім слові чи на письмі свої думки, почування, свій світогляд. До обсягу літератури належать словесні твори, що появилися в народі та шляхом устного переказу переходили від покоління до покоління, поки їх в новітніх часах не записано з уст народніх, і всі писані твори.

В літературі найбільш повно та яскраво відбивається духовна вдача народу, властивости його творчости, що складає його національно-культурну особливість між иньших народів.

Устні словесні твори називають устною народньою словесністю, а писані відносять до писаної літератури чи письменства.

Українська народня словесність є власністю та скарбом широких народніх верств; письменство ж на Україні служило на початку, головнo державі, церкві і школі і лише поволі просмоктувалося в широкі народні шари.

Головною прикметою української літератури з'являється рівнобіжність близькості устної словесности та письменства, та демократичність.

Історія Української літератури, накреслюючи хід культурного розвитку народу, доповнює його історію.

З огляду на те, що література має на собі відтиск історичної долі нашого народу, який майже на протязі всього історичного існування боровся з чужинецьким гнітом; головною особливістю нашої літератури з'являється: визвольні змагання, шукання тих шляхів і боротьба за них; ідучи якими, народ наш, та кожна його одиниця дісталися би вільного і щасливого життя.

Усна словесність.

Початок усної народної словесности губиться в темноті віків. Ми не подибуємо такого народу, на якому би низькому ступені культурного розвитку він не стаяв, котрий не мав би пісень, прислівок казок, оповідань. Народна словесність складалася і розвивалася разом з народом від найдавніших часів і твориться ще й на наших часах. Творцем усної словесности є сам нарід, вона є плід одного світогляду, одного духу народу.

Переходячи від покоління до покоління народні твори змінювались і перероблювались. Їх пристосовували до певної доби, робили до них додатки, але всеж таки в них збереглися доволі ясні і вірні риси самої давньої української старовини.

Твори поетичні. Найбагатший відділ народної усної словесности творить народня поезія. По характеру і змісту вона поділяється на пісні (обрядові, побутові, суспільні, релігійно-моральні, історичні) та думи. В народній поезії відбилися кращі надії народу, його сподівання і побажання, гучний, веселий сміх, безнадійний плач, невиразна туга й смуток, навіяні довгою історичною долею. Все це велика культурна скарбниця віками утворена нашим народом і давно вже всим світом признана за одну з найкращих. Форма поетичних творів в більшості віршована.

Твори прозаїчні. Крім віршованих творів (поезій), український нарід витворив різнородну прозу. Це оповідання, казки, байки, приказки, небилиці. Підклад прозаїчних творів або митичний, або побутовий. В козацьку добу повстало багато історичних оповідань. Багато в цих творах є такого, що перейшло до нас від чужих

країн, запозичено від чужих народів, особливо зі сходу і від полудневих слав'ян, але запозичене перетворено народом в питом у форму та образи. До прозаїчних творів належать також замовлювання, закликання приповідки, примовки та загадки.

Письменство.

Історія Українського письменства в своїй розвитуку поділяється на три доби:

- 1) доба старовина від введення християнства на Русі до козацьких часів.
- 2) Середня доба—від козацьких часів до виступу Івана Котляревського.
- 3) Доба новочасна—від виступу Котляревського до наших днів.

Доба старовинна. (Князівські часи).

Перша доба починається з заведенням на Україні християнства кн. Володимиром. Разом з вірою були занесені з Болгарії і книжки на старо-слав'янській (старо-болгарській) мові, яка зветься тепер церковно-слов'янською. В сій добі в літературі помітні впливи Візантії та Болгарії, звідки йшла просвіта на Україну. Література має візантійсько-болгарсько-церковний характер.

Недивлячись на відхилення книжної мови від народної і церковний елемент в творах, народні живля пробиваються в письменстві. Витворюється літературна старо-українська мова з сильним забарвленням церковно-слав'янською мовою.

Центром просвіти і письменства стає Київ, осередками просвіти—монастирі, а діячами на ниві просвіти й письменства—ченці і світське духовенство.

Після татарської навали (1240 року) письменство підупадає. Просвіта занедбується. Центр освітній пересувається до Галичини. В Володимиро-Волинськiм князівстві літературна діяльність продовжується сильніше, ніж в київськiм, хоч і там вона зовсім не припинається. Відрубність, від Візантії завдяки заняттю татарами південних Чорноморських степів, занепад Візантії сприяють

з одного боку далекому духовному зубожінню нашого письменства, з другого повертають його лицем до заходу і з цього часу воно підпадає під його впливи.

Поруч з літературою, що не могла позбутися церковної опіки, існувала ще доволі богата світська література, висока з художнього боку. Найкращим пам'ятником світської літератури, як зразок письменства старої доби— „Слово о полку Ігоря“.

Середня доба. (Козацькі часи).

Вплив заходу. Ціле століття нової доби письменство затримує старий характер. Унія Литви з Польщею втягує Україну, яка входила в склад Литовсько-Руської держави в політичні і державні взаємовідносини з заходом. Україна підпадає латинсько-польському і західно-європейським впливам.

В ці часи по-за церквою впробляється письменна мова з перевагою книжного елемента з примішкою польських та латинських висловів.

Київ Галич та Львів стають одними з осередків тодішнього письменства. Література найбільш звертає увагу на боротьбу з посуваючою на Україну польонізацією. Ця боротьба викликає появлення багатої полемічної літератури. Поруч з цим героїчна боротьба нашого народу з сусідами сприяє повстанню чисто народніх історичних дум, пісень, переказів та оповідань, на яких відбився вплив старої поезії.

Після Люблинської унії письменство оживляється. Заведення книжного друку допомагає поширенню і розповсюдженню письменства. Закладаються нові огнища, котрі боронять нашу рідну культуру і віру од унії і католицтва. Такими огнищами повстають: Острог, Київ. В кожному місті закладаються вищі духовні школи-академії. Біля них гуртуються кращі сили, які ведуть вперед рідне письменство і культуру.

Література під західними впливами набуває латинського характеру. З'являється численна сила вішованих і прозаїчних творів. Підклад їх духовний, бо боротьба велась головним чином під зглядом віри, але подибуємо вже і багато творів чисто світського і наукового харак-

теру. Особливо розвинулись казання і драматична література.

Вплив нашої літератури поширився далеко за її межі. Москва підпала її цілковитому впливові. Московське письменство з цього часу цілковито розвивається під проводом київських письменників аж до часів Пушкіна.

До того появляються і філософські твори. Філософ український Сковорода може бути поставлений поряд тодішніх йому філософів заходу. Під кінець цієї доби народня мова все більше і більше пробивається в літературі.

Козацькі думи. Разом з письменством в козацьку добу з'явився і надзвичайно розвинувся новий вид чисто народньої словесної творчості—козацькі думи і пісні.

Козацькі думи були витвором козацької верстви, про те ж в них відбився світогляд і життя цілого суспільства тодішнього.

Козацькі думи, як по змісту, так і по формі уявляють з себе високо-художній витвір; до того-ж в них відбилися риси чистої, самобутньої, національної творчості; тому вони з'являються дуже цінними здобутками в нашій літературі.

В козацьких думках відбилися всі найкращі чуття, думки, бажання ідеали українського народу, його сум, його муки під гнітом неволі, стогін запеклої боротьби, бойовий веселий клич молодечтва козацького, прагнення до волі...

В козацьких думках живо і натурально змальовано життя, побут, звичаї козацтва і народу.

Козацькі думи з'являються для нас цінним пам'ятником старовини і невичерпанним джерелом для вивчення психології і особливостей українського народу.

Козацькі думи складалися і співалися бандуристами, яких безліч було за козацьких часів при війську козацькому. Де-які з цих дум ще-й досі співаються бандуристами на Україні.

Думи відносяться до усної словесности бо творилися спочатку і передавалися усно; лише в недавніх часах зафіксовано їх на письмі.

Думи мають в більшості дуже гарну віршовану форму; (білий вірш) поділяються вони на невольницькі, бойові, побутові і алегоричні.

Третя доба. (Новітні часи).

Третя, новочасна доба в нашому письменстві починається з виступом на літературну діяльність на Надніпрянській Україні Котляревського 1790 років, в Галичині Шашкевича, на Буковині Федьковича. Вони оживляють письменство, як по мові, так і по змісту. Мова письменства стає щиро народньою, зміст береться з народного життя; письменство проймається щиро народнім духом. Всесвітні ідеї творчости наших письменників вяжуть наше письменство з всесвітньою літературою; переломившись через призму народньої творчости, українське письменство і по змісту і по духу і з мистецької сторони стає на рівність світової літератури.

Переслідування українського слова. Весь час наше письменство було на сторожі нашого простого люду, якому московська славоля та хижакські захлапання інших сусідів відмовляли в праві на самостійне існування. Українське письменство боролось за визволення народу з ярма чужого поневолення та шукало тих доріг, ідучи якими, народ здобув би нарешті змогу розвою всіх своїх сил, улаштував би своє державне національне життя, згідно свого ідеалу „без хлопа і без пана“. З-за таких визвольних змагань нашому новому письменству довелося розвиватися в самих несприятливих умовах. Українське слово переслідували всі гнобителі українського народу, особливо найголовніший ворог—московський царат, який намагався задушити народню душу, знищивши народню мову (наказ про заборону укр. слово 1876 року). Але не дивлячись на безліч заборон, українські письменники не припиняли своєї діяльності; вони переносилися за кордон і там провадили свою працю, або намагалися ріжними засобами оминуту накази та заборони на наше рідне слово.

Початок відродження. На початку нової доби центром українського літературного руху, як і всього культурного був Харьків. Біля Харьківського університету гуртувалися тодішні кращі українські наукові сили. Між них закладлось і запам'яте Кирило-Методієвське Братство, ідеї котрого довгий час були провідними для всього українства та не втратили зовсім своєї ваги і для нашого часу.

Котляревській й. Котляревській написав небагато. Головний його твір: „Енеїда“, поема, в якій він під виглядом історії пригод гeроя Трoї Енея, змалював картину останніх часів гетьманства та Запоріжжя на Україні. Його драми з народнього життя „Наталка Полтавка“ та „Москаль Чарівник“, помимо високої мистецької вартости, мають велику історичну заслугу. Вони, поема „Енеїда“ та інші твори показали всьому світові, що українська мова не є „наречіє“, московської чи якої иньшої мови, а цілком особнб мова, яка по своїй красоті не тільки дорівнюється сусіднім мовам—польській і московській, але де в чому далеко їх переважає. Тому Котляревській називається „Батьком нашого нового письменства“.

Шашкевич, і Федькович. Подібну заслугу мають в Галичині Шашкевич, на Буковині Федькович. Із письменників, які пішли слідом за Котляревським були найвидатнішими Пантелеймон Куліш і Квітка Основяненко. Вони з успіхом предовжували діло почате Котляревським.

Праця на полі українознавства. Одночасно з цим появляються наукові праці, головнo з поля українознавства, На цій ділянці багато приклали сил Куліш і Костомарів, який написав історію України, чим не мало спричинився національній свідомості сучасників. Ще перед ним появилась „Історія Русов“ Полетинки, яка пригадала його сучасникам славне минуле українського народу та змалювала тяжкий його історичний шлях.

Т. Г. Шевченко. був письменником, який остаточно поставив українську літературу в ряд світових літератур, який висловив в своїх творах всю повноту української народньої душі, великі змагання українського народу і його великі страждання—який показав всьому світові красоту і міць рідного слова, який цим вогненным запальним словом не тільки боровсь з ворогами українського народу, але й запалив жадобою боротьби за його покривдені права сучасні і наступні сили України. В своїх творах Т. Г. Шевченко змалював не тільки жахливі малюнки тодішнього українського життя, не тільки славне минуле України, але вложив в них душу народню, закликаючи до боротьби проти національного та соціального поневолення та накреслив український національний ідеал—самостійне українське державне існування.

По силі своєї творчості він рахується самим великим із слов'янських поетів, а по силі вогневого слова протесту проти гноблення всіх покривджених народів і болю за рідним краєм, не знає рівного собі в світовій літературі. Його твори зібрані майже всі в один збірник— „Кобзарь“. Більшість його віршів зробились народнім скарбом і співається народом, як народні пісні.

Після шевченківські часи. Після Шевченка українська література вже не сходить з накресленого Шевченком шляху. Вона все більше й більше проймається народнім духом, бореться за інтереси народу та відшукує ті шляхи, які би привели український нарід до волі. Московський нарід, починаючи від урядових кол до самих поступових верств і груп суспільства, розуміючи те завдання, яке поставило собі українське письменство, домагався загальмувати його розвиток, то не визнаючи його за самостійне письменство, то зустрічаючи крачі твори українських письменників глухом або лайкою. (Пригадати сміх і лайку Білінського з приводу творів Т. Г. Шевченка). Та поява такого велетня українського письменства як Шевченко, показала, що український нарід почав відроджуватися, що ніяка сила не в змозі спинити цього відродження. Після Шевченка появляється цілий рід українських письменників, які збагатили своїми творами українську літературу освітлюючи всі сторінки тогочасного життя під зглядом західної науки. Всі вони кличуть до боротьби з ворогами українського народу на всіх ділянках життя. Самими видатними між них були Марко Вовчок, Олена Пчілка, Леся Українка, Кримський, та інші.

Українська наука й критика. Одночасно з цим посувається наперед наша наука і критика. Закладається в 1972 році в Києві „Географічне Общество“, яке стає центром українського руху. Воно згуртувало коло себе всі крачі наукові сили з професором Чубинським на чолі. Починаються видаватися українські часописи та газети. Розпочалась велика наукова праця по вивченню нашого народу. В той же час наша література збагачується драматичними творами Старицького, Кропивницького, Тобилевича. Народжується українська публіцистика й критика. Визначним представником її являється професор Драгоманів. Він знайомить нас з

загально-європейською думкою та хоче в її світлі вишайти дорогу до кращого майбутнього України, а також виставити українські вимоги на заході та познайомити західні європейські держави з українським рухом. Він вносить справу українського народу на терен міжнародних відносин, а не внутрішніх справ Росії. Не можливо не згадати і другого видатного громадського діяча, письменника й критика Б. Грінченка.

Письменство в Галичині. В цьому ж часі, з-за утисків московського уряду починається еміграція української свідомої інтелігенції за кордон в Галичину. В Галичині був більший простір для громадської діяльності, завдяки політичному устрій Австро-Угорщини і емігранти знаходять тут широке поле для праці на користь рідній справі. Вони підносять в Галичині національну свідомість і вона веде перед в українському відродженню до самої світової війни. Самим визначним письменником і діячем в Галичині був І. Франко, автор „Моїсея“. Він для Галичини є тим, що для Великої України Шевченко, і може бути поставлений поруч з ним, як по силі таланту, так і по своїм заслугам перед українським народом.

Останні роки українського письменства.

Починаючи з 1905 року утиски на українське письменство слабнуть. В українському письменстві з'являється ряд нових українських письменників; між якими почесне місце належить Винниченкові і Коцюбинському. Вони багато присвятили уваги життю українського робітництва, селянства та трудової інтелігенції. З інших письменників своїми творами в останніх часах збагатили українську літературу М. Левицький, Олесь, Чупринка, М. Вороний, С. Черкасенко, Старицька-Черняхівська, О. Кобилянська, і т. инші. На полі українськ. науки визначився славний історик М. Грушевський, який написав „Історію України“—науковий величезної ваги твір.

Виходять сталі періодичні видання газет і часописів. З них не можна поминути газети „Рада“ і часопису „Літературно-Науковий Вістник“. По великим місцям України та московських столицях закладається ряд українських книжних видавництв.

В часи світової війни московський уряд не тільки заборонив українське слово, як писане так і друковане, але дійшов до того, що навіть конфіскував український

шифр, але цим він не зміг задушити українського письменства. Воно, подібно до квітки „Люми камінь“, все пробивалося через той камінь, поки не зацвіло своїм чудесним цвітом на радість друзям, на злість ворогам, на дивування всього світу.

ВИДАТНІ КУЛЬТУРНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ.

Князь Володимир СВЯТИЙ—хрестив українській наріч, завів освіту на Україні.

Князь Ярослав МУДРИЙ—дбав про поширення освіти на Україні; при ньому вийшли перші писані закони „Руська Правда“.

Ченці АНТОНІЙ і ФЕОДОСІЙ ПЕЧЕРСЬКІ—заснували найславніший на Україні монастир (Печерську лавру), що довго був рясадником культури і освіти на Україні.

Князь Костянтин ОСТРОЖСЬКИЙ—оборонець православної віри і культурний діяч; заснував українську „Острожську академію“.

Митрополита Петро МОГИЛА—культурний діяч; заснувальць „Київської „Могиланської академії“.

Письменники:

Чернець Нестор ЛІТОПИСЕЦЬ—перший став записувати події з життя українського народу.

Архієпископ Георгій КОНИСЬКИЙ—український драматург і культурний діяч.

Св. Дмитро РОСТОВСЬКИЙ (Данило Туптало)—славний український духовний письменник.

Іоанікій ГАЛЯТОВСЬКИЙ—найславніший письменник XVII віку, славний полеміста:

Самойло ВЕЛИЧКО—славний козацький літописець.

Григорій ПОЛЕТИКА—видатний український патріот і публіцист; автор патрістичного твору „Історія Русів“.

Іван КОТЛЯРЕВСЬКИЙ—батько нової української літератури; перший почав писати широ-народньою мовою.

Маркіян ШАШКЕВИЧ—видатний письменник з Галичини.

Осип ФЕДЬКОВИЧ—видатний поета з Буковини.

Леонід ГЛІВІВ—славний український байкар.

Пантелеймон КУЛІШ—славний український письменник—батько нашого правопису.

Марко **ВОВЧОК** (Марія Марковичка)—славна українська письменниця; твори її чисто народні і мовою і змістом.

Тарас **ШЕВЧЕНКО**—найбільший український поета. Твори його написані щиро народньою мовою і перейняті великим патхенням.

Борис **ГРІНЧЕНКО**—видатний український педагог і письменник.

Михайло **СТАРІЦЬКИЙ**—славний український поета і драматург.

Петро **НЩИНСЬКИЙ**—славний перекладчик класичних творів.

Степан **РУДАНСЬКИЙ**—видатний поета.

КАРПЕНКО КАРІЙ (Іван Тобілевич)—український драматург; славний артист.

Іван **ФРАНКО**—великий український поета і вчений.

Михайло **КОЦЮБІНСЬКИЙ**—видатний український письменник; художник,—психолог.

Леся **УКРАЇНКА** (Ларіса Косач)—видатна поетеса.

Ольга **КОБИЛЯНСЬКА**—видатна письменниця.

Модест **ЛЕВИЦЬКИЙ**—видатний український—письменник і діяч.

Спиридон **ЧЕРКАСЕНКО**—драматург.

Володимир **ВИННИЧЕНКО**—видатний письменник.

Осип **МАКОВІЙ**—видатний письменник.

К о м п о з и т о р и :

Дмитро **БОРТНЯНСЬКИЙ**—знаменитий співак і церковний композитор.

Артем **ВЕДЕЛЬ**—знаменитий духовний композитор; до церковних кантат переніс багато напівів з українських пісень.

Микола **ЛИСЕНКО**—найбільший український композитор.

Остап **ВЕРЕСАЙ**—славний кобзарь; вєлавився своїми співками дум і пісень.

КОПИЦЬ—видатний композитор; дерігент української капели.

СТЕЦЕНКО—видатний композитор.

А р т и с т и :

Марко **КРОПИВНИЦЬКИЙ**—видатний український артист.

Микола **САДОВСЬКИЙ** (Тобілевич)—видатний український артист.

Опанас САКСАГАНСЬКИЙ (Тобилевич)—славний український артист-комік.

Марія ЗАНЬКОВЕЦЬКА—славна українська артистка.

В ч е н і :

Мелетій СМОТРИЦЬКИЙ—автор славної граматики, яка була перекладена на всі слов'янські мови, а на Московщині довго була підвалиною фільольогічного знання.

Григорій СКОВОРОДА—знаменитий український філософ.

Микола КОСТОМАРІВ—видатний український історик.

Професор Павло ЧУБИНСЬКИЙ—видатний український вчений етнограф.

Професор Агафангел КРИМСЬКИЙ—видатний український вчений і поета.

Професор Володимир АНТОНОВИЧ—славний український вчений.

Професор Михайло ДРАГОМАНІВ — український вчений і культурний діяч.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ—великий український вчений; автор наукової праці „Історія України—Русі.“

Українська державність.

Зasadничі поняття про державу.

Громада людей, що незалежно посідає певну частину землі і керується владою, нею ж утвореною, уявляє з себе державу.

От-же кожна держава складається з трьох елементів: народа, території і влади.

Державний устрій.

Сила, якою керується держава, якою унормується співжиття, співпраця і інтереси громадян держави—зветься владою. В залежності від обсягу своїх прав і обов'язків, влада поділяється на законодавчу, виконавчу і судову.

Влада законодавча. Влада, що виробляє для держави закони зветься законодавчою (даючою закони).

Ідеальною законодавчою владою, владою, яка-б в рівній мірі забезпечувала і мала-б на увазі інтереси всього населення держави, а не поодиноких її громадян, або угруповань, сословій, класів—була-би влада всього народу даної держави. Але в технічний спосіб перевести в життя цю систему влади майже не можливо, тому всенародня влада, всенародня участь в управлінні державою передається через так званий парламент або ради, себ-то через органи вільно обібраних представників даного народу.

Головне завдання законодавчій роботі полягає в тому, щоб виявити інтереси і думку всього громадянства в державі і відповідно до цього скласти закони, тому-то, щоб виявити свою волю в законодавчому органі, не треба

обов'язково брати в ньому участь всьому громадянству, а досить мати представників від кожного стану. От-же людність держави ніколи і не з'їзжається у всьому своєму складі для законодавчої праці, а лише посилає своїх представників, або делегатів. Для того задалегідь оголошується список кандидатів для законодавчого органу. Ці кандидати доводять до відома всього громадянства які вони думки обстоюють, чиї інтереси захищають і вироблення яких законів будуть домагатися. В певний термін, що зветься днем виборів, кожний громадянин подає свій голос за того кандидата, чиї думки сходяться з його власними думками. Кандидати, які одержали найбільше виборчих голосів, і будуть делегатами. Для легкого переведення виборів—державу поділяється на виборчі округи з таким разрахунком, щоб кожна група в десять, п'ятьдесят, сто чи двісті тисяч люду, в залежності від кількості виборчого населення держави і кількості наперед зазначених представників, мала свого представника в законодавчому органі. Вибрані представники з'їзжаються до головного міста держави і складають законодавчий орган, що зветься Парляментом, або Центральною чи Державною Радою; або Радою Республіки.

Влада виконавча. Державна рада виробляє закони, про те, що рабунок забороняється і карається, що заводяться школи, що для охорони держави заводиться військо, що для оплати тих установ вводиться оподаткування громадян в такому то розмірі і така то натуральна повиність і т. д. Але ж для переведення всіх цих законів в життя необхідна друга влада, яка би стежила за їх виконанням. І така влада, що переводить в життя постанови законодавчої влади і стежить за їх достоємним виконанням громадянами—зветься владою виконавчою. Як що влада законодавча тим краще виконує своє завдання, чим більшу різнманітну кількість населення заступає, то влада виконавча тим краща, чим вона твердіша і більш безстороння. При виконанні якоїсь постанови немає місця ані суперечкам, ані хитанням, ані розбіжності думок; постанову треба виконати твердо і швидко згідно з законом. Законодавча влада переводиться в життя через посередство органів і осіб влади виконавчої.

Влада судова. Державна влада, яка розглядає порушення закону і карає винуватців називається—судовою. Судова влада, як і законодавча, здійснює свої постанови через владу виконавчу.

Права громадян.

Конституція. Кождий громадянин має свої власні інтереси, які часто хоча і протележать інтересам загальноно державним але не йдуть всупереч їм. Для урегулювання інтересів всією держави, всього її населення з інтересами окремих громадян з забезпеченням і непорушенням їх елементарних прав і свобод складаються так звані основні закони, сукупність яких зветься конституцією держави. Конституція обмежує права влад (законодавчу; виконавчу і судову) а рівно ж попирає приватні інтереси громадян і накладає на них різні обов'язки. Звичайно, конституція містить такі свободи і права: 1) Свобода особиста—Кожний громадянин має право вільного вибору професії і міста мешкання. Ніхто не може без судового наказу ввійти в його дім, робити трус, рекуїрувати майно і арештовувати його самого. Громадянини арештується тільки з наказу суду, або при пійманню на злочину. Певний термін суд мусить пред'явити обвинувачування арештованому і розібрати його справу. 2) Свобода віри. Кожний громадянин має право визнавати, яку хоче віру або й ніякої не визнавати. Належність до якоїсь віри не може обмежувати його політично-громадських прав. 3) Свобода слова і друку. Кожний громадянин має право говорити і писати все, що хоче; але коли він говорить, чи пише неправду відповідає перед судом. 4) Свобода зібрань і спілок. Громадяне мають право збиратися для обговорення своїх прав і гуртуватися в спілки для поліпшення свого стану.

Крім того конституція зазначає, що всі громадяне, незалежно від стану віри і фаху, рівні перед законом і, навіть голова держави і міністри, відповідають перед парламентом за свої вчинки.

Форми держави.

В залежності від того, в чиїх руках знаходиться державна влада—держави поділяються так:

1) Монархія абсолютна (влада монарха необмежена). На чолі її стоїть монарх, що носить назву: царь, король, князь або инакше. Він не обирається народом, а відбирає владу від свого батька і передає її нащадкам. В своїх руках він тримає всю владу: законодавчу, виконавчу, судову і управляє державою при допомозі своїх відпоручників-урядовців, що носять назву губернаторів, міністрів і т. д. Останні за свої вчинки відповідають тільки перед монархом; монарх-же не відповідає ні перед ким. (Такою монархією була Росія).

2) Монархія конституційна. На чолі її теж стоїть монарх, али права його обмежені парламентом. Найкращим взірцем конституційної монархії з'являється Англія, де король не має майже жадної влади, рахується представником англійського народу, начальником війська і дійсно „король, а не править“.

3) Республіка. Голова держави—президент республіки обирається на декільки літ, після чого він здає свою посаду другому вибранцю. Права його і обов'язки визначаються державною конституцією. Коли конституція обмежує владу президента переважно на користь шляхетної класи, республіка зветься аристократичною або шляхетною; коли на користь багаті класи—буржуазною; коли однаково на користь всього народу—народною або демократичною. Наша держава носить назву Українська Народня Республіка.

Що до правових форм сполучень між собою окремих держав і сполучення різних народів в одній державі то вони бувають такі:

1) Суверенність. Коли держава ні від кого не залежить в політичному громадянському і економічному життю, керується власними законами, має своє військо, господарку, скарб, власні урядові установи, то це зветься суверенністю або самостійністю, незалежністю.

2) Унія. Коли держави, заховуючи свій державний устрій, об'єднуються для того, щоби мати на чолі держави одного монарха, або президента, то така спілка зветься унією. Унія поділяється на реальну і номінальну. Реальна унія має на меті об'єднання на весь час, а номінальна лише тільки під керуванням одної якої-небудь особи до її смерти.

3) Конфедерація. Коли держави об'єднуються на умовах забезпечення загальних інтересів, і для зверхнього керування до верховної центральної установи посилають кожна з окрема по кілька представників для обговорення і керування загальними справами спілки, то це зветься конфедерацією.

4) Федерація. Коли держави, заховуючи свій внутрішній державний устрій, вибирають загальний для всіх парламент,—президента і мають загально урядові установи для вирішення справ, що тичуться однаково до всіх поодиноких держав, входячих в спілку, то це зветься федерацією. Як парламент так і президент, так і всі інші установи загального характеру мають владу лише постільки, поскільки вона тичиться до всієї спілки федерації; иньші-ж справи, що мають місцевий інтерес вирішуються місцевою владою.

Головна ріжниця між федерацією і конфедерацією є в тім: що тоді, коли в федерації справи вирішуються в парламенті більшістю голосів і цьому рішенню кожна з'окрема держава безумовно підлягає, в федерації делегати кожної держави можуть не погодитися з загальним вирішенням питання, пірвати зв'язок і вийти зі складу конфедерації.

5) Автономія. Коли якийсь нарід входить в склад держави другого народу, але по причині відмінности своїх звичаїв законів, віри, мови і т. д. здобуває собі право мати свою власну виконавчу владу, мати рідну школу, свобідно визнавати свою віру, то це зветься автономією. Самоуправління і незалежність від центру в вирішенню справ краю мвжуть бути дуже поширині, але звичайно автономія росповсюджується тільки на де-які краєві справи, прикладом вживання рідної мови в державних інституціях, заведення шкіл на рідній мові...

Розвій української суспільно-державної думки.

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

В своїй латі своя правда

І сила і воля.

Шевченко.

Найдавніщі часи.

В найдавніших часах, на світанку своєї історії український нарід жив родами. В склад родів входили де-кілька семей, що вели разом господарство. На чолі роду стояв батько роду (патріарх-старшина), влада якого над родом була необмежена. Роди, що жили в одній околиці і мали однакові звичаї, вірування та мову складали племя. Племя правилось радою старшин роду. У важніщих справах вони і вирішали головні питання. В найважніщих справах збиралось все племя; таке зібрання звалось вічем.

Князівські часи.

Племена перед небезпекою часто вибирали ватажка для керування військом, якого називали князем. Лучалось часто, що й закликали чужих військових мужів з дружинами до себе на службу. Князі зпочатку були лише проводарями війська і в громадські справи мало втручались, але потім, спираючися на військову силу, стали вони зміцнювати свою владу, поширювати і збільшувати своє значіння. Зрештою, стали вони на чолі племені, як правителі, а після об'єднання племен біля Київа, цілком усунули від участі в державних справах громаду і зробились необмеженими володарями (Володимир Св.) В першу добу князівських часів державною формою на Україні була таким чином абсолютна монархія. Князь правив без контролі народу. Але з часами влада князів ослабла і в управлінню державою почала брати участь і громада. При князеві була постійна боярська рада або дума; вона по дорученню князя вирішала біжучі державні справи, в найважніщих-же справах, як війна—мир, князь скликав віче, в якому брала вже участь вся

громада. Віче часами сходилося і без дозволу князя, навіть проти його волі; лучалося, воно набірало иноді такої сили, що брало на де-який час майже все управління державою в свої руки, скидало нелюбого йому князя та запрошувало другого (вибір князями Володимира Мономаха). Та віче не розвинуло постійних форм діяльності і не проявило здібностей до управління державою; йому, таким чином, належала побільшости влада законодавча, виконавча-ж влада було все-ж цілком в руках князя. Князь правив сам або через своїх відпоручників. Важніші уряди в князівських часах були: десяцький або воевода—обнімав адміністративну і військову владу в провінції; печатник вів княжу канцелярію; посадники рядили по містах. Судова влада також знаходилася в руках князя; судовим помішником його був дворецький, що разом з тим заряджував двором; нищими судовими урядовцями були тивуни; вони судили по міснях. Зпочатку на Україні писаних судових законів не було; судили по звичаям, та при князеві Ярославові появилися перші писані закони „Руська Правда“, в яких були докладно визначені кари за різні провини. Головною карою була—грошова. Кара смерти вживалася дуже рідко (під грецьким впливом) і то за важні державні провини. Отже в цих часах державний устрій України нахилився вже до монархії конституційної.

Козацький устрій.

По довгим часі чужинецького панування, коли була придумана українська думка і Україна підпала під силу чужих законів і порядків, блиснула знову воля для нас народніх витворювати ті форми життя громадського, до яких вони найбільше здібні. В кінці XVI в. витворився на огнищу волі в Україні, Січі, новий устрій—козацький. Устрій цей був збудований на демократичних підвалинах і доводі був введений в життя всього народу українського. Козаком був кожний без різниці стану, кого принято до Січі. Законодатною та судовою владою у козаків була Рада, до котрої належали всі козаки. Рада вибирала та скидала старшину, вирішала війну та мир, вела закордонні зносини, судила більші злочини. Виконавчі органи були: гетьман та старшина. Гетьман був начальник

над всім козацьким військом, найвищий володарь та правитель. під час походу диктатор, самовладарь, що мав право карати смертю. Запоржська Січ була Козацькою Республікою.

Устрій гетьманщини.

В гетьманщині найвищим законодатним органом рахувалася також Рада Генеральна (всепародня). Кожний козак мав право брати в ній участь. Але такої реальної сили, якою уславилася вона на Запоріжжю, на гетьманщині не мала. Раді легко було керувати Січчу та околицями, великі-ж простори гетьманщини вимагали більш удосконаленого і унормованого органу управління. З-за того, що часто не можна було зібрати все військо в однім місці, склад Ради був випадковим. Збиралися на неї в повному складі лише найблизчі полки, з дальших приходили лише поодинокі люде. Іноді перевагу в раді мали прості козаки (чорна рада), іноді рішачий голос мала старшина. Не було зазначено в яких речіннях мала сходитися Рада—скликалася вона в разі потреби, іноді з-за ріжких перешкод рідко, тому в гетьманщині Рада вже не мала відповідної поваги і законодавча влада згодом перейшла від неї до гетьмана. Гетьман був репрезентантом держави; мав законодатну владу в справах, яких не вирішала Рада, а також владу виконавчу і судову. Він же по старому був головним провідником і війська, Від часів Хмельницького гетьманська влада дуже зміцнилася; до гетьмана перейшло багато функцій закордонної політики, призначення старшини, роздача земель та інше. Громада не могла байдужно дивитись на зріст сили гетьманської і зпочатку робила багато опіру. Бурився більшістю простий варід; лучалося-ж що і старшина чинила опір гетьманови, але зрештою перемогло переконання, що в ті тяжкі часи, сильне, гетьманство було одиноким шляхом до зміцнення держави. Розуміла це і Москва і старалася все ослабити гетьманство, щоб підірвати українську незалежність. Громада ж українська не хотіла цілком відійти, відхилитися від участі в управлінню державою, а тим більш згодитися на заведення монархії на Україні. Це привело до того, що 1710 року старшина і військо, яке перейшло з Мазею до Молдави, при виборі гетьма-

ном Пилипа Орлика, зробили навсе обмежити владу гетьмана на користь всього народу українського. Тоді уложені були нові статі з гетьманом, що мали стати підвалиною цієї конституції; статті, в яких визначається обмеження гетьманської влади, голосять, що при гетьманові засідатиме постійна рада з генеральної старшини, городових полковників, та заслужених козаків, (по одному з полку). Тричі на рік мала відбуватися Генеральна Рада, в якій бере участь все військо. Провини старшин судить генеральний суд, скасовуються де-які податки та мита, що обтяжували нарід. Гетьманові доручається пильнувати, щоб селянство не терпіло кривди. В цих постановах видно змагання до реформ, до з'організованя доброї влади, до урятування від занепаду трудової верстви. На жаль ця конституція в життя переведена не була. Таким чином Козацька держава була республікою, в якій під кінець владу взяв в свої руки вибраний володар і права якого конституцією були обмежені.

Нові часи.

По занепаді гетьманщини український нарід попав під жорстоку владу чужинецьких деспотів. І як не тяжка була влада необмежених в своїй владі монархів, вольнолюбиві змагання українського народу не вмірали до кінця. Коли захитався трон московських самодержавців, українці найбільш спричинилися до його повалення. І зараз-же, на перших кроках свого державного життя, коли Україна вийшла з-під ярма Москви, український нарід знов заводить свій улюблений широ-народній традиційний устрій—республіку з парламентом, Центральною Радою на чолі. І після часів невдалої спроби відновлення монархії (Скоропадський)—знов приходить думкою до старої цілком демократичної форми державного устрою—Української Народньої Республіки.

Отже з цього короткого нариса видно, що українському духові все була огидна монархія, а любо народовправство. Особливо в повній силі виявилось прагнення до утворення широ-демократичних форм правління в часи козаччини й гетьманщини. І тоді, коли в сусідніх країнах процвітає панування жорстокої монархії (прикл. Московщина) або правління егоїстичної шляхти (Польща),

нарід український забирає голос через свої Ради у всіх найважливіших справах державних; і в той час, коли многі із західних народів, навіть більш освічених й культурних, стогнуть ще під необмеженням правлінням своїх правителів-деспотів, український нарід робить уже спробу завести республіку і виробляє конституцію.

Із зовнішніх угруповань Української держави відомі такі:

До засновання Київа і об'єднання біля нього українських племен, Україна довгі роки жила варварським, родовим, державним життям. То була федерація родів.

З заведенням і зміцненням князівської влади стала Україна великою міцною суверенною державою.

По кн. Ярославові князівства, на які поділилася Україна, єдналися в федерації біля Київа.

В часи татарського панування довгий час Україна була під зверхністю татарського хана, але ще заховувала свій самостійно-федеративний устрій.

Злука України з Литвою ввела її в федерацію з цією новою державою, а Польща остаточно знищила державність України.

Запоріжжа в цих часах, хоча й рахувалося в підлеглости польському королеві, фактично уявляло з себе самостійну республіку.

Козацька держава в часах правління гетьмана Хмельницького до злуки з Московією була суверенною.

Переяславським трактатом утворена між Україною і Московією злука, означення якої вагається між унією і конфедерацією.

Така ж злука з Польщею пропонувалася гетьм. Виговським у Гадяцькій умові.

При пізніших гетьманах царем Петром нанесений був сильний удар українській державності, права її були зведені до автономії, а цариця Катерина, зрештою, і це знищила.

Українська державність була зовсім убита. І лише по революції 1917 року здійснилася найулюбленіша мрія свідомих елементів українського народу—Україна стала самостійною. І хоч часово лютий, одвічний ворог знов

запанував над нею та придушив її волю, проте думка про вільну самостійну Українську державу у вірних синів її не вмере не поляже.

З чотирьох низчеприкладених документів видно, що навіть в тих випадках, коли силою історичних вимог, приходилось Україні входити в спілку або злуку з іншими державами, вона найбільше і поперше намагалася захвати свій державно-демократичний устрій—право вибору вільними голосами гетьмана та самоуправи. З цих же документів, що зазначають спроби найголовніших спілок з іншими державами, видно, що заховуючи свій внутрішній лад, Україна входила в злуку, як рівний з рівним і сама себе ніколи ні в яку підлеглість до чужинців не віддавала.

Чотири документи.

Переяславський трактат. Статті, на яких 269 роки тому гетьман Хмельницький пристав до спілки з Московщиною. (Цю умову 153 року тому незаконно алачала Московщина). 1) Україна має самоуправу і незалежність від Московщини; 2) має право власного законодавства і судівництва; 3) право вибрати вільними голосами гетьмана і всю старшину; 4) приймати послів і умовлятися з чужими державами. 5) Москва не сміє ламати давніх прав селян, козаків, міст, міщан та духовенства. Українська церква незалежна од московської. 6) Україна має своє власне військо. 7) Україна й Московщина допомагають одна другій під час війни.

Гадяцька умова: Гетьман Биговський, після зламання Москвою Переяславського трактату через чотири з половиною роки після злуки з Москвою увійшов в спілку з Польщею і Литвою на слідуючих умовах: 1) Україна, під назвою Великого Князівства Українського, разом з Польщею і Великим Князівством Литовським творять одну Ржечпосполіту (Республіку), на чолі яких стоїть польський король; всі ці три держави лучаться разом, як рівні і вільні для збройної військової допомоги, заховуючи свій внутрішній державний устрій і самоуправу. 2) На чолі України стоїть гетьман, обраний вільними голосами української шляхти та козацтва і затверджений королем. 3) Старшину і вищих начальників для України призначає гетьман. Для вирішення судових справ Україна має свій трибунал. 4) Україна має своє власне військо: Польсько-Литовські війська не можуть стояти на Україні, окрім тільки часу війни і в цьому разі вони поступають під команду гетьмана, але гетьман не може запрошувати які-небудь другі чужоземні війська. 5) Церква православна й духовенство мають однакові права з католицизмом. Київській митрополита і ще чотири православних єпископи засідають в Варшаві

своєму Сеймі. 7) В Києві і ще в одному місці засновується університет по зразку Краківської академії. Середні школи заснуються влюбій кількості і ввобідно розробляють плян своїх наук. 8) Україна має право бити власну монету, але в портретом короля, має свій скарб; збирає податки і робить видатки по постанові Сейма.

Союз з Туреччиною. 1689 р. Гетьман Дорошенко заключив союз з Туреччиною на слідуючих умовах: 1) Україна визнає над собою аверхність султана. 2) Туреччина дає Україні військову допомогу. 3) Державні межі України мають бути значно поширені на захід, північ і схід. 4) Гетьмана обирається вільними голосами і турки не мають права скинути обраного. 5) Туреччина забезпечує Україні волю податків, суду, волю віри та української мови. 6) Мир Туреччини з Польщею, або Москвою має бути при участі України.

Союз з Швецією. Щоб урятувати Україну від Московського гніту, гетьман Мазепа ввійшов в союз з Швецією на слідуючих умовах: 1) Україна з обох боків буде вільна від московського панування. 2) Швеція та її союзники не будуть намагатися до панування на Україні, 3) Українській державі будуть залишені давні межі, закони та привілеї.

Отже віками вихована традиція і демократична волюлюбива вдача нашого народу і від нас, синів його, тепер вимагають напруження всіх своїх сил для досягнення найбільшого і найулюбленішого ідеалу наших великих предків, пролявших за нього багато крові—ідеалу Вільної Самостійної Держави з щиро демократичним внутрішнім ладом.

Державно-національні відзнаки України.

Герб України.

Кожна держава має знак своєї державности, ще зветься державним гербом. Герб ставиться на всіх урядових паперах, монетах, кредитових білетах, марках, корогвах, печатках, державних будинках і т. д. Наш теперішній державний герб має вигляд трезуба (як це показано на малюнку 1); малюється звичайно жовтою барвою на синьому тлі; він, як бачимо, уявляє з себе гарно стилізований геральдичний знак і становить дуже гарну оздобу, при тім оригінальну, яка цілком відрізняється від всіх інших гербів (на різні лади, прикладом повто-

рюваних орлів і левів). Найстарший такий знак уживався на грошах Київської держави в часи Володимира Святого. Київська держава того часу (Русь) була найбільшою українською державою, яку пам'ятає наша історія, вона обіймала тоді всі українські землі; від неї ведуть свій початок наше державне і культурне життя. Таким чином теперішній герб України налічує за собою по-над 900 літ віку і служить символом об'єднання всіх українських земель біля одного державного центру (Соборної України); служить символом тої Великої, Сильної Самостійної Української Держави, утворення якої ми прагнемо.

Що до самого знака тризуба, то про значіння його висловлюють різні здогади. Гадають, що це визерунково зв'язані початкові літери імени Володимира, володаря держави, або стилізована квітка; висловлювалася також думка, що в зв'язку з цією фігурою стоїть пізніший київський герб, як його бачимо на печатках Київського магістрату XVII—XVIII в. в.—що уявляє з себе лук, арбалет, самострія (малюнок 2). Думали також, що це є знак морської держави (тризуб Нептуна—бога води), яким за часів Володимира була Україна, володіючим всім північним побережжям Чорного моря. Найбільше ж ґрунтовною буде думка про те, що тризуб Володимира є головка булави, або князівського скипетра—ознаки влади.

Професор Грушевський, прикладом, про це каже: „З різних пояснень я вважаю найбільше вірним те, що се вершок булави, чи начальницької палиці—знаку влади старшини. Такі палиці річ дуже стара... З таких палиць розвинулись потім наші булави, перначі, чекани—знаки влади різної старшини. Головку такого пернача представляє Володимирів знак“.

Український прапор.

Державний герб ставиться на державних предметах невеликих по розміру і через те здалеку мало примітний. Для означення державної належності великих предметів (наприклад кораблів) та для того, щоб ці предмети були видні здалека, кожна держава потребує мати ознаку таку, яка б зразу і різко кидалася в очі. Для цього вживається державний прапор. Прапори різних держав складаються з різних кольорів і рисунків, що своєю барвою або фігурою означають переважаючий характер народу, чи краю, чи його душовні і релігійні особливості. Український

прапор складається з двох кольорів: блакитнього в горі (густої барви, близької до синьої), який означає блакитнє небо України і жовтого внизу, що означає безкраї лани, покриті морем золотих пив стиглого збіжжя.

Український гімн.

Герб і прапор—символи (ознаки) державности, доступні нашому зору. Символом державности, доступним нашому вуху, є національний гімн (урочиста пісня). Він є також висловом почуття найширшої любови громадянина до своєї батьківщини. Український національний гімн слідує:

*Ще не вмерли Україна і слава і воля,
Ще нам браття—молодці усміхнеться доля.
Згинуть наші вороги, як роса на сонці!
Запануєм браття ми у своїй сторонці!*

*Душу—тіло ми положим за свою свободу.
І покажем, що ми браття козацького роду.*

*Наливайко і Павлюк і Тарас Трясило
Із могили кличуть нас на святе діло!
Гей, згадаймо славу смерть лицарства, козацтва,
Щоб не втратить марно нам свого юнацтва.*

(Приспів):

Українська церква.

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

Перші часи християнства на Україні.

Православна християнська віра розповсюджувалася по Україні вже в найдавніших часах української держави. За часів князя Ігоря в Києві було багато християн українців, які мали навіть свою церкву святого Іллі; жінка князя Ігоря—Ольга теж була християнкою. Хрестив же на православну віру майже всю Русь і зробив цю віру державною князь Володимир, за що й одержав від історії найменовання Святого. Християнська віра по Україні розповсюджувалася дуже швидко, бо українці, ще будучи поганцями, ні великих храмів поганських, ні впливових жерців, з якими жаль було-б розлучатись, не мали і за князем охоче прийняли нову віру. Перші єпископи і священники на Україні були чужинці, побільшости грекі і болгари, бо грамотних і знаючих українців в ті часи ще не було. Разом з вірою по Україні починає розповсюджуватись й освіта; князі пеклюються про школи в яких-би виховувались свої священнослужителі; завдяки цьому через де-який час з'явилась можливість мати на Україні своїх українських священників, і вони помалу-малу витискають надалі чужинців. За часів перших українських князів православна церква на Україні користувалася великою пошаною і авторитетом. До її голосу прислухались навіть князі-володарі, а митрополіта рахувалася одною з перших осіб після князя в державі. Українська церква підлягала царьгородському патріярхові, але в своєму внутрішньому життю мала автономію. З України православна віра розповсюджувалась і серед сусідніх, підлеглих Україні народів—москвинів, білорусів і дикунських финів та інших; священники і церкви цих народів були під верхністю митрополіти київського, підкреслюючи ще більше таким чином і політичну залежність цих народів від України. Тому то московські князі, що прагнули завжди піднести значіння Московщини і принизити державу Українську, були невдоволені і владою київського митрополіти над їх церквою і шукали нагоди вийти з підлеглости київським владикам. В боротьбі

України з Московщиною, князь Андрій Боголюбський при розгромі української держави, захопив з собою київського митрополиту в свою столицю—Володимир, щоби через нього краще впливати на українські справи. Після Боголюбського митрополіти зовсім переносяться на Московщину з Київів, хоча митрополіти подавньому продовжують іменуватися „Київськими і всієї Русі“.

Відновлення митрополії.

Перенесення митрополії до Москви погано відбилась на українських церковних справах. Особливо в тяжкому стані була Галичина, що залишилася без всякої церковної влади як раз в той час, коли до неї простягало свою руку католицтво. Не могли на це погодитися українські князі і суспільство та розпочали завзяту боротьбу з Москвою за власну митрополію. Клопоталися перед патріярхом царьгородським, щоби він висвятив для України окремого митрополіту, та патріярхи по більшості тягнули за Московію (Москва їх грішми часто підкупала), рідко вважали на прохання українців. Коли-ж, нарешті, патріярхі рішуче відмовились висвячувати для України митрополітів, собор українських єпископів вибрав сам вільними голосами собі митрополіту. Це було початком того, що й надалі наші ієрархі вибирали собі митрополіту без патріярха.

В Галичині, яка ще 1340 р. попала під владу Польщі, король Казімір, побачивши, що українське суспільство чинить рішучий опір католицтву, що думав король тут завести, і щоби прихилити до себе людність українську та віддалити її від Москви, вжив заходів перед патріярхом царьгородським, і той висвятив митрополіту для Галичини з найменуванням „Галицького“. Таким чином на Україні стало дві митрополії—Київська і Галицька.

Брацтва.

Тяжко жилося Україні під владою Польщі. На всі галузі українського життя накладено було тяжку чужинецьку руку; не уникнула лихої долі і церква українська православна. Польща намагалася зломати православ'є та насадити між українцями католицтво. Українці обурились

і виникла страшна запекла і довга боротьба. Польський уряд скасував в українській церкві її демократичний устрій і замість вільно обираємих митрополітів та єпископів став призначати осіб, що мало дбали про інтереси церкви і тим їй шкодили. Старші ієрархи дбали лише про свої власні інтереси, старалися зібрати з парафії побільше грошей та витрачати їх на різні розваги. Священники селяські нарівні з иньшими підлягали у всім панам та пащину робили. І була вся церква православна українська у великій занепаді. Звернуло на це увагу само громадянство українське—взялося за церковні справи, і стало упорядковувати церковне життя.

Православна церква була єдиною інституцією в Польщі, тому коло неї почалася нова національна організація—брацтва. Брацтва (міщанські товариства) існують при українській православній церкві здавна, але їхня роль тоді була ще незначною. Вони опікувалися церквою більше з матеріального боку; дбали про порядок в церкві, купували свічки, книги, ікони та иньше. В часі ж занепаду української церкви, брацтва починають широко розвивати свою діяльність на релігійному полі, дглядають за єпархією, дбають про піднесення церковного життя, а далі переходять вже і до просвітньої праці і політичної діяльності. Патріярхи, бачучи користну працю брацтв, надають їм великі права, а найбільше, найзначніше брацтво львівське, що дістало ім'я Ставропігії (оборони Христа) було навіть незалежне від єпископів і митрополітів та мало безпосередній зв'язок з патріярхом. Другими значними братствами були київське і луцьке. Брацтва багато спричинилися до піднесення релігійного і культурного життя на Україні; вони закладали шпиталі, притулки для убогих, школи, книгарні, друкарні та иньше.

Унія.

Щоб полегшити тяжку долю пригнобленої української церкви, щоб зробити її хоча-б напів-офіційною в Польщі, задумали де-які з вищих українських ієрархів віддатися під владу і захист римського папи.

Для цього вели вони довгі і таємні переговори з папою. Головну роллю в цій справі грав київський митрополита Рогоза. З рештою, в наслідок цих переговорів в

м. Берестю відбулося з'єднання православної української церкви з католицькою під зверхністю папи. З'єднання це зветься—Берестейською унією. Та вишло з цього нагірше, бо нарід український, не дозіряючи владикам, тому що переговори про унію велися гаямно, і добачаючи в ній бажання єпископів порушити демократичність церкви і зміцнити свою владу, рішуче поставився проти унії.

З цього часу українська православна церква і поділилась: одні єпископи і священники залишилися православними під рукою Царьгородського патріярха, другі стали уніятами і відійшли під зверхність папи. З цього ж часу ще дужче розгорілася страшна боротьба за віру між православними з одного боку і поляками та уніятами з другого. В цій боротьбі велику роль відіграло козацтво, яке стало на бік православія. Козаччина багато допомогла українському народові вибороти православну церкву. Особливо спричинився до полекшення долі, православної церкви на Україні гетьман Сагайдачний. За його допомогою і підтримкою 1620 року знов а'явилися на Україні виборні єпископи та ігумени, яких висвятив єрусалимський патріярх, що перебував тоді на Україні. Пізніше, навіть король польський визнав Петра Могилу митрополітою київським та віддав православним всі церкви і монастирі, якими були зволоділи уніяти.

Українська церква в Козацькій державі.

В Козацькій державі, яку заснував і зміцнив гетьман Богдан Хмельницький, православна церква знов набрала великої ваги та сили. На зверх вона підлягала єрусалимському патріярхові, але згідно природної вдачі українського народу, що стремив все до волі і до демократизму, у внутрішньому життю своему мала повну самоуправу. Чини і ієрархії в ній вибіралися вільними голосами духовних і мрян.

Українська церква в московській неволі.

По злуці України з Москвою в церковному життю України виникли переміни на гірше. Москва весь час намагалася знищити давній демократичний устрій укра-

їнської церкви та віддати її московському патріархові. Гетьмани і суспільство українське опиралися в цьому, скільки було можливо. Нарешті, гетьман Самойлович, великий прихильник Москви, віддав українську церкву під зверхність патріарха московського. Було це в 1687 року. З цього часу наклала Москва ярмо і на церкву українську, як і на все життя нещасної України. З цього часу почалася і русифікація української церкви, почалися утиски церкви Москвою. Московські патріархи призначали на Україну таких митрополитів, що проводили широку русифікацію і душили все українське; виборність ієрархії було скасовано. Нищилися українські церковні книжки, відбиралися від України друкарні і змінювалися церковно-народні дідичні звичаї. Нарешті, цариця Катерина завела на Україні службу Божу московською мовою. Українська церква, таким чином, під Москвою злялася зовсім з церквою московською і загубила свої національні ознаки.

По революції 1905 року український нарід знов одержав право повернути де-які невеличкі права своєї церкви. Єпископ Парфеній і гурток священників у Кам'янці Подільському багато попрацювали над перекладом Євангелії на українську мову, і дали можливість слухати українському народові слово Боже на рідній мові. Послідуючі утиски всяких слобод з боку уряду знов припинили працю повернення церкви української на національний шлях.

Відродження української церкви.

Лише по революції 1917 року стала українська церква самостійною і почала швидко українізуватися. Першого січня 1919 року проголошено автокефалію (незалежність) української православної церкви, але боротьба за зміцнення цієї автокефалії і за повну українізацію церкви ведеться ще й досі.

ГОЛОВНІ ОДМІНИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.

Одмінн організаційні.

1) Найголовнішою відмінною в організації української церкви з'являється демократичність її устрою. В

давніх часах всі чини ієрархії в українській церкві, починаючи від пономаря і кінчаючи єпископом і митрополитом, обіралися вільними голосами духовних і мирян; вищі ієрархи лише затверджували вибраних. Особливо пишно розвинувся цей звичай в українській церкві за часів козацької держави і правління гетьманів. З того часу, як українська церква була віддана під зверхність московського патріярха, було скасовано в ній і виборність священнослужителів.

2) Другою значною відміною української церкви є існування при парафіях церковних братств, які відігравали таку роль не тільки в релігійному житті українського народу, але й робили великий вплив на хід політичного та історичного життя України. Як історична традиція, освячена віками, братства існують при церквах на Україні ще й досі, але лі моральної, ні матеріальної сили, якою пишалися вони колись, тепер вже не мають. Найзначніше братство нашого часу це братство Кирило-Методієвське.

Відмінн обрядові.

Охрещення. В старі часи в українській церкві охрещення дітей провадилось обливанням, а не занурюванням, як це робилось в Московщині. З-за цього українці, яких москалі перетягнули до себе на службу багато від тамошньої людности глуму терпіли, бо їх звали обмиванцями.

Шлюб. Головним юридичним актом шлюбу, після якого молоді могли жити вкупі, було на Україні весілля, вінчання було лише обрядом церковним і йому надавалося значіння менше, тому не заборонено було вінчатися навіть в піст. Весілля не все принадлеало на оден хень з вінчанням. Траплялося часто, що весілля відбувалося значно пізніше, а то навіть і раніш вінчання. Ці обряди були знищені Москвою і лише в місцевостях, що не були під владою Москви (Гуцульщина, Буковина) існують де-де й досі.

Відмінн святкові.

На передодні Різдва люди постились, а у вечір вжизали пшеничну кутю. Цей вечір звався „Святий вечір“.

Напередодні хрещення Христового також був піст і вживалася кутя. Вечеря ця звалася „Голодною кутею“.

На Страстному тижневі у п'ятницю обносилися Плащаниця навколо церкви.

Після вечерні в останню неділю на Масниці співа-лося „Христос Воскрес“.

Відміни річеві.

В церквах українських вживалися грубі брацькі свічки, які братчики засвічували та вистоявали з ними посеред церкви під час читання апостола і євангелії на літургії.

В церквах і на цвинтарях при церквах (під впливом заходу) ставилися статуї святих вирізаних з каміня або дерева.

На головці церковної бані ставився своєрідної форми хрест на півмісяцеві. Це залишилося історичною згадкою і означало, що християнство перемогло мусульманство (татар і турок) на Україні, (півмісяць—релігійна ознака мусульман).

Майже всі ці обряди, не дивлячись ні на які заборони московського Синоду, існують на Україні і досі.

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ СВЯТІ.

1) св. кн. Володимир Святий. 2) св. кн. Ольга. 3) св. кн. Борис Гліб і Ігор. 4) преп. Нестор Літописець. 5) преп. Антоній і Теодосій—Печерські. 6) св. митр. Дмитро Ростовський (Туптало). 7) св. вл. Іосаф Вілгородський (Горленко).

СЛОВО АН. ПАВЛА ПРО ВЖИВАННЯ В ЦЕРКВІ РІДНОЇ МОВИ

„Хто балакає не матюмою мовою, той навчає тільки себе. Коли я почну балакати сам чужою мовою, то яка буде з того користь, бо та-ж ви не розумієте мене... Коли я не розумію значіння слів, то я буду чужинцем тому, хто говорить, і він мені стане теж чужинцем... І коли я мовлю чужою мовою, то хоч душ мій і молються, проте-ж розум мій остається без плода... В церкві краще сказати п'ять слів розумних користних і для інших, аніж силу слів чужою мовою“.

Перше послання до Коринфян. гл. XIV, ст. 4—19.

Українська кооперація.

До кращої будуччини
ми прийдемо шляхом
кооперації.

Українська кооперація розцвіла, як пишна квітка на грізнім тлі боротьби за національну і економічну незалежність.

Почувши на собі перше проміння національної свободи, згуртувавши навкруги себе національно свідому і вчену українську інтелігенцію, вона все глибше і глибше пускала свої коріння в народні маси і давала все нові і нові квітки кооперативних об'єднань по наших селах, містечках і містах.

Міліони книжок по всіх галузях науки і krásного письменства, надруковані Союзми кооперативів і кинуті на село на протязі останніх років, сотки шкіл різних ступнів і фахів, сотки книгозбірень постійних і мандрівних, курсів, лекцій, що засновувались по ініціативі і під доглядом кооперативів, тисячі вистав, концертів, котрі відбувались в самих глухих закутках України—це ті перші плоди, що принесла кооперація во ім'я підняття культурно-національного світогляду української людності.

Тому то так косо і поглядають вороги на українську кооперацію і в колеса її поступового руху, вони силкуються встроити гальмуючі патики.

Ще день, місяць, рік і проміння кооперативної зорі проб'ється через важкий туман важкої долі українського народу і поведе його до кращої будуччини.

Причини, що сприяли зародженню української кооперації.

Кооперація є дочкою бідности і матерью добробуту.

Україна—край хліборобський, бо переважаюча кількість її населення (85 відс.) живе з того, що обробляє землю, а серед товарів, які вивозились з України за кордони, завше переважали продукти сільського господарства: хліб, худоба, яйця, птиця, сировина, цукор та ин.

А в той же час, приглядаючись до селянського життя, ми бачимо, що селянство наше живе бідніше ніж селянство західно-європейських держав, що обробляє воно землю щей доєі старими способами, не вживає сільсько-господарчих машин, штучного угноєння. Завдяки цьому і хліб родиться у нас дрібний і в меньший кількості, ніж родився би він в тому випадкові, коли б наше село було ознайомлене з новими сільсько-господарськими винаходами та удосконаленнями і з агрономичною наукою взагалі. Породи коров, якими володіють наці селяне,—малодойні, породи птиць—малонесучі і т. ин. „Дайте мені вашу землю—каже німець,—і ви через де-кілька часу не впізнаєте її“. Чому? Тому, що її родючий ґрунт і сприятливий клімат і багатство природи дозволяють на Україні, всім галузям широко розвинутиись, треба лише нашому селянинові покликати до помочи науку, треба закласти цілий ряд інституцій, які б позичили йому грошенят на поширення свого господарства і вирвали б його з міцних пуг крамарів, що за 100 позичених кб. беруть 100 кб. відсотків.

Але не лише ці причини, примушують селянина протягнути до кооперації руку за поміччу.

Ми бачимо, що важко живеться нашому селянинові, що потім і мозолями обробляє він свій клопоть землі, а прийде час, то й вигідно продати не може він того, що здобув своєю важкою працею, бо найдуть на село різні скунщики, перекущики та й за безцінок заберуть і жито, і худобу, і пшеницю і ин., а то і просто виманять, обдурять, вимінявши все це за яку небудь хустку, намісто, або другі речі мійського виробу.

А поїхати продати самому у місто не завжди буває легко, особливо коли місто лежить верст за 40, а залізничі поблизу не має.

Крамарі, що повідчиняли по селах свої крамниці, грають в одну дудку зі скупщиками. Фунт цвяків, котрі купили вони в місті за 100 кб., в селі продають за 150, а то і 200 кб. і навпаки, те збіжжя, що купують у селянина за одну ціну, в місті продають вдвоє дорожче. В самій крамниці крамарь притримується правила „не обдуриш, не заробиш“. Платить селянин за фунт олії, а дають йому три четв.; платить селянина за перший сорт мила, а дають йому другий і т. д.

Потреба в кооперативнім об'єднанні виникає ще в більшій величї останніми часами, коли після революційних змагань, селянство одержало землю. Тут ще в більшій мірі виникає потреба в обробленні землі машинним способом. З другого боку і сама українська держава вимагає від сільського господарства збільшення його продукції. Збільшення населення, потреба мати продукти для обміну з закордонними державами: сировина, цукор, збіжжя і т. ин. потреба в сировині для розвитку і поширення своєї оброблюючої промисловости—все це вимагає від нас, аби наше сільське господарство було поставлене на належну ступінь.

Тай само селянство, коли покращає його господарство і коли у нього заведеться більше грошей,—стає споживачем тих продуктів, які виробляє мійська фабрично-заводська промисловість, себ то поширює внутрішній український ринок збуту, а це останнє веде до дальнішого розвитку фабрично-заводської індустрії і тим самим збогачує державу.

Отже все вищенаведене і викликає у наших селян потребу в кооперативнім об'єднанні, аби громадою робити те, що неможливо і не по силі зробити окремій людині.

Як засновуються у нас кооперативи.

Для своєї діяльности кожен кооператив мусить мати грошові засоби. Засновуючи кооператив, селяне вносять наї і членські внески. З цих грошей і складається той оборотний капітал, з котрим кооператив приступає до праці.

Для керування справами кооперативу, члени кооперативу (ті що внесли пай і членську внеску) обирають з поміж себе Правління—пять, сім осіб, котрі і видають кооперативними справами. Для догляду за працею Правління і для контролювання цієї праці, члени кооперативу вибирають також ще й Ревізійну Комісію, в котру входять три, пять осіб.

В своїй діяльності Правління дає відчит Загальним Зборам всіх членів кооперативу, котрі скликає воно по мірі потреби, але не менш 2-х разів на рік.

В своїй діяльності Правління керується статутом.

Які бувають у нас кооперативи.

Кооперативні об'єднання поділяються на три головних галузі: кооперативи споживчі, кооперативи сільсько-господарські і кооперативи кредитові, а кожна з цих галузів має ще свої окремі види.

Споживчі кооперативи закладаються для того, щоби дати своїм членам дешевий і доброго сорту крам. Для цього закладається крамниця, що перебуває під доглядом і керуванням Правління. Оборотної капітал споживчого кооперативу має складатися з пайів. Споживчий кооператив має змогу купувати товари відразу на фабриках і заводах, а тому вони коштують дешево, бо поступають в кооперативну крамницю одразу з фабрики, а не переходять через десятки рук купців, з котрих кожний заробляє, що робить товар значно дорожчим, бо цей заробіток купців накладається на вартість краму.

Прибутки, що одержує кооператив, в кількох відсотках повертаються членам (5—6 відс.), а решта йде на дальніше поширення кооперативу і на різні культурно освітні та другі цілі, як напр. будівлю шкіл, заснування книгозбірень, влаштування лекцій, вистав, поміч хорим членам і т. ин.

Кооперативна крамниця обслуговується самими ж членами кооперативу і вони свого ж брата не обдурять і не обважать. На перше січня 1913 року у нас на Україні було 2871 споживчий кооператив.

Поділялись вони так: на Київщину випадало—822, на Полтавщину—425, на Харківщину—93, на Чернігів-

щину—212, на Волинь—131, на Поділля—701, на Катеринославщину—189, на Таврію—120, і на Херсонщину—177.

Коли повернете на село, закладайте, розповсюджуйте і підтримуйте кооперативи, бо наша краща будучність залежить від широкого розвитку кооперації.

Кооперативи сільсько-господарські мають метою покращити селянське господарство, а тим самим і сільське господарство України. Закладаються і управляються на зразок кооперативів споживчих.

Одні кооперативи, ставлять своїм завданням гуртову закупку сільсько-господарських машин і приладдя, штучного угноєння та ин. Другі гуртову і користну продаж продуктів сільського господарства не скупщикам, а відразу в великі міста, а то і порти, де вивозяться вони за кордон, як напр. худоба, хліб, яйця сало. Інші кооперативи мають за ціль поліпшити породу коров, коней, або вигідний збут молочних продуктів в міста (спілки молочарські).

Є також товариства насінників, що турбуються про покращання та поширення бжільництва на Україні, про вигідну купівлю бжільницького приладдя та вуликів, про вигідний продаж меду та воску.

Т-ва садоводів турбуються про поширення садівництва, про купівлю і розповсюдження поміж селянством гарних сортів фруктового дерева та про вигідний продаж фруктів.

Туж ціль переслідують товариства огородників.

Є товариства, котрі мають на меті купівлю або збудовання кооперативного млина та ин.

Прибутки тут також в меншій кількості (5—6 відс.) повертаються членам, а решта йде на поширення кооперативів та другі користи для членів як напр. утримання при товариствах агрономів, ветеринарних лікарів, видання книжок по сільському господарству, влаштування зразкових станцій, досвідного поля, влаштування шкіл, курсів лекцій для населення видання газет, журналів та ин.

Кооперація кредитова має на меті дати селянинові вигідну позичку. Будова кооперативу цього виду така сама, як і попередніх (Загальні Збори, Правління, Ревізійна комісія, паї і т. ин.).

Селяне, що мають зайві гроши, несуть їх в кредитовий кооператив на схованку, за що одержують певний відс. З другого боку селяне, що потребують грошей позичають їх в кредитовім т-ві, за що платять відс.

Звичайно відсотки тут невеликі (4—6 відс.). Позичка дається лише членові кооперативу. Коли який небудь член кооперативу не поверне позичених грошей, то за нього відповідають ті поручителі, що ручились за нього, а після і вся громада.

Цей вид кооперації має велике значіння, бо при поширенні свого господарства, кожен селянин потребує грошей, а вигідно позичити їх він може не у крамаря, а лише в своєму кооперативі.

Коли будеш на селі і матимеш зайві гроши, неси їх до твого кредитового товариства на схованку. Вони у тебе лежатимуть дурно, а положені в товариство принесуть користь і для тебе, і для громади, і, що найважливіше,—для України.

Коли такого т-ва в селі або поблизу не має, підтурбуйся про його відкриття.

Дальніше об'єднання кооперативів.

В єднанні—сила.

Подібно тому як села об'єднуються в волости, а волости в повіті, а останні в губевній,—так і кооперативи об'єднуються для зручнішого управління і для більшої міцності в організації, що звуться союзами і центрами.

Так сільські кооперативи об'єднуються в повітові союзи кооперативів, що перебувають в повітових містах, а в союзи кооперативів центральні організації, що місцяються в столиці.

Майже в кожному повітовому місті на Україні існує „повітовий союз кооперативів“, або „краєвий союз кооперативів“.

Звичайно споживчі кооперативи об'єднуються в союзи споживчих кооперативів, сільсько-господарські—в союзи сільсько-господарські, кредитові—те ж саме в кредитові і т. д.

Оборотні кошти союзів кооперативів складають ся з пайових внесків кооперативів, що входять в цей союз.

На Загальних Зборах представників від кооперативів так само вибирається Правління Союзу та Ресійна Комісія.

Союз кооперативів має більше сили і коштів, а тому і операції його досягають більш значних розмірів. Коли є союз кооперативів, то окремі кооперативи купують крам в Союзі, а Союз на фабриках.

Прибутки Союзу кооперативів більш значні, а тому і культурно-просвітня та користна діяльність союзів провадиться досить широко.

Також сама будова і центральних кооперативних організацій. Правління тут вже обирається зпоміж представників від союзів, Загальним Зборам котрих і видає відчит про свою діяльність.

Центральні об'єднання мають можливість купувати фабрики і заводи і вже самім заготовляти те, що потрібно членам.

Які у нас на Україні Центральні Кооперативні об'єднання.

Більшість з них перебуває в Києві, а по всій Україні і навіть за кордоном мають свої філії і відділи.

Дніпровський Союз Споживчих Союзів України—скорочено—Дніпросоюз)—об'єднує в собі українські споживчі кооперативні товариства. Обороти його в 1918 році досягали до 60 мільонів кб. Окрім торговельного відділу має слідуєчі: інструкторській, статично-економічний, культурно-просвітний, видавничий, редакційний, юридичний, страховий та др. Всі ці відділи так чи інакше служать населенню.

Українській Народний Кооперативний банк—(скорочено—Українбанк) об'єднує в собі кредитові товариства України. Його баланс в листопаді 1918 року досягав 47.000.000 кб., а вкладок тоді ж було—17.000.000 кб.

В листопаді 1918 року в його склад входило 124 союзи

Всеукраїнський кооперативний видавничий союз—(скорочено—Книгоспілка)—об'єднує в собі українські кооперативні т-ва, що мають за ціль видавництво книжок, серед них багато різних повітових, а також і столичних, як напр. „Вернигора“, „Сіач“, „Криниця“ та др. Як сама Книгоспілка, так і згадані видавничі т-ва мають свої великі книгарні.

Центральний Український Сільсько-Господарський Кооперативний Союз—(скорочено—Централ)—об'єднує сільсько господарські кооперативи на Україні та їх союзи.

Серед других згадаємо: Союзбанк, Центральни пасішницький союз та др.

Наше минуле—сумна сторінка в історії існування нашого народу.

Стоючи у зоріт Західної Європи, український народ своїми грудьми стримував натиски азійських ворожих навал, забезпечуючи західнім державам мирне життя.

Находячись в чужиницькому ярмі всебічної залежності і всестороннього поневолення, український народ був для чужинців гноєм, соки якого йшли на культурний розвиток других народів.

Мозолистими руками українського народу будувався добробут Російської держави, на кістках українського люду збудовано столицю Росії Петроград.

Війна і революція, що бурєю пронесли над нашою Батьківщиною, залишили на ній сумні наслідки свого безладного панування.

Наша сільсько-господарська промисловість, якою ще недавно гордувала Україна, тепер обернута в руїну. Знищено також і промисловість фабрично-заводську, зруйновано транспорт. Ще недавно сріблом і золотом текуча Україна, стратила тепер своє веселе обличчя і середь других народів світу виглядає жебраком.

Мезабаром ми приступимо до мирної творчої праці на нашій Україні і тоді хай кожен з нас пригадає кооперцію, бо вона в силі врятувати нас від економічної руїни.

Як весь нарід, об'єднаний в військову організацію, зможе раз назавсїгди покінчити з ворогами України і сказати їм: „Геть з нашого краю“,—так і весь нарід, об'єднаний в кооперативи, і принеший на вітварь кооператції все, що має найкращого відновить на Україні веселе і цнрне життя і знову потекуть річки медом і золотом, а криниці українські наповняться медом.

З'ясування де-котрих історичних назв.

Русь.—Найдавніша назва нашої сторони і нашого народу. Вчені дослідувачі і досі не зійшлись від кого чи від чого пішла така назва. Де-які виводять назву цю від імені варяжського племені „Русь“, коли начеб-то князі з цього племені були закликані слав'янами на князівство, де-які (Грушевський)—від імені -українського племені полян „Руси“ зпонад Росі. Зпочатку лише одна земля полян іменувалася Руссю, а потім, коли вони заснували Київську державу, то цю назву прищепили і до неї. Київські князі, які виходили на князювання в північні слав'янські землі, инколи і до князівств своїх прикладали назву Русь. Так помаленько назва ця стала поширюватись і на землі Московщини, що були під владою нащадків Київських князів. Зрештою, остаточно назву „Русь“ закріпив і за Московщиною царь Іван III, іменуючи себе самодержцем „Всяя Русі“.

Україна—друга стара назва нашої Батьківщини. Вперше зустрічається в літопису, під 1187 р. в приложенню до Переяславщини. Біля цього часу цим словом означалися і Галицькі окраїни (Пониззя), потім словом Україна іменувалися всі окраїни нашої землі (від слова край), а далі ця назва поширилася і на всю територію нашого народу і на самий народ. Цієї назви нашої землі найчастіше і з найбільшим замилюванням вживали наші предки в пізніших часах по князівствах, особливо в часи козаччини з XVII віку.

В цих же часах і чужинці в приложенню до нашої землі і народу вживали цієї ж назви; також на старих чужоземних мапах, які існують ще і досі, край наш означений словом „Україна“. Офіційно назва „Україна“ існувала аж до XVIII ст. поки цар Петро I, не змінив її примусово назвою „Малоросія“.

Малоросія (Мала Русь): Це слово вперше почали вживати греки (1303 р.), коли царгородський патріарх призначав на Україну митрополіту, іменуючи його „митрополітом Малия Русі“ в відміну від митрополіта московського, якого іменовано „митрополітом Всея Русі“. Рахуючи себе царями „Великої Русі“ московські самодержці, коли ввійшли в тісний зв'язок з Україною, надали їй назву „Малої Русі“, або „Малоросії“. Таким чином назва „Малоросія“ є книжною, митучною, накинута нам вона чужинцями; до того ж вона ще й нагадує нам часи старого царського режиму, коли на підставі цієї назви не визнавався український нарід за окрему націю. Через це ми цієї назви не вживаємо.

Червенська Русь. Так звалася країна між Сяном і Бугом. Головним осередком політичного, культурного життя в цій землі був город Червень. При кн Володимирові Червенська Русь була прилучена до Київської Держави.

Галичина. Так звалася в старі часи українська земля, що лежала на захід від р. Серета. Головним городом її був Галич. Згодом же, коли м. Червень згубив своє політичне значіння, і вся Червенська Русь була іменована Галичиною. Назва „Галичини“ за цими землями залишилася і досі, не дивлячись на давній упадок гор. Галича

Правобережжя—частина українських земель, що лежать по правому боці Дніпра.

Лівобережжя—землі, що лежать по лівому боці Дніпра.

Запоріжжя—козацька земля що лежить по нижній течії Дніпра за його порогами.

Низ (або Великий Луг). Так звалися великі простори степових козацьких земель, що лежали по нижній течії Дніпра наоколо Запоріжжя.

Січ.—козацька фортеція на Запоріжжю. Назву свою едержала від слова „сікти“ (засіка) бо перші її укріплення зроблені були з деревляних зрубів, засипаних землею.

Гетьманщина. Таким іменням звалася частина українських земель, на схід від Дніпра. Країна ця найдовше із всіх українських земель була під владою гетьманів.

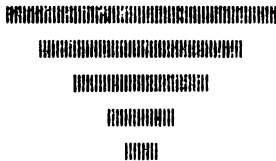
Слобожанщина—стара назва Харківщини і земель, що лежать на схід від неї. В часи польського панування на Україні, на Слобожанщину утікали великі маси народу українського і засновували там селища і слободи, від чого і пішла назва краю.

Наддніпрянина—українські землі, що лежать по обидва боки Дніпра і які були під Москвою.

Наддністриянина. (Галичина, Буковина) українські землі, що лежать по Дністру. Назва ця пристосовується до українських земель, що були під Австрією.

Московщина—назва слав'янсько-фінської держави, що лежить на північ від України. Назву свою одержала від столиці держави Москви, заснованої в XII століттю над річкою Москвою. „Москва“—слово фінське (мос-ква) і означає гнилу воду.

Росія.—Таким іменням охрестив цар Петро I Московщину і так вона разом з усіма прилученими до неї землями чужих народів звалася ще до недавньої революції. Назву цю за Московщиною довгий час не хотіли визнати чужоземні держави і в цій справі навіть Петро I вів широке дипломатичне листування з ними. Чужинці більше звали край московський Московщиною, Московзією, або Царством московським.

З м і с т.

Сторінки.

Передмова.	3
Вступ.	4
Земля українська—Хор. <i>Семенів</i> і Стр. <i>Марченко</i> .	5
Нарід український—Сотн. <i>Битинський</i>	19
Українське військо—Сотн. <i>Битинський</i>	43
Культура українська—Сотн. <i>Битинський</i>	56
Українське мистецтво—Сотн. <i>Битинський</i>	63
Рідна мова—Уряд. <i>Божовський</i>	69
Українська література—Стр. <i>Марченко</i>	72
Українська державність—Ур. <i>Божовський</i> і Хор. <i>Волохів</i>	84
Розвій української суспільно-державної думки —Сотн. <i>Битинський</i>	89
Державно-національні відзнаки України—Ур. <i>Бо- жовський</i> і Сотн. <i>Битинський</i>	95
Українська церква—Сотн. <i>Костюченко</i> і Сотн. <i>Би- тинський</i>	98
Українська кооперація—Поруч. <i>Липовецький</i>	105
З'ясування де-котрих історичних назв—Сот. <i>Би- тинський</i>	113

Обгортка малюнок Сотн. *Костюченко*, діаграми, мапа і таблиці Сотн. *Битинського*.

Ціна 200 мк. п.